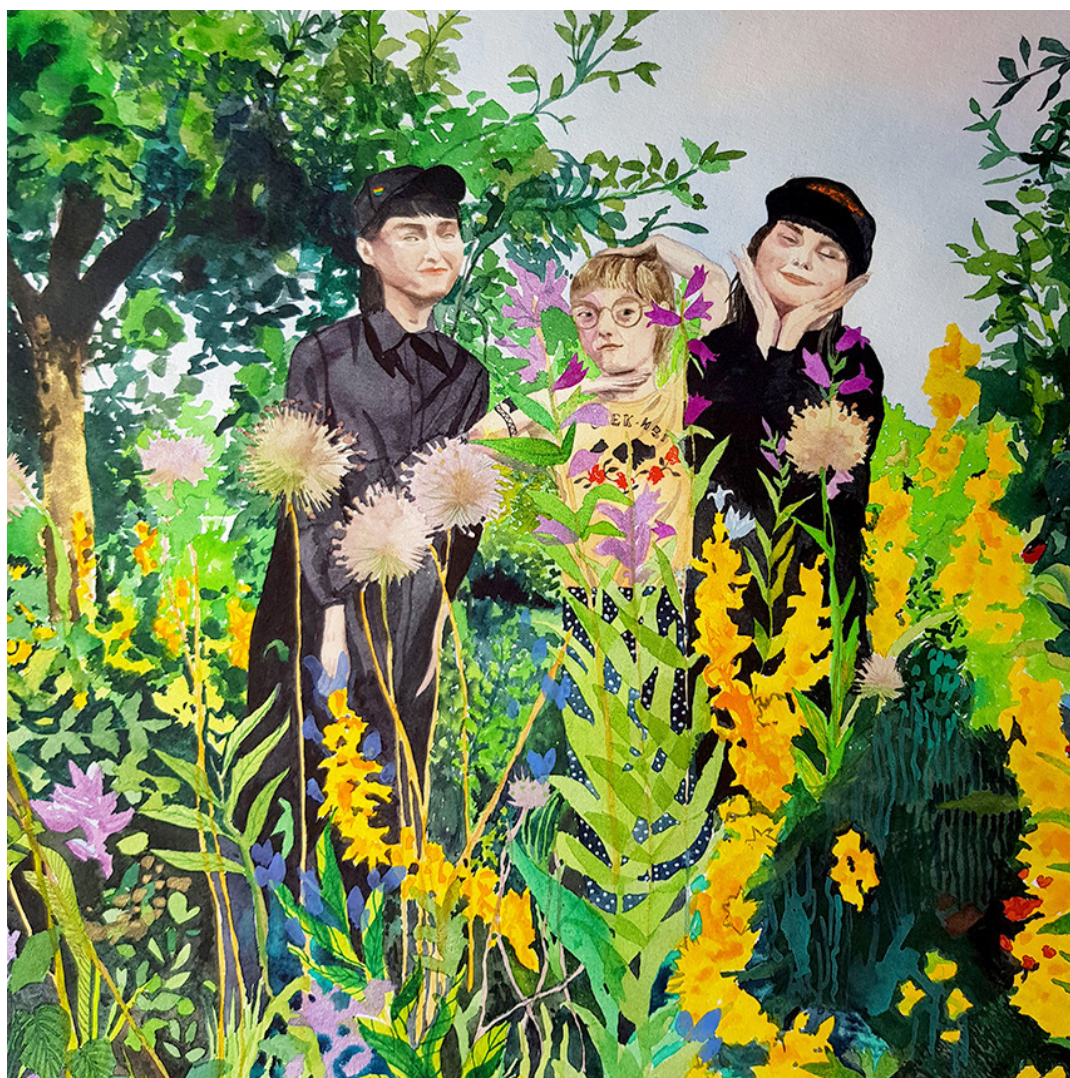

Sukupuolen tutkimus

GENUSFORSKNING

2 | 2024

Sukupuolentutkimus 2 | 2024

GENUSFORSKNING

PÄÄKIRJOITUS

Varpu Alasuutari, Sanna Karhu & Heidi Kosonen Hankala AI: tekoälystä *Sukupuolentutkimus – Genusforskning*-lehdessä 4

ARTIKKELIT

Seppo Heikkinen & Heidi Kurvinen Suomalaisen lehdistön keskustelu sukupuolten tasa-arvosta urheilussa 1970- ja 1980-luvulla 7

Marita Hietasaari Sigrid Backmanin sisällissotaromaani *Ålandsjungfrun* aikalaiskritiikin valossa 22

PUHEENJOHTAJILTA

Hanna Ylöstalo & Anna Elomäki Akateeminen kotityö ja sukupuolentutkimuksen tulevaisuus 39

PUHEENVUOROT

Siri Törölä Sateenkaaritiedon vahvistaminen sosiaali- ja terveysalan perustutkinnossa 42

Kirsti Lempiäinen Sukupuolentutkimuksen tasa-arvopoliittiset juuret: erojen ja risteymien tarkastelua 49

HAASTATELUT

Sanna Karhu & Johanna Oksala Miksi feminististä filosofiaa tarvitaan ilmastonmuutoksen pysäyttämiseen? Feministifilosofi Johanna Oksalan haastattelu 54

LEKTIOT

Anna Puhakka Kehopositiivisuusaktivismi lihavuussyrjintää haastamassa 60

KIRJA-ARVIOT

Hannele Harjunen, Marianne Liljeström, Susan Meriläinen & Saara Särnä Kirsti lempiäinen ja Liisa Rantalaiho (2023) *Naistutkimuksen alkuja – muistikuvia akateemiselta kentältä* 64

Aleksi Paavilainen Johanna Oksala (2023) *Feminism, Capitalism, and Ecology* 67

Kaisu Hynnä-Granberg Noora Dadu (2024) *Roolitus* 70

TAITEILIJAN ESITTELY		75
Sanni Seppä		
KIRJOITUSKUTSU 3/2025		
Feministinen elokuvanumero		76
TEEMANUMEROKUTSU		
Ehdota <i>Sukupuolentutkimus–Genusforskning</i> -lehdelle teemanumeroa		77
ARTIKKELIPALKINTO		
Kristina Rolin	Perustelut <i>Sukupuolentutkimus–Genusforskning</i> -lehden vuoden 2023 artikkelipalkinnon saajiksi	78

Kansikuva
Sanni Seppä: ”Villikukkaiset” (2023).
Teoskuva on yksityiskohta teossarjasta
”Kun minua rakastettiin kesällä 2023”.

Hankala AI:

TEKOÄLYSTÄ SUKUPUOLENTUTKIMUS–GENUSFORSKNING-LEHDESSÄ

Varpu Alasuutari, Sanna Karhu & Heidi Kosonen

Tekoäly on yleistyessään pakottanut myös akateemisen maailman reagoimaan sen käyttöön niin tutkimuksessa, opetuksessa kuin toimitustyössäkin. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehdessä tekoälyä on muutamassa numerossa käytetty kansikuvien generoinnissa. Numeroiden julkaisun yhteydessä journal.fi-alustalla on mainittu se, mitä tekoälysovellusta on käytetty sekä sille annetut avainsanat. Numeron 3–4/2023 julkaisun jälkeen nykyinen päätoimitus sai tekoälykuvien käytöstä kriittistä palautetta. Palautteessa nostettiin esiin tekoälygeneraattorien keskeiset ongelmat (ks. myös esim. Hagendorff 2022): Niiden luomat kuvat perustuvat plagiointiin ja ihmistyövoiman riistoon erityisesti kehittyvissä maissa. Lisäksi ne käyttävät huomattavasti luonnonvaroja. Onkin syytä pohtia, onko tekoälygeneraattoreiden hyödyntäminen sukupuolentutkimuksen tieteellisessä lehdessä feminististen arvojen ja periaatteiden mukaista.

Päätös tekoälykuvituksen käytöstä tehtiin edellisen päätoimituksen toimikaudella reaktiona siihen, ettei lehti saanut enää rahoitusta kuvittamispalkkioiden maksamiseen Taiteen edistämiskeskuksen (Taike) muutettua kulttuurilehtiavustuksensa periaatteita. Kun rahaa kuvittamiseen ei ollut, oli keksittävä jotakin muuta. Kuvien pyytäminen taiteilijoilta ilman rahallista korvausta ei ollut feminististen periaatteiden mukaan toimivalle lehdelle vaihtoehto. Numero 4/2020 julkaistiin poikkeuksellisesti tyhjällä kannella. SUNSin silloiset puheenjohtajat Sanna Karkulehto ja Tuija Saresma kommentoivat asiaan johtaneita julkaisukentän kurjistuksia saman numeron puheenvuorossaan ja totesivat, että “[l]ehden tämänkertainen valkoinen, tyhjä kansi osoittaa karulla tavallaan laajemminkin sen, miltä pienten tiede-, taide- ja kulttuuritoimijoiden tulevaisuus näyt-

tää, jos niiden julkaisu-toimintaa ei tueta riittävästi” (2020, 75). Muutaman tyhjän numeron jälkeen kansikuvia alettiin tuottaa tekoälyllä, muutamia teemanumeropoikkeuksia lukuun ottamatta.

Jo ennen saamaamme palautetta nykyinen päätoimitus oli toimitussihteerin ja Sukupuolentutkimuksen seuran (SUNS) johdon kanssa alkanut pohtia vaihtoehtoja tekoälykuvien käytölle ja Taiken vuonna 2020 päättyneelle rahoitukselle. Olimme yksimielisiä siitä, että pyrimme hakemaan ja saamaan kuvitusrahoitusta muilta tahoilta, jotta voimme jatkaa feministisesti orientoituneiden taiteilijoiden esiin nostamisen perinnettä lehdessämme. Näin olemmekin toimituskautemme alusta saakka tehneet. Vuoden 2024 ensimmäisen ja nyt julkaistavan toisen numeron kuvitukseen lehti onnistui saamaan rahoituksen Suomen tiedekustantajien liitolta. Tämän numeron runsaasta ja ihastuttavan herkästä kuvituksesta vastaa tamperelainen taiteilija Sanni Seppä, joka haluaa tukea taiteellaan vähemmistöjen ja eläinten oikeuksia. Tulevien numeroiden osalta rahoitustilanne on vielä auki, mutta jatkamme työtä kuvitusrahoituksen hankkimiseksi. Jos rahoitusta ei saada kaikkiin numeroihin, aiomme etsiä muita vaihtoehtoja tekoälykuville. Niitä ovat esimerkiksi CC-lisenssillä julkaistut, vapaaseen käyttöön tarkoitettut kuvat kuvapankeissa sekä julkaisuvapaat historialliset kuvat, joita tarjoaa Finnan kautta käyttöön esimerkiksi Museovirasto (Kansalliskirjasto 2017). Ensisijainen tavoitteemme on kuitenkin jatkaa kuvitusten hankkimista taiteilijoilta rahallista korvausta vastaan aina, kun se on lehden taloustilanteen puolesta mahdollista.

Yhteiskunnallisen tekoälykeskustelun kiihtymisen ja tekoälysovellusten nivoutuminen akateemiseen työhön on saanut toimituksemme pohtimaan

tekoölyn käyttöä *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehdessä myös laajemmin. Olemme päätoimittajuuskautemme ensimmäisen puolen vuoden aikana laatineet tekoölyn käyttöä tutkimuksessa ja käsikirjoituksissa koskevan ohjeistuksen, joka on nyt julkaistu lehden kirjoitusohjeiden yhteydessä.¹ Ohjeistuksen laatimisessa olemme seuranneet muiden kotimaisten ja kansainvälisten tieteellisten lehtien ohjeistuksia soveltaen niitä lehtemme sopiviksi. Vaikka moni mielellään kieltäisi tekoölyn käytön kokonaan, kieltäisi vaikeaa ellei mahdollonta valvoa. Tekoölyn käytön jatkuvasti yleistyessä katsoimme parhaaksi säädellä tekoölyn käyttöä ja asettaa sille ehtoja.

Tekoöly voidaan jakaa toimintaperiaatteiltaan generatiiviseen ja avustavaan tekoölyyn (ks. esim. Dirette 2024). Generatiivisia eli sisältöä tuottavia tekoölysovelluksia ovat esimerkiksi ChatGPT:n ja lehtemme kansikuvituksessa aiemmin käytetyn Dalle2:n ja Midjourneyn kaltaiset sovellukset. Ne luovat uutta sisältöä annettujen ehtojen ja asiansanojen ohjaamana. Linjaamme tekoölyohjeessamme, että jos tutkimuksessa tai kirjoitusprosessissa on hyödynnetty generatiivista tekoölyä, asiasta täytyy ilmoittaa käsikirjoituksessa. Maininta on hyvä tehdä esimerkiksi tutkimusmenetelmien kuvauksen tai tutkimuseettisten seikkojen analyysin yhteydessä. Käsikirjoituksessa on kerrottava selvästi, mitä sovelluksia ja kielimallia tutkimuksessa tai käsikirjoituksessa on hyödynnetty. Lisäksi on kuvailtava, miten ja miksi sitä on käytetty.

Avustava tekoöly puolestaan nimensä mukaisesti avustaa esimerkiksi kielenhuollossa. Monelle voi tulla yllätyksenä, että esimerkiksi Wordin tai Google Docsin kielentarkastusominaisuus luetaan avustavaksi tekoölyksi (ks. esim. Microsoft 2024). Tekoölyohjeessamme linjaamme, että avustavaa tekoölyä voi käyttää artikkelin kielenhuollossa ilman erillistä mainintaa, mutta tällöinkin kirjoittajan on itse huolellisesti tarkistettava tekstinsä ennen artikkelin lähettämistä. Vastuu tekstin sisällöstä ja sen tieteellisistä kriteereistä säilyy siis kirjoittajalla eikä sitä voida ulkoistaa tekoölylle.

Jos tekoölyä käyttää tutkimuksessa, on tärkeää olla tietoinen sen rajoituksista. Tekoölyn tuottamaan tekstiin liittyy merkittävä virheiden, ka-

pea-alaisuuden ja puolueellisuuden sekä normatiivisuuden riski. Tekoölyn tuottamassa tekstissä voi esiintyä esimerkiksi seksistisiä ja rasistisia ilmauksia tai vähemmistöt sivuuttavia näkökulmia, joita tulee tarkastella kriittisesti. Lisäksi kielen normatiivisuudet siirtyvät tekoölyyn helposti: esimerkiksi tekoölyä hyödyntävä käännösohjelma voi oletusarvoisesti kääntää tekstiä siten, että lopputulos vahvistaa normatiivisia sukupuolioletuksia. (Ks. esim. Manasi ym. 2022; O'Connor & Liu 2024.) Koska tekoölyyn liittyy huomattavia ongelmia, sukupuolentutkimukselle näkökulmalle on tilausta sen monitieteisessä kritiikissä.

Pidämme mahdollisena, että sukupuolentutkimuksenkin tieteenalalla voi tulevaisuudessa kehittyä sellaisia tutkimussuuntia, joissa generatiivisen tekoölyn käytöstä on hyötyä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi tietyt kvantitatiiviset tutkimusasetelmat, joissa tekoölyä hyödyntävät sovellukset – kuten tietynlaiset koneoppivat mallit – luokittelevat tietoa tutkijoiden analysoitavaksi. Lisäksi haluamme pitää mahdollisuuden auki sellaisille artikkeleille, joissa esimerkiksi kriittisesti tarkastellaan generatiivisen tekoölyn tuottamaa sisältöä, kuten sen oppimia ennakkoluuloja ja valta-asetelmia. Päätoimittajat tekevät päätöksen generatiivista tekoölyä hyödyntävien artikkelien hyväksymisestä toimitusprosessiin kuitenkin aina tapauskohtaisesti.

Tekoölyohjeistus koskee kirjoittajien ohella myös lehden toimitusta ja vertaisarviointiprosessia. Arviointiprosessin luottamuksellisuuden varmistamiseksi lehden toimittajat eivät käytä generatiivista tekoölyä artikkelikäsitteilyä ja arviointilausuntoja käsitellessään. Vertaisarvioijat eivät myöskään saa käyttää generatiivista tekoölyä arviointilausuntojen laatimisessa.

Koska tekoöly on alati kehittyvä ilmiö yhteiskunnassamme, pidätämme myös oikeuden tekoölyohjeistuksen päivittämiseen tarpeen mukaan. Kirjoittaessamme tätä alkusyksystä 2024 käytössämme ei ole kristallipalloa: ties millaisia uusia kehitysuuntia tiedejulkaiseminen kohtaa tulevaisuudessa – tekoölyn osalta ja muuten!

Tässä numerossa julkaistaan kaksi vertaisarvioitua artikkelia. Seppo Heikkisen ja Heidi Kurvisen artikkeli ”Keskustelu sukupuolten tasa-arvosta urheilun kontekstissa suomalaisessa lehdistössä 1970- ja

¹<https://sukupuolentutkimus.fi/sukupuolentutkimus-lehti/kirjoita/>

1980-luvuilla” tarttuu urheilu-uutisointiin diskursianalyttisellä ja kontekstoivalla otteella. Heidän analyysinsä osoittaa, että tuona aikana lisääntyi paitsi myönteinen puhe naisten urheilusta myös naisten kilpailumenestyksen uutisointi ylipäättään. Toisaalta uutisointia hallitsi ulkonäkökeskeisyys, joka vei huomion osin sivuraiteille varsinaisista urheilusuorituksista. Heikkisen ja Kurvisen artikkeli historiallistaa nykykeskusteluja urheilun sukupuolittavista rakenteista ja osoittaa, että tasa-arvotyötä vaaditaan urheilussakin pitkäjänteisyyttä.

Marita Hietasaaren artikkelissa ”Sigrid Backmanin sisällissotaromaani *Ålandsjungfrun* aikalaiskriittikin valossa” tarkastellaan kirjallisuushistorian katveeseen jääneen Backmanin teoksen kriittikövastaanottoa intersektionaalisella otteella. Hietasaari peilaa teoksesta kirjoitettuja kritiikkejä *Ålandsjungfrunin* representaatioon ja tarkastelee tapoja, joilla kirjailijan sukupuoli, luokka ja etninen identiteetti – ja myös myötämielinen suhtautuminen punaisiin – näkyvät teoksen konservatiivipatriarkaalisessa vastaanotossa.

Lisäksi tässä numerossa julkaistaan SUNSin puheenjohtajan Hanna Ylöstalon kirjoitus ”Akatteeninen kotityö ja sukupuolentutkimuksen tulevaisuus”, Siri Törölään puheenvuoro ”Sateenkaartiedon vahvistaminen sosiaali- ja terveysalan perustutkinossa” ja Kirsti Lempiäisen puheenvuoro ”Sukupuolentutkimuksen tasa-arvopoliittiset juuret: erojen ja risteymien tarkastelua”. Lehdessä julkaistaan myös päätoimittaja Sanna Karhun tekemä feministi- ja ympäristöfilosofi Johanna Oksalan haastattelu ”Miksi feminististä filosofiaa tarvitaan ilmastonmuutoksen pysäyttämiseen?” sekä Anna Puhakan luento. Kirja-arvioita on kolme. Hannele Harjunen, Marianne Liljeström, Susan Meriläinen ja Saara Särmä ovat arvioineet Kirsti Lempiäisen ja Liisa Rantalaihion teoksen *Naistutkimuksen alkuja*. Johanna Oksalan teoksen *Feminism, Capitalism, and Ecology* (2023) on arvioinut Aleksí Paavilainen. Noora Dadun kirjan *Roolitus* (2024) arvion on puolestaan kirjoittanut Kaisa Hynnä-Granberg. Lehdessä julkaistaan myös numeron kuvituksesta vastanneen Sanni Sepän taiteilijaesittely.

Näiden hienojen tekstien lisäksi mukana on myös ensi vuonna ilmestyvän numeron 3/2025 kirjoitus-kutsu – luvassa on ensimmäistä kertaa lehtemme historiassa elokuvatutkimukseen keskittyvä nume-

ro – sekä teemanumerokutsu (4/2025 ja 1/2026). Lopuksi Kristiina Rolin esittää perustelut *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden vuoden 2023 artikkelipalkinnon saajiksi. Se myönnettiin Katriina Huttusen ja Elina Oinaan artikkelille ”Rodullistavien ja sukupuolittavien käytäntöjen tulkintaa raketetutkimushankkeen liepeillä” (Feministisen tieteen- ja teknologiantutkimuksen teemanumero 1/2023).

Turussa, Helsingissä ja Jyväskylässä 19.8.2024
Varpu Alasuutari, Sanna Karhu ja Heidi Kosonen

KIRJALLISUUS

- Dirette, Diane Powers (2024) Artificial Intelligence: Analysis and Guidelines for Scholarly Writing. *The Open Journal of Occupational Therapy* 12:2, 1–5. <https://doi.org/10.15453/2168-6408.2331> (haettu 13.9.2024).
- Hagendorff, Thilo (2022) Blind Spots in AI Ethics. *AI Ethics* 2, 851–867. <https://doi.org/10.1007/s43681-021-00122-8> (haettu 13.9.2024).
- Kansalliskirjasto (2017) Yli 100 000 Museoviraston kuvaa vapaaseen käyttöön Finna-palveluun. Kansalliskirjasto.fi. Julkaistu 19.1.2017. <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/uutiset/yli-100-000-museoviraston-kuvaa-vapaaseen-kayttoon-finna-palveluun> (haettu 13.9.2024).
- Karkulehto, Sanna & Saresma, Tuija (2020) Tältäkö näyttää kotimaisten tiedelehtien tulevaisuus? *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 33:4, 74–75.
- Manasi, Ardra, Panchanadeswaran, Subadra, Sours, Emily & Ju Lee, Seung (2022) Mirroring the Bias: Gender and Artificial Intelligence. *Gender, Technology and Development* 26:3, 295–305.
- Microsoft (2024) How to Use AI to Help You Improve Your Grammar. Microsoft.com. Julkaistu 29.3.2024. <https://www.microsoft.com/en-us/microsoft-365-life-hacks/writing/how-to-use-ai-to-help-you-improve-your-grammar> (haettu 13.9.2024).
- O’Connor, Sinead & Liu, Helen (2024) Gender Bias Perpetuation and Mitigation in AI Technologies: Challenges and Opportunities. *AI & Society* 39, 2045–2057. <https://doi.org/10.1007/s00146-023-01675-4> (haettu 13.9.2024).

Suomalaisen lehdistön keskustelu sukupuolten tasa-arvosta urheilussa 1970- ja 1980-luvulla

Seppo Heikkinen & Heidi Kurvinen

Keskustelu tasa-arvosta käynnistyi suomalaisessa lehdistössä toden teolla 1970-luvulla, jolloin myös käsitteet tasa-arvo ja urheilu esiintyivät yhdessä huomattavasti useammin kuin aiemmin. Tässä artikkelissa kysymme, miten urheilun tasa-arvosta keskusteltiin seitsemässä kotimaisessa päivälehdessä ja yhdessä viikkolehdessä 1970- ja 1980-luvulla. Yhteensä 256 artikkelin analysointi diskursisianalyysin ja kontekstoivan lähiluvun keinoin paljastaa urheilu-uutisoinnin mahdollisuuksia ja tapoja vaikuttaa myös urheiluelämän rakenteisiin. Aineistosta nousee esiin kolme pääteemaa: myönteinen puhe naisten urheilusta, naisten kilpailumenestyksen ja tulosuutisoinnin nousu sekä uutisointia hallinnut ulkonäkökeskeisyys, joka vei huomiota naisten urheilusuorituksilta ja hidasti tasa-arvokehitystä ”missikulttuurin” hallitsemassa maassa. Artikkelin tulokset historiallistavat nykyistä keskustelua urheilun sukupuolittuneista rakenteista sekä osoittavat, että tasa-arvotyöltä vaaditaan pitkäjänteisyyttä.

AVAINSANAT: TASA-ARVO, URHEILU, URHEILU-UUTISOINTI, 1970-LUKU, 1980-LUKU

Suhtautuminen miesten ja naisten kilpaurheiluun oli Suomessa, kuten muissakin länsimaissa, sukupuolittunutta koko 1900-luvun ajan. Urheilu yhdistettynä poliittisiin ja sosiaalisiin traditioihin tarjosi mahdollisuuden kansallisen yhtenäisyyden kokemiseen (Kokkonen 2008). Suomessa urheilumenestystä hallitsivat miehet, mikä johtui osin naisten harjoittamien ja naisille sallittujen lajien rajallisuudesta. Vaikka naisten lajimäärä kasvoi 1960-luvun lopulta alkaen, naisten ja miesten lajikirjo tasapainoistui niin kansainvälisissä kuin kansallisissakin kilpailuissa vasta vuosituhannen vaihteessa (Ruohonen 2022, 123). Keskustelu sukupuolten tasa-arvosta väritti myös ajan urheilukirjoittamista, ja nämä kaksi käsitettä, urheilu ja tasa-arvo, esiintyivät lehtijutuissa yhä useammin yhdessä. Kysymme tässä artikkelissa,

miten urheilun tasa-arvosta keskusteltiin suomalaisessa lehdistössä vuosina 1970–1990. Mitä teemoja nostettiin esiin? Keitä olivat tärkeimmät puheenvuorojen käyttäjät?

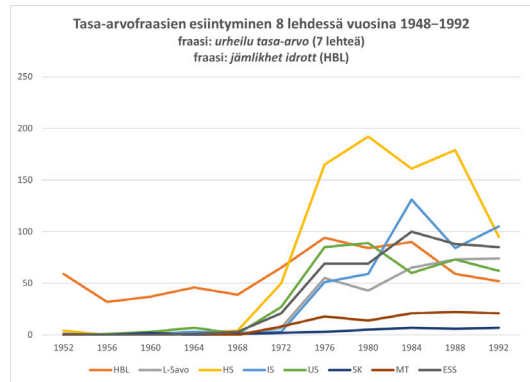
Suomalaisen yhteiskunnan kehitystä leimasi 1960- ja 1970-luvulla taloudellinen kasvu, kaupungistuminen, naisten kouluttautuminen ja vasemmistosuuntauksen nousu. Monen tekijän yhtäaikaisten olemassaolo mahdollisti yhteiskunnan nykyaikaistumisen. Siihen kuuluivat vanhojen arvojen kyseenalaistaminen ja uuden ilmapiirin vaikutus asenteisiin. 1960-luvun puolivälissä käynnistynyt keskustelu sukupuolirooleista oli tämän murroksen ytimessä (Julkunen 2016, 233; Mickwitz 2008, 25–26; Pohjola 2017, 280). Vähitellen sukupuoliroolikeskustelu sai kuitenkin rinnalleen

tasa-arvon käsitteen, mikä noudatteli muissa Pohjoismaissa tapahtunutta kehitystä. Aluksi uutisointi aiheesta oli vähäistä ja usein kriittistä. Seuraavalla vuosikymmenellä uutisointi lisääntyi ja keskustelun sävy muuttui asiallisemmaksi (Holli 2002, 13). Keskustelu kiinnittyi käsitykseen kahdesta toisilleen vastakkaisesta sukupuolesta, ja tasa-arvoistumisen edellytyksenä pidettiin naisen mahdollisuuksien lisäämistä julkisen elämän piirissä. Aikalaiskäsityksen mukaan yhteiskunta muuttuisi tasa-arvoisemmaksi, kun sukupuolten toimintakentät lähenisivät toisiaan esimerkiksi naisten työssäkäynnin yleistyessä. (Holli 2012, 92). Tämä huomio toimii tarkastelussa kiinnekohtana, johon suhteutamme analyysimme tuloksia.

Artikkelin aineisto koostuu kahdeksan suomalaisen lehden urheilukeskusteluista vuosilta 1970–1990. Lehdet ovat *Etelä-Suomen Sanomat*, *Helsingin Sanomat*, *Hufvudstadsbladet*, *Ilta-Sanomat*, *Länsi-Savo*, *Maaseudun Tulevaisuus*, *Suomen Kuvalehti* ja *Uusi Suomi*. Otoksessa on mukana sanomalehtiä ja yksi aikakauslehti, joita luettiin niin kaupungeissa kuin maaseudullakin. Analyysissa tarkastelimme kaikkiaan 256 artikkelia siten, että jokaisesta lehdestä valittiin kahdeksan tekstiä viiden vuoden jaksoissa. Artikkelien valinnassa hakufraaseina olivat sanaparit *tasa-arvo urheilu*, *naiset urheilu*, *jämställdhet idrott* ja *jämlikhet idrott*. Valituiksi tulivat artikkelit, jotka käsitelivät naisten tasa-arvoisia mahdollisuuksia osallistua urheiluun tai tulla valituksi urheilun johtopaikoille. Myös näitä mahdollisuuksia vastustavat puheenvuorot ovat mukana. Tasa-arvon käsitteen sisältö määritty tarkastelussa alkuperäisaineistosta käsin, mutta tulokinnan lähtökohtana on ollut ymmärrys tasa-arvosta syrjimättömytenä. Siten tasa-arvo on ihmisoikeus, joka kuuluu kaikille sukupuoleen, ikään, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn katsomatta (Kantola ym. 2012, 11).

Kaaviosta 1 havaitsemme, että tasa-arvoon liittyvien ilmaisujen määrä lehdissä kohosi 1970-luvun alussa tasolle, jolla se säilyi seuraavat parikymmentä vuotta. Tutkimuksessamme onkin luontevaa keskittyä tähän poikkeukselliseen 20 vuoden ajanjaksoon. Ilmaisuja käytettiin eniten Helsingin Sanomissa (HS), ja seuraavana oli Uusi Suomi (US) aina 1980-luvun alkuun asti. Tuolloin sekä *Ilta-Sanomat* (IS) että *Etelä-Suomen Sanomat* (ESS) ohittivat sen. Vain

viikoittain ilmestynyt Suomen Kuvalehti (SK) oli viimeisenä, mutta kaukana siitä ei ollut Maaseudun Tulevaisuus (MT), jossa ilmaiset olivat vähäisiä koko tutkimusajan.

Kaavio 1. Kaavio esittää urheiluun ja tasa-arvoon liittyvien fraasien esiintymistiheyden suomalaisissa lehdissä olympiadin eli neljän vuoden jaksoissa 1952–1992. Suomenkielisessä lehdistöissä ilmaismäärä kasvoi voimakkaasti tultaessa 1970-luvulle. HBL:n teksteissä fraasien esiintyminen on runsasta ja vakaampaa jo Helsingin olympiakisoista 1952 alkaen. Lähtötiedot Kansalliskirjasto ja arkisto Merkki. Kaavio Seppo Heikkinen.

Tasa-arvon käsitteeseen liittyy aina poliittista kamppailua, joka saa olennaisen sisältönsä ja merkityksensä ajassa ja paikassa. Niin sanotun kielellisen käänteiden myötä tutkijat ovatkin tulkinneet *tasa-arvopuheen* yhteiskunnallista todellisuutta tuottavaksi. Se määrittää ketä tasa-arvo koskee, keitä suljetaan keskustelun ulkopuolelle ja ketkä ovat aktiivisia toimijoita (Kantola ym. 2012, 9). Tasa-arvopuhetta tuotetaan koko ajan yhteiskunnan eri instituutioissa ja joukkoviestimillä on tässä keskeinen rooli. Näin ollen urheilu-uutisointikaan ei ole vian tekijä (*innocent player*) yhteiskunnassa, kuten historioitsija Sue Anstiss (2021, 62) on kirjoittanut. Etenkin sähköinen tiedonvälitys oli tutkimusvuosikymmenillä keskittynyttä, ja ihmiset seurasivat samoja uutisia, viihdeohjelmia ja urheilua. Joukkoviestimillä on siten suuri merkitys kansallisen identifiaktion, todellisuuden ja myös tasa-arvon käsitteen tulokinnassa (Lidman 2024, 308–309; Railo & Oinonen 2012, 8).

Historiallisesti tasa-arvon käsite on kiinnittynyt ymmärrykseen kahdesta sukupuolesta. Vaikka sukupuolikäsityksen moninaistuminen on 2000-lu-

vulla haastanut tutkijoita kehittämään sukupuolen moninaisuuden huomioivia analyysin tapoja, tämän artikkelin tarkastelun kohteena olleina vuosikymmeninä kaksinapainen sukupuolikäsitys hallitsi puhetta tasa-arvosta. Ymmärrämme sukupuolen kuitenkin Judith Butlerin teoretisoinnin mukaisesti performatiivisena, eli sukupuolta tuotetaan toistuvilla kielellisillä ja ruumiillisilla teoilla (Butler 2006, 79–80). Julkisessa keskustelussa toimittajien käyttämällä sanavalinnoilla ja kerronnallisilla ratkaisuilla on merkittävä rooli sukupuolen kaksinapaisuuden purkamisessa ja/tai uudistamisessa (Barker-Plummer 2013, 710, 719–720).

Sukupuolen merkitystä urheilussa on selvitetty tutkimalla muun muassa urheilusuoritusten medianäkyvyyttä, osallistumismahdollisuuksien eroja ja johtopaikkojen jakautumista. Hallintotieteilijä Marjukka Mikkonen on esimerkiksi osoittanut urheilujohtamisen epätasa-arvoisen sukupuolijakauman johtuvan monitahoisista kulttuurisista ja rakenteellisista syistä (Mikkonen 2023, 101). Sosiologi Riitta Pirinen on puolestaan kirjoittanut naisten näkyvyydestä ja näkymättömyydestä urheilumedioissa (Pirinen 2006), ja historioitsija Maria Rantala on tutkinut etenkin naisten urheilun kuvallista esittämistä 1900-luvun suomalaisessa urheilujournalismissa (Rantala 2011). Mainittakoon myös historioitsija Vesa Vares, joka on kirjoittanut erityisesti naisten joukkuelajien historiasta (Vares 2022). Tälle artikkelille erityisen keskeinen on historioitsija Satu Lidmanin huomio siitä, että ”liikuntakulttuuria tulee lukea sukupuoleen ja kehollisuuteen liitettyjen toimintamallien kyseenalaistamisen valossa” (Lidman 2024, 336). Lidmanin mukaan liikuntakulttuurilla voidaan siis haastaa vallinneita käsityksiä sukupuolesta, mikä muistuttaa urheilun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön merkityksestä. Artikkelilla osallistumme tähän urheilun tasa-arvosta ja sukupuolittuneisuudesta käytävään keskusteluun ja pyrimme osaltamme lisäämään tietoa urheilujohtamisen sukupuolittuneisuudesta Suomessa.

Käytämme artikkelissa diskurssianalyttistä lähestymistapaa, jolla tarkoitamme tekstien yhteiskunnallishistoriallisten kytkösten ja niiden sosiaalista todellisuutta tuottavan luonteen huomioimista (Ihalainen & Valtonen 2022, 120). Tulkitsemme urheilukirjoittamisen urheiluelämän rakenteita tuotavaksi ja ylläpitäväksi toiminnaksi. Näin urheilusta

kirjoittavat toimittajat ja aiheesta puheenvuoroja käyttävät toimijat, kuten urheilujohtajat, asiantuntijat ja itse puheenvuoroja käyttävät urheilijat, ovat vallankäyttäjiä. Aineiston analyysissä olemme lisäksi hyödyntäneet kontekstoivaa lähilukua, jolla olemme paikantaneet keskustelua hallinneet pääteemat (Pietikäinen & Mäntynen 2019). Historiantutkimukselle ominaisena tapaan tutkittavan ajan kulttuuristen merkitysten verkoston kuvaaminen on siten artikkelissa keskeisessä roolissa uuden tiedon tuottamisen prosessissa (Saarelainen 2012, 255).

Artikkelin ensimmäinen luku kuvaa tutkimusajan tapahtumia ja olosuhteita, kontekstia, joka mahdollisti tasa-arvoteman nousun myös urheilun yhteydessä yleiseen keskusteluun. Seuraavat luvut rakentuvat löytyneiden kolmen pääteeman mukaan. Ensimmäinen teema on *myönteinen puhe* naisten urheilusta. Tämä teema esiintyy noin 60 prosentissa kaikista artikkeleista ja kattaa naisten urheiluun liittyviä oikeuksia ja osallisuutta tukevia puheenvuoroja. Luku kuvaa naisten osallisuuden kasvua kilpailuissa ja myös nousua urheilun johtopaikoille. Toinen teema nostaa esiin naisten *kilpailumenestyksen ja tulosuutisoinnin* vaikutuksen naisten lajivalikoiman kasvuun. Kolmas teema on medianäkyvyyden puutteen ja naiseen kohdistetun *ulkonäkökeskeisyyden* korostuminen urheilussa. Artikkelimme osoittaa suomalaista julkisuutta pitkään hallinneen missikulttuurin hidastaneen tasa-arvoistumiskehitystä. Tämä löydös avaa uuden näkökulman urheilu-uutisoinnin kykyyn luoda merkityksiä.

TUTKIMUSAJAN KONTEKSTI – MILLAISessa YMPÄRISTÖSSÄ TASA-ARVOPUHE LISÄÄNTYY?

Uinti, hiihto, naisvoimistelu, taitoluistelu, tennis ja uimahypyt määriteltiin naisille soveltuviksi lajeiksi 1900-luvun alkupuolella. Sen sijaan voimaa tai kestävyysominaisuuksia vaatineita lajeja harrastaneita naisia kuvattiin urheilu-uutisoinnissa aina 1960-luvun puoliväliin asti huumorilla tai pilkallisesti. (Rantala 2011, 107–108; Vares 2022, 13.) Naisten lajimäärä suurkisoissa alkoi kasvaa 1960-luvun puolivälistä alkaen, ja muutos jatkui lähes suoraviivaisesti vuosituhannen loppua kohti. Vaikka naisten osallistumismahdollisuudet laajenivat, kilpaurheilu ei ollut naisille edelleenkään itsestäänselvyys. Suomen naisten huippu-urheilumenestys vuoden 1968 talviolymp-

pialaisissa ja 1970-luvun alun yleisurheilussa olivat kuitenkin käännekohtia yleisessä suhtautumisessa sukupuolten tasavertaisiin mahdollisuuksiin urheilussa. Grenoble'n vuoden 1968 talvikisoissa pikaluistelija Kaija Mustonen voitti kaksi mitalia ja Suomen ainoan kultamitalin (Arponen 1996, 443). Saman vuoden kesäkisoissa nainen, Meksikon Enriqueta Basilio, sytytti ensimmäisen kerran olympiatulen (emt. 218).

Kuva 1. Pikaluistelija Kaija Mustonen voittaa kultaa Grenoble'n talviolympialaisissa 1500 metrillä ja hopeaa 3000 metrillä. Kuva: Tahto urheilukuvat.

1970-luvun alkupuolella menestynyt juoksijaryhmä, Pirjo Häggman (os. Vilmi), Marika Eklund, Mona-Lisa Pursiainen (os. Strandvall) ja Riitta Salin (os. Hagman), rikkoi ennätyksiä ja toi palkintoja. Naisten urheilumenestys vaikutti osaltaan tasa-arvokeskustelun käynnistymiseen myös urheilun piirissä.

Tasa-arvosta käyty julkinen keskustelu konkretisoitui monissa naisen asemaa parantaneissa laeissa, joita säädettiin 1970-luvulta alkaen. Abortin saaminen myös sosiaalisista syistä mahdollistui vuonna 1970. Ehkäisyneuvonta laajennettiin kaikille pari vuotta myöhemmin. Yhä useamman perheen oli mahdollista saada lapselle kunnallinen päivähoido vuonna 1973. Puolisoiden erillisverotus toteutettiin vuonna 1976, ja samana vuonna val-

tion viroista poistettiin sukupuoliehdot. Aviossa ja sen ulkopuolella syntyneiden lasten oikeudet tulivat tasa-arvoisiksi vuonna 1975. (Räsänen 1984, 147–157.) Samanaikaisesti naisten entistä laajamittaisempi siirtyminen palkkatyöhön muutti sukupuolten välisiä suhteita määritellen niin sanotun sukupuolisopimuksen palkkatyömalliksi (Julkunen 1994, 198). Siinä työssä käyvälle perheelle tarjottiin lasten hoivapalvelut, mikä mahdollisti palkkatyöäityden toteutumisen (Kantola ym. 2012, 14).

Keskeinen sukupuolten tasa-arvoa lisännyt ja samalla lehdistön urheilukirjoittamista muuttanut tekijä oli vuonna 1980 säädetty liikuntalaki (Finlex 984/1979). Se syntyi yksimielisen ja hyvin laajan valmistelun pohjalta. Lain idea oli ”*tasa-arvon edistäminen myös liikunnassa ja liikunnan avulla*”. (Itkonen & Laine 2015, 59–60.) Tavoitteena oli, että kaikilla olisi yhdenvertainen mahdollisuus harrastaa liikuntaa asuinpaikasta, sukupuolesta tai sosioekonomisesta asemasta riippumatta. Liikunnalle annettiin siten välineellinen arvo tasa-arvokehityksessä, ja sitä tavoiteltiin nimenomaan yhtäläisiä mahdollisuuksia lisäämällä. Syntyi työnjako, jossa valtio ja kunnat hoitaisivat liikuntapaikat ja kolmas sektori eli kansalaisjärjestöt ja seurat vastaisivat toiminnan järjestelystä (Suomi 2015, 59–60).

Urheilukulttuuriin vaikutti voimakkaasti myös ulkonäkökeskeisyys, jonka tausta oli missikulttuurissa. Kun Helsingin olympiakisavuonna 1952 Armi Kuusela voitti Miss Universum -tittelin, voittajan elämä oli sanomalehtien palstoilla vuosikymmeniä eteenpäin. Miss Suomi -kilpailu televisioitiin suorana ensimmäisen kerran vuonna 1962, ja koko seuraavan vuosikymmenen ohjelma oli vuoden katsotuimpien joukossa. Missiuutisoinnin vastustus alkoi nousta 1960-luvun lopulla, ja Yleisradio luopuikin kisojen televisioinnista vuonna 1967. Kaupallinen Mainostelevisio otti kisan kuitenkin hoitaakseen, mikä herätti vastustusta nuoremman polven feministeissä. (Enehjelm 2004, 170 ja 176.) Urheilijoita ja missejä pidettiinkin Suomessa eräänlaisena yhteisenä kansallissomaisuutena. (Martikainen 2007, 6; Puonti 2000, 53.)

MYÖNTEINEN PUHE NAISTEN URHEILUSTA NOUSEE – NAISIA MYÖS URHEILUHALLINTOON

Vuonna 1974 *Ilta-Sanomien* katugallupissa kysyttiin vastaajien mielipidettä otsikolla ”Mitä mieltä naisten urheilusta?”:

Opiskelija: Yhtä oikeutettua kuin miestenkin urheilu. Voimalajit ovat sentään vähän arvelettavia naisille.

Koululainen: Tietysti naisten urheilu on yhtä hyväksyttävää kuin miestenkin. Painonnosto ja sellaiset ei ehkä sovi.

Opettaja: Siinä nainen kuin mieskin, minäkäänlaisia rajoituksia ei saa olla.

Raitiovaununkuljettaja: Täysin kannatettavaa, varsinkin nyt kun suomalaisilla naisurheilijoilla menee niin hyvin.

Hum.kand.: Hyväksytään. Itsekin tykkään urheilla.¹

Viidestä vastauksesta kolme esitti kaikkien rajoitusten poistoa naisten urheilusta, mikä noudattee tasa-arvosta käydyin julkisen keskustelun tilaa. 1970-luvun alun Suomessa sukupuolten tasa-arvo oli alkanut jo muodostua suomalaisuuteen sisäänrakennetuksi arvoksi (Holli 2012, 93; Pylkkänen 2012, 65). Vaikka vastaukset olivat pääosin myönteisiä, kaksi vastaajaa palasi vuosikymmeniä velloneeseen kiistaan siitä, ovatko voimalajit riittävän esteettisiä naisten harrastettaviksi. Urheilujärjestöissä etenkin kysymys naisten kilpaurheilusta oli jakanut mielipiteitä jo vuosisadan alusta lähtien. Tuolloin kansainvälisiä urheilun yhteyksiä hallinnoiva porvarillinen Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto (SVUL) kielsi naisten yleisurheilukilpailut. Työväen urheilujärjestöt taas tukivat naisten kilpailujen jatkumista. Lopullinen murros tapahtui vasta sotien jälkeen yleisen tasa-arvoistumiskehityksen myötä (Kokkonen 2008, 212–218).

Naisten osallistumisen lisääntyminen teki vähitellen myös urheilujohtamisen miesvaltaisuudesta näkyvää, ja siitä muodostuikin yksi lehdistön tasa-arvokeskustelun keskeisistä juonteista 1970-luvulla.

Urheilun johtamista tutkineen Marjukka Mikkosen mukaan urheiluorganisaatiot ovat usein ympäristöjä, joissa tuetaan ennakkoluuloja, stereotyyppioita ja perinteisiä sukupuolirooleja. Stereotyyppiat viittaavat yhteiskunnassa rakentuneisiin odotuksiin miesten ja naisten ominaisuuksista ja kyvyistä. Ennakkokäsitykset ovat kulttuurisesti vakaita, koska ne ovat siirtyneet vuosikymmenten ajan sukupolvelta toiselle. Yleisiin stereotyyppioihin kuuluu se, että miehet urheilun johtotehtävissä ovat vahvoja, suoria ja vastuussa asioista. Johtavissa asemassa olevat naiset taas sijoitetaan enemmän palveleviin johtotehtäviin, kuten henkilöstöhallintoon. Naisten oletetaan olevan hoitavia, huolehtivia ja empaattisia. (Lehtonen ym. 2021; Mikkonen 2023, 52.)

Mikkosen tulkinnat urheiluorganisaatioiden sukupuolittuneisuudesta selittävät osaltaan sitä, miten ensimmäisiä johtotehtäviin nousseita naisia tarkasteltiin lehdistössä 1970-luvulla. Esimerkkinä voidaan käyttää Liisa Hagelbergin haastattelua *Suomen Kuvalehdessä* joulukuussa 1971. Hän oli ensimmäinen nainen Suomen joukkueen olympia-attaseana. Attasean tehtävää kuvattiin monipuoliseksi ja tarpeelliseksi urheilijoiden ja kisajärjestelijöiden välillä. Suomen urheiluliiton puheenjohtaja Jukka Uunila oli palkannut Hagelbergin harjoittelijaksi tehtävään jo Mexico Cityssä 1968 ja vuoden 1972 Münchenin kesäakisat odottivat.

On taas meneillään kisoja valmisteleva kokous. Osanottajia liikkuu ja istuskelee ympärillämme. Miehiä, joka puolella miehiä. Uunila kävelee ohitsemme ja heilauttaa kättään iloisesti. Mukavaa, että Suomen olympiakomitea valitsi attaseansa pätevyuden perusteella. Mursi sukupuolivallin.²

Artikkelin kirjoittaja korosti tehtävään valitun ammattitaitoa ja tämän sukupuolen poikkeuksellisuutta urheilun piirissä. Toimittajan sanavalinta heijasteli aikaansa, jossa naisten etenemistä aiemmin miehille aloille oli 1960-luvun roolikeskustelun seurauksena alettu sanoittaa muun muassa sukupuolivallin murtamisena (Kurvinen 2024). Tekstissä sukupuolten arvojärjestyksiin perustuva valtasuhde

¹ Mitä mieltä naisten urheilusta? *Ilta-Sanomien* 17.8.1974, s. 3.

² Irma Heydemann (1971) Liisan kymmenottelu. *Suomen Kuvalehti* 12.11.1971, s.16.

jää kuitenkin kyseenalaistamatta, sillä sukupuoli-vallin murtajana esitetään nimenomaan Uunila, ei Hagelberg, vaikka hänen ansioitansa korostettiin. Artikkelit ei myöskään avannut keskustelua urheilujohtamisen sukupuolittuneiden rakenteiden purkamisesta, vaan Hagelbergin nimitys toimi osoituksena mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumises- ta: sukupuoli ei ollut enää este naisen etenemiselle.

Hagelbergin nimityksen aikaan suomalainen työelämä oli voimakkaan eriytynyt sukupuolen mukaan ja urheilujohtamisen sukupuolittuneisuus heijasteli käsityksiä siitä, mikä oli naiselle sopivaa urheilun kentällä. Mikkosen mukaan epätasa-arvoon urheilun johtopaikoilla vaikuttavat niin yksilölliset, organisatoriset kuin sosioekonomisetkin syyt. Naisen asemaa pyritään parantamaan urheilujärjestöissä ”korjaamalla” naisia esimerkiksi koulutuksen avulla. Toinen tapa puuttua tilanteeseen on kiintiöidä naisia eri organisaatiotasolla. Mikkosen mukaan nämä toimet eivät kuitenkaan riitä, vaan naisen asemaan vaikuttaviin rakenteellisiin tekijöihin olisi puututtava urheiluorganisaatioiden ulkopuolelta. (Mikkonen 2023, 107.) Julkinen keskustelu on tarjonnut tähän yhden väylän.

Esimerkiksi 1970-luvun alussa arvokisamitaleita voittanut Pirjo Häggman oli koulutukseltaan voimistelunopettaja, joka otti julkisuudessa aktiivisesti kantaa tasa-arvokysymyksiin jo aktiiviurheiluai- kaan. Yhdessä urheilumenestyksen kanssa rohkeus ulostuloihin avasi hänelle tien ehdokkuuteen johtopaikoille: Häggman nimitettiin ensimmäisenä naisena Kansainvälisen olympiakomitean jäseneksi yhdessä Venezuelan edustajan Flor Isava Fonsecan kanssa vuonna 1981 (Kokkonen 2015, 389). *Uuden Suomen* artikkelissa Häggman nostettiin rooli- malliksi nuorille urheilijoille vuonna 1982. Jutun otsikossa juoksijaa kutsutaan kuitenkin etunimellä,³ mikä poikkesi miesten vastaavista kuvauksista. Vaikka 1970-luku oli tuonut myös miesten yksityiselämän etenkin aikakauslehtien kerrontaan, tekstit noudattelivat ajan sukupuolittunutta kulttuuria. (Railo 2011, 67–77; Saarenmaa 2010; Siivonen 2007, 55–73). Etunimellä puhuttelu korosti näin naisen toiseutta miesurheilijan normista.

Urheilijoiden puhuttelu etunimellä heijastelee

toimitusten sukupuolittuneita käytäntöjä (esim. Ruoho & Torkkola 2010), joita alan miesvaltaisuus vahvisti tutkittuina vuosikymmeninä. Iso osa urheilutoimittajista oli miehiä, miehet toimivat asiantuntijoina ja miesten urheilusta kirjoitettiin (Anstiss 2021, 80; Roberts 2022, 182–183; Kurvinen 2013, 297–300). Antti O. Arponen (1991, 133–139) tiivistää urheilutoimittajien liiton historiikissa 1970- ja 1980-luvun urheilujournalismin haasteet kolmeen pääkohtaan. Kritiikkitoiminta kirjoittamisessa perustui siihen, että monet toimittajista olivat itse entisiä urheilijoita tai urheilun parissa toimineita. Toimittajien koulutuksen puutteet näkyivät pitkälle vuosisadan viime vuosikymmenille asti. Kolmantena tekijänä oli kilpailu mainoksista sponsorimaailman ja urheilun kohdatessa.

Myöskään liikuntalain henki ei heti siirtynyt juttusisältöihin, mikä näkyi juttujen asiantuntijakomenteissa. Helsingin Sanomat siteerasi vuonna 1983 Kuopion liikuntatoimenjohtajaa, joka kiisti miesten suosimisen. Paikallinen tasa-arvotoimikunta oli kiinnittänyt asiaan huomiota. Jutussa miespuolinen johtaja vähättelee kuitenkin naisten mahdollista kiinnostusta urheiluun.⁴ Haastateltavan tekemä ero naisten ja miesten kiinnostuksen kohteiden välillä voidaan nähdä tyypillisenä tasa-arvon vastustamisen strategiana (Holli 2012; Ikävalko & Kantola 2017, 236), joka jutussa jäi haastamatta. Aikalaiskeskustelun moniäänisyyttä kuvastaa se, että liikuntasosiologi Kalevi Heinilä oli muutamaa vuotta aikaisemmin korostanut liikuntahallinnon keskeistä asemaa tasa-arvoisemman liikuntakulttuurin kehityksessä (Heinilä 1977, 22–23). Sukupuolittuneiden asenteiden sitkeys selittää sitä, miksi naisten osuus urheilun keskusjärjestöjen hallinnollisilla paikoilla kasvoi hitaasti. SVUL nimitti ensimmäisen kerran naisen omaan puheenjohtajistoonsa vasta vuonna 1989. Vaikka jäsenistöstä kolmasosa oli naisia, johtopaikoille heitä ei ollut mahtunut. Varapuheenjohtajaksi valittu Anervi Lassila viittasi tähän epäsuhtaan Länsi-Savon haastattelussa: ”En ole kiivas feministi, mutta olen iloinen siitä, että valintani on askel siihen suuntaan, että naiset ovat ottamassa paikkansa urheilun järjestötoiminnassa. Naisten panos kenttätyössä on vahva, mutta johtopaikoilla heitä ei ole --.”⁵

³ Pirjon saavutukset esimerkkinä tytöille. *Uusi Suomi* 31.1.1982, s. 20.

⁴ Kuopion urheilun tasa-arvoa tutkittiin. *HS* 18.2.1983, s. 32.

⁵ SVUL otti askeleen kohti tasa-arvoa. *Länsi-Savo* 11.12.1989, s. 9.

Johtajistoon valitun Lassilan kommentti kuvastaa 1980-luvun keskusteluilmapiiriä, jossa sukupuolten välisen tasa-arvon tavoittelu oli tavanomaista erottaa feminismistä, joka nähtiin liiallisena naisten etujen ajamisena (Holli 2012, 73–74; Kurvinen, tulosssa). Samanaikaisesti tekstissä korostetaan naisten merkittävää roolia urheilun ruohonjuuritasolla. Sen sijaan järjestöjohdon ja suunnittelun tehtäviin heitä ei juuri ollut kelpuutettu. Historioitsija Seppo Hentilä kirjoittaa Työväen Urheiluliiton (TUL) historiikissa naisten roolista keskusjärjestötyössä. Esiin nousee naisten tekemä suurtapahtumien talkootyö, mutta myös naisten vähäisyys järjestön päättävissä elimissä. Tämä oli tilanne, vaikka naiskiintiöt olivat olleet voimassa liiton joissain toimielimissä jo vuodesta 1921 alkaen (Hentilä 2019, 306–307). Myöskään 1970- ja 1980-luvun lehdistössä urheilujohtamisen tasa-arvoisuudesta ei käyty kriittistä keskustelua. Tasa-arvo näyttäytyi teksteissä maltillisena toimintana naisen julkisen aseman parantamiseksi, ja myönteinen puhe keskittyi yksilötasoon, mikä teki rakenteisiin puuttumisesta tarpeetonta. (Horelli & Saari 2002, 4–5.)

NAISTEN LAJIVALIKOIMA MONIPUOLISTUU YKSILÖMENESTYKSEN SAATTELEMANA

”Naisten yleisurheilu kehittyi Suomessa valtavasti askeleita ja taso laajenee. Naisten tuomalla suurkilpailun mitalilla on tyttöihin yhtä innostava vaikutus kuin miesten pikkupoikiin.”⁶ Näin kirjoitti *Helsingin Sanomissa* urheilutoimittaja Marjut Svahn ennen menestyksekkäitä Rooman EM-kisoja loppukesällä 1974. Svahn oli ensimmäisiä naisia Suomen miesvaltaisissa urheilutoimituksissa. *Helsingin Sanomien* urheilutoimittajana hän työskenteli vuodesta 1968 alkaen, ja Urheilutoimittajien liiton jäsen hänestä tuli vuonna 1973 (Arponen 1991, 137). Pitkäaikaisena toimittajana hän otti usein kantaa tasa-arvokysymyksiin urheilussa. Esimerkiksi laajoissa artikkeleissaan vuosina 1976 ja 1977 hän kommentoi niin järjestötoiminnan työnjakoa kuin toimittajien urheilijoille esittämiä kysymyksiä lasten hankinnasta.⁷

Kilpaurheilun tasa-arvosta käyty keskustelu ki-

teytyi lajikirjon kasvuna, mutta yhtäläiset mahdollisuudet eivät poistaneet urheilu-uutisoiminnan sukupuolittuneisuutta. EM-kisojen ollessa vielä käynnissä loppukesällä 1974 Suomen Kuvalehdessä haastateltiin kisoissa menestyneitä juoksijoita Riitta Salinia ja Nina Holménia. Salin oli voittanut 400 metriä maailmanennätysajalla ja Holménin 3000 metriä. Urheilujutun ”Lemmikkien aamuhetki” käsittelytapa kertoi urheilijoiden kasvavasta suosiosta:

Eikö tällainen äkillinen julkisuus ole aika raskasta? Nyt te olette seuraaviin suurkisoihin asti kuin Miss Suomi konsanaan. Teistä puhutaan, teitä katsotaan, teidän tekemisiänne seurataan. Ja kaiken lisäksi, teiltä odotetaan joka kilpailussa kovaa tulosta.
— ehkä tällä julkisuudella on se hyvä puoli, että nyt naistenkin lajeja tullaan katsomaan, sanoo Nina.⁸

Nina Holmén oli suomalaisen yleisurheilun suuria nimiä 1970-luvulla. Urheilutoimituksen jutussa suurta voittojuoksua vuoden 1974 EM-kisoissa kuvattiin gasellinkepeäksi. Myös juoksijan aviomiehen urheilijatausta mainittiin. Naiset saavuttivat kisoissa kaksi kultaa, yhden hopean ja kaksi pronssia voittaen näin mitalitilastossa miehet, jotka toivat kisoista kaksi kultaa ja kolme pronssia (Heinilä 1977, 8, 63). Menestyksestä huolimatta naisia määriteltiin ulkonäön ja suhdestatuksen kautta, mikä kuvastaa paitsi 1970-luvun suomalaisen yhteiskunnan myös toimitustyön sukupuolittuneisuutta. Poliitikantutkija Erkka Railon (2011, 10, 54) mukaan 1970-luvun aikakauslehtien kuvaukset naisten työstä perheen ulkopuolella olivat konservatiivisia. Ne uusintivat osaltaan perinteisiä sukupuolirooleja, arvoja ja asenteita. Esimerkkinä hän mainitsee naispolitiikoista kertovat artikkelit, joissa toistuvana teemana oli naisen suhde omaan kehoon. Jos naisen menestystä kuvattiin, vastapainoksi oli kuvattava myös kokemattomuutta tai avuttomuutta julkisissa tehtävissä.

Naisten lajikirjosta käyty keskustelu kiinnosti myös toimittajia, jotka pohtivat, voisivatko naiset kilpailla ampumaurheilussa, koripallossa, voimalajeissa tai kestävyysjuoksussa. Kokenut urheilutoimittaja Ilmo Lounasheimo kaipasi *Uuden Suomen* laajassa haastat-

⁶ Suomalainen Eeva lähtee Rooman EM-kisoihin uudessa kimsameikissä. *HS* 25.8.1974, s. 28.

⁷ Naisten voimat käyttöön. *HS* 19.11.1976, s. 30; Nainen liikunnassa miehen sivupersona. *HS* 23.9.1977, s. 29.

⁸ Lemmikkien aamuhetki. *Suomen Kuvalehti* 13.9.1974, s. 39.

telussa naisille edelleen vain ”plastillisia” lajeja.⁹ Kansainvälisen yleisurheiluliiton johtaja Adrian Paulen taas kertoi vuonna 1977 esittäneensä 3000 metrin juoksua kilpailuohjelmaan.¹⁰ Kansainväliseltä uutistoimistolta sellaisenaan lainattu juttu kuvastaa ajan tapaa uutisoida tasa-arvokysymyksistä: ajankohtainen aihe ei välttämättä herättänyt suomalaistoimittajia kommentoimaan tasa-arvon tilaa kotimaassa. Murrosaikaa elettiin, ja lopullisesti 3000 metriä hyväksyttiin ohjelmaan vasta seitsemän vuoden kulluttua Los Angelesin kisoissa vuonna 1984. Naiset halusivat vieläkin pidemmät matkat, 5000 ja 10000 metrin juoksut, kisojen ohjelmaan. Molemmat kestävyysjuoksut saatiin mukaan vasta seuraaviin olympialaisiin Soulissa vuonna 1988. Huolimatta sotien jälkeisistä yhteiskuntien muutoksista kansainvälisissä urheilujärjestöissä jarrutettiin sitä väistämätöntä kehitystä, että naisten lajimäärä tulisi kasvamaan (Meier ym. 2021, 1–2).

Soulin kisojen aikaan Hufvudstadsbladet kirjoitti laajan artikkelin naisten lajimäärän kasvusta ja naisten urheilun arvostuksesta yleisemminkin. Otsikko ”Kvinnan tar sin plats” (’Nainen ottaa paikkansa’) kertoo tasa-arvoaiheen olevan kirjoittajan näkökulmana.¹¹ Toimittaja Göran Wallen pohtii naisen roolin ongelmia samaan tapaan kuin Marjut Svahn aiemmin viitatussa *Helsingin Sanomien* tasa-arvoartikkelissa. 1980-luvun lopulla myös miestoimittaja saattoi jo tuoda tasa-arvotemoja esiin, mikä heijastelee keskustelun valtavirtaistumista. Viimeistään vuonna 1986 säädetty tasa-arvolaki oli tehnyt tasa-arvokysymyksistä keskeisen julkisen keskustelun teeman. Artikkelissa myönnetään, että tasa-arvon saavuttaminen urheilussa on pitkä prosessi ja että edelleen naisia kohdellaan eri tavalla kuin miehiä. Tätä tapahtui niin uutisoinnissa kuin itse urheiluorganisaatioissa, kuten kuvatestit terävästi osoittivat. Taustalla oli yhä perinteinen pelko siitä, että nainen muuttuu miehisemmäksi urheilun harrastamisen myötä (Hentilä 2019, 321–323).

ULKONÄKÖPUHE JA NAISTEN NÄKYMÄTTÖMYYS URHEILU-UUTISOINNISSA

Yhtäläisten mahdollisuuksien lisääntymisestä huolimatta urheilijoita käsiteltiin teksteissä ennen kaikkea sukupuolensa edustajina. Vaikka tasa-

arvokehitystä ei avoimesti arvosteltu, vallitsevaa sukupuolijärjestystä oli mahdollista tukea hienovaraisemmin keinoin, kuten keskittymällä naisten ulkonäköön:

– – odotettiin myös urheilijan olemuksesta? Ja jos oletettiin, silloinhan saatettiin odottaa erityisesti naistoimittajilta, että kuvaillaan vähän silmien väriä ja että onko näyttävä. Miehestä saatettiin mainita leveät hartiat tai lihaksikas olemus. Suomihan ei sinänsä ole mikään kovin ulkonäkökeskeinen maa – – kuten esimerkiksi joku Italia, missä bella figura on kaikki kaikessa. Ja on edelleenkin. Ja vaikka joku USA, jossa mennään ulkonäkö edellä. Kyllä meillä hirveän vahva on jotenkin ollut kauneuden ja estetiikan ihannointi. Ja missikisojen suosio on ollut aivan käsittämätön.¹²

Sitaatissa *Helsingin Sanomien* urheilutoimittajana työskennellyt Reetta Meriläinen kuvailee ulkonäköön keskittynyttä kirjoittamista, joka hänen mukaansa rakentui 1970- ja 1980-luvun Suomessa juuri missikulttuurin perustalle. Urheilijoiden ulkonäön korostamista on mahdollista tarkastella myös mediaurheilun käsitteellä (mediasport), jolla tarkoitetaan laajasti urheilua käsitteleviä lehtiartikkeleita sekä sähköisten viestimien tuottamia ohjelmia. Anstissin (2021, 62) mukaan urheilun uutisointi ja tuominen katsojien ja kuulijoiden ulottuville ei olekaan viatonta toimintaa. Jatkuvasti lisääntyvät kilpailut myydään ja välitetään aina vain tehokkaammin. Ne ovat myös suosittuja ja katsottuja, kaupallisuuden kyllästämiä tapahtumia, jotka saavat sukupuolittuneita piirteitä.

Urheilu-uutisoinnin on osoitettu tuottavan perinteisesti ”korostettua naiseutta” seksualisoimalla, trivialisoimalla ja marginalisoimalla naisia. Samalla kuitenkin mahdollistuu stereotyyppien kyseenlaistaminen (Rannikko 2018, 273). Naisiin kohdistunut seksualisoiva katse korostui mainonnan ja urheilun sponsoroinnin lisääntymisen myötä, ja ne alkoivat muuttaa urheilukenttien kuvaa Suomessakin 1970-luvun lopulta alkaen, vaikka samaan aikaan julkinen keskustelu sukupuolten tasa-arvosta voi-

⁹ Naisten urheilu. *Uusi Suomi* 16.8.1980, s. 23.

¹⁰ APN (1977) Naisten 3000 m. *Uusi Suomi* 11.7.1977, s. 19.

¹¹ Kvinnan tar sin plats i OS. *HBL* 19.9.1988, s. 12.

¹² HKTL 2023, KUH/A/23/1, litteraatio s. 5.

mistui. Seuraavan vuosikymmenen alussa mainonta oli jo avointa. Ilmiö liittyi ammattilaisuuden voittoon tiukasta amatöörisääntöjen valvonnasta. Samalla kyse oli yhteiskunnan *medioitumisesta*, siitä, että media läpäisee koko kulttuurin. Näin myös urheilua välittävillä ja uutisoivilla medioilla on mahdollisuus suunnata urheilun rakenteiden kehittymistä (Ampuja ym. 2014, 27).

Suomen vuoden urheilija julistettiin loppuvuoden juhlassa 1973. Tuolloin pikajuoksija Mona-Lisa Pursiainen valittiin ensimmäisenä naisena palkinnon saajaksi. *Maaseudun Tulevaisuuden* artikkelissa lehden toimittaja esitteli valitun urheilijan, mutta ei malttanut olla vertaamatta häntä missikulttuurin edustajiin:

Kun juhlassa kerran onniteltiin, ketä mistäkin syystä, niin onniteltiin siellä myös Mona-Lisa Pursiaista eikä syyttä. Mona-Lisa oli nimittäin päivää aikaisemmin valittu tämän vuoden parhaaksi urheilijaksi. Huomatkaa, ensimmäisenä naisena valintojen pitkässä historiassa – –. Ja he ilkeäkieliset, jotka väittävät, ettei urheilu ja fyysinen voimainkoitos sovi hennoille naisille, vaan tekee heistä tukevia ja amatsonimaisia, sietäisivät hävetä. – – Juhla-asuun sonnustautuneena, ja miksei kilpakentilläkin, hillitty Mona-Lisa vetää vertoja vaikkapa Miss Kansainväliselle kauneudelle Anneli Björklिंगille, joka myös juhlassa nähtiin.¹³

Missikisojen suosio oli suurimmillaan Suomessa 1970-luvulla, ja hallitsevat missit saivat kutsuja juhlatilaisuuksiin. Ajan kauneuskäsitystä kuvastaa se, että kauneuskilpailun voittajia esiteltiin urheilujuhlien uutisoinnissa. Näin naispuolisen voittajan urheilusaavutus ei yksinomaan riittänyt uutisoinnin aiheeksi urheilutoimittajille. Artikkelissa *missey* toimi myös kontrastina, jota vasten toimittaja saattoi kommentoida perinteistä aihetta naisille sopivista tai sopimattomista lajeista. Riitta Pirinen (2006, 13) kuvaa, kuinka lehtiteksteissä pitkään naisille suositeltiin mieluummin kauneutta korostavaa liikuntaa kuin ponnistelua vaativaa kilpaurheilua. Kirjoitustyylillä kauneuskilpailuista ajan aikakauslehdissä oli armotonta ja vertailevaa ja sanomalehdistö seurasi samassa tyyllilajissa (Enehjelm 2004, 84, 170), mikä heijastui myös urheilupäivälehtiin.

Ulkonäkökeskeisestä kirjoittelusta huolimatta *missey* nähtiin viime kädessä urheilun vastakohdantana, kuten käy ilmi *Helsingin Sanomien* artikkelissa ”Missejä ja mannekiineja” vuodelta 1973. Haastattelussa suomalaisten naispikajuoksijoidenkin taustalla toiminut menestynyt valmentaja Pertti Helin pohitti syitä siihen, miksi naisia ei hakeudu kilpaurheilun pariin ja arveli tämän liittyvän kiinnostukseen julkisuuden ”mannekiiniammatteja” kohtaan.¹⁴ Val-

Kuva 2. Pikajuoksija Mona-Lisa Pursiainen oli kuvaajien ja urheilutoimittajien suosikki. Kuva Kalevan kisoista Jyväskylässä 11.8.1974. Kuukauden kuluttua Rooman EM-kisoissa Pursiainen voittaisi kaksi mitalia. Kuvaaja Helge Heinonen 1974. Museovirasto JOKA.

mentajan mukaan oli suosittua hakeutua fyysisen harjoittelun sijaan suosittuihin ja näkyvyyttä tuoviin tehtäviin. Missikulttuuriin alkoi kuitenkin kohdistua kriittisiä äänenpainoja 1970-luvun lopulla. Siitä huolimatta ulkonäköpuheen ja naisten urheilun risteämät säilyivät lehtikirjoittelun keskeisenä muotona ja jopa voimistuivat kilpaurheilun medioitumisen vahvistuessa 1980-luvulla (Holmi 2021, 125).

Yhdysvalloissa uusi liikuntamuoto, aerobic, oli saanut paljon harrastajia ja julkisuutta 1970-luvulla. Aerobicin harrastajat pukeutuivat uudella, näyttävällä tavalla, ja paljastavampi tyylisiirtyi myös urheilukentille. Tämän tyylin edustaja oli amerikkalainen pikajuoksija Florence Griffith-Joyner. Hän oli jo jonkin aikaa ennen Soulin olympialaisia kiinnittänyt urheilua seuraavan maailman huomion paitsi tuloksillaan (maailmanennätys 100 metrillä alkuvuonna 1988) myös ulkonäöllään. Hänen kilpailuasunsa oli kokouimapuku, ja meikki oli aina huoliteltu. Juoksijan saapumisesta kisoihin kirjoitettiin *Suomen Kuvalehden* artikkelissa: ”Kun Griffith-Joyner ennen ki-

¹³ Heidät tunnettiin. *Maaseudun tulevaisuus* 8.12.1973, s. 6.

¹⁴ Missejä ja mannekiineja. *HS* 14.10.1973, s. 42.

sojen alkua saapui kansainvälisen lehdistön tenttiin, moni kysyjä halusi ainoastaan tietää, minkälaisessa asussa hän aikoi juosta ja kuinka kauan hän tarvitsi aikaa kilpailumeikkinsä laittamiseen.”¹⁵

Huolimatta urheilijan kiistämättömistä ansioista kilpакentillä myös suomalaisen lehdistön huomio kiinnittyi tämän ulkonäköön. Kuvien saama julkisuus ja analysointi ylittikin kansainvälisessä uutisoinnissa usein keskustelun urheilusaavutuksista (Sims 2013, 156), sillä naiskauneutta ei useinkaan yhdistetty urheiluun. Griffith-Joynerin kyky haastaa aikansa normeja ja käsityksiä vei urheilun tasa-arvoa eteenpäin tarjoamalla aikaisempaa moninaiseman kuvan naispuolisesta urheilijasta. (Kolamo & Turtiainen 2021, 115). Lisäksi hänen menestyksensä nosti rodullistettujen naisten käsitystä naisellisuudesta, sillä heitä ei ollut tavattu esittää joukkoviestimissä perinteisesti kauniina (ema. 2013, 146). Kun myös voimalajit tulivat naisille, urheilu muokkasi harrastajan kehoa ja samalla lavensi osaltaan näkemystä naisen kehosta (Holmi 2021, 127).

Ulkonäkö ja urheilu liitettiin yhteen myös Suomen lehdistössä 1980-luvulla. Yksi kirjoittelun kohteista oli pituus- ja korkeushyppääjä Ringa Ropo. Hän oli moninkertainen Suomen mestari ja maan ennätyksen haltija. Julkisuus hänen ympärillään alkoi kasvaa, kun hän pukeutui suorituksessaan Griffith-Joynerin mallin mukaan uimapukuun. Varsinaisen urheilusuorituksen kuvaaminen unohtui urheilujutuissa. Pudottuaan vuoden 1988 olympiajoukkueesta Ropo sai myös paljon puolustajia julkisessa keskustelussa.¹⁶ Ilmiö liittyi yhä nousevaan urheilun kaupallistumiseen. Jouko Kokkonen kuvaa, kuinka jopa lajiliitot olivat valmiita muuttamaan sääntöjään, jotta paljastavampi pukeutuminen olisi mahdollinen (Kokkonen 2015, 227–229). Sponsorien aika oli alkanut, kun ammattilaisuus urheilussa oli vihdoin hyväksyttyä. Ringa Ropo onnistui myös sponsorihankinnassa, ja tätäkin käytettiin häntä vastaan vähättelemällä urheilullisia saavutuksia. Ulkonäkökeskustelussa voikin havaita kaksi vaihetta: missikuluttuuriin nivoutuvan ja kaupallisuuden kasvuun liittyvän.

Naisiin kohdistunut ulkonäköpuhe oli urheilujuttuja ryydittävä aihe, mutta vähitellen siihen alkoi

kohdistua myös kritiikkiä. Entinen huippusuunnistaja Liisa Veijalainen kirjoitti aiheesta vuonna 1989 seuraavasti:

Näissä jutuissa ovat lähes aina ulkonäköön liittyvät seikat korostuneesti esillä. Ei minulla ole mitään näitä juttuja vastaan, mutta kaikki naisurheilijat ja varmasti myös tasa-arvovaltuutettu Nikula olisivat tyytyväisiä, jos naiset pääsisivät palstoille tulosjutuissakin. Uskon myös, että naisurheilijat olisivat innoissaan tasa-arvon laajentumisesta toiseen suuntaan.¹⁷

Kuten monet muutkin urheillevat naiset, myös Veijalainen kritisoi purevassa kolumnissaan naisten näkymättömyyttä urheilu-uutisoinnissa. Ansoituneena urheilijana hänellä oli mahdollisuus kritisoida ulkonäköön ja kaupallisuuden keskittynyttä kirjoittamistapaa ja vaatia siihen myös muutosta. Veijalainen oli menestynyt suunnistaja, joka voitti henkilökohtaisen MM-kultamitalin vuonna 1976. Saavutus oli kaikkien aikojen ensimmäinen suunnistuksen henkilökohtainen kulta suomalaiselle. Uransa jälkeen Veijalainen oli aktiivinen urheilukirjoittaja.

LOPUKSI

Tasa-arvon käsite tuli voimalla suomalaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun 1960- ja 1970-luvulla. Ilmiön taustalla oli yhteiskunnan muutos ja pyrkimys parantaa sukupuolten välistä tasa-arvoa. 1970-luvulla säädettiin monia tasa-arvoa edistäneitä lakeja, ja tämä kehitys jatkui seuraavallakin vuosikymmenellä. Yhteiskunnan toimet mahdollistivat naisen osallisuuden paranemisen aina 1980-luvun lopulle asti. Kilpaurheilu oli kuitenkin alue, jolla nainen oli ollut sivuroolissa mieheen verrattuna. *Haimme artikkelissamme vastauksia siihen, miten urheilun tasa-arvosta keskusteltiin suomalaisessa lehdistössä 1970- ja 1980-luvulla.*

Lehtiaineistosta nousi esiin kolme aihetta hallitsevaa keskusteluteemaa. Ensimmäisenä oli *myönteinen puhe*, jossa käsiteltiin naisten osallistumismahdollisuuksia, urheiluun osoitettuja resursseja ja johtopaikkoja. Naisia valittiin ensi kertaa päättävälle

¹⁵ Lähtölaukauksen kaiku. *Suomen Kuvalehti* 7.10.1988, s. 52.

¹⁶ Eine Murula: ”Ringa Ropo!” *Uusi Suomi* 14.10.1988, s. 6.

¹⁷ Paljasta reittä vai tuloksia? *Eteli-Suomen Sanomat* 2.8.1989, s. 17.

paikoille aiempien suorittavien roolien sijaan. Myönteisiä puheenvuoroja käyttivät urheilutoimittajat, osa päättäjiä ja myös itse urheilevat naiset. Toisena teemana havaitsimme *naisten kilpailumenestyksen ja tulosuutisoinnin*. Rooman yleisurheilun EM-kisat vuonna 1974 oli käännekohta, jolloin Suomen naiset menestyivät miehiä paremmin ja vuoden urheilijaksi valittiin nainen ensimmäistä kertaa. Uutisointi naisten roolista lisääntyi, resurssuja lisättiin ja samalla naisten lajimäärä yleisurheilussa kasvoi. Urheilijat ja johtoasemissa olevat naiset saivat puheenvuoroja. Kolmas keskusteluteema oli tasa-arvotyöhön kielteisesti vaikuttanut naisten urheilun uutisointia hallinnut *ulkonäkökeskeisyys*. Liitämme tämän ilmiön Suomessa vahvasti populaarikulttuuria leimanneeseen missi-instituutioon. Sen taustalla oli suomalainen menestys kansainvälisissä kauneuskilpailuissa aina maailmansotien väliseltä ajalta alkaen. Urheilevia naisia verrattiin usein misseihin, ja tähän keskusteluun osallistuivat niin toimittajat kuin urheilijatkin. Ilmiö jatkui kaupallisuuden kasvaessa urheilun piirissä, eikä se ole poistunut vielääkään urheilu-uutisoinnista. Seksualisoiiviin kuvakulmiin on alettu vasta viime vuosina kiinnittää huomiota.

Kaikki kolme teemaa nousivat liberaalifeminismiin kiinnittyvästä mahdollisuuksien tasa-arvon vaateesta, mikä noudattelee suomalaista valtiofeminististä keskustelua. Halu edistää yhtäläisiä mahdollisuuksia ei tarkoittanut kuitenkaan sitä, että sukupuolet olisi nähty urheilukirjoittelussa samanlaisina. Etenkin ulkonäköpuhe vahvisti erillään pitämisen logiikkaa, joka toimi miesnormia ylläpitäneenä strategiana. Siten tasa-arvo toimi urheilu-uutisoinnissa venyvänä käsitteenä (Lombardo ym. 2009), joka yhtäältä edisti sukupuolten välistä tasa-arvoa mutta toisaalta ylläpiti normatiivisia käsityksiä sukupuolesta. Tämä ei ollut yksinomaan kotimainen ilmiö. Suomalaislehdistön kirjoittelu heijasteleekin Sue Anstissin argumenttia lehdistön merkityksestä tasa-arvon rakennustyössä: ”Ideologiat, asenteet ja arvot, jotka ovat läsnä mediaurheilussa, muovaavat vahvasti ymmärrystämme toisista ja itsestämme.” (Anstiss 2012, 62.)

Tasa-arvotyötä tarvitaan edelleen. Valmentajista oli vielä vuonna 2019 naisia vain noin 30 prosenttia. Sama suhde oli havaittavissa lajiliittojen johtopaikkojen jaossa. (Mikkonen 2023, 32.) Häirintä on lainvastaista syrjintää, ja tytöt kokevat sitä kaksi kertaa enemmän kuin pojat (Kokkonen 2019, 54–56). Sen sijaan apurahojen jaossa miehet ja naiset ovat euro-

määräisesti mitattuna nykyisin samalla viivalla, eikä mies–nainen-jaottelu ei enää ole ainoa tapa jäsentää sukupuolta. 2020-luvun liikuntatutkimuksessa sukupuolten moninaisuus alkaa nousta painokkaammin esille (Lehtonen ym. 2021). Silti periaatteita yhdenvertaiselle kohtelulle urheilussa haetaan edelleen erityisryhmien, kuten transurheilijoiden kohdalla. Heidän mahdollisuutensa osallistua kilpailuihin on siirretty kansainvälisten lajiliittojen päätettäväksi (IOC 2021). Kuten Satu Lidman kirjoittaa (Lidman 2024, 335), jo menneiksi kuvitellut asenteet, rakenteet ja käytännöt vaikuttavat nykyiseenkin liikuntakulttuuriin. Parempaa voidaan saavuttaa sukupuoli- ja kehotietoisuutta lisäämällä.

Seppo Heikkinen on filosofian maisteri ja väitöskirjatutkija Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa. Hänen väitöstutkimuksensa pureutuu yhdenvertaisuuden problematiikkaan suomalaisessa urheilussa 1900-luvun lopun vuosikymmeninä.

Dosentti Heidi Kurvinen työskentelee kollegiumtutkijana Turun yliopiston Ihmistieteiden tutkijakollegiumissa (TIAS) ja kulttuurihistorian oppiaineessa. Hänen tutkimusintressinsä liittyvät sukupuoli- ja mediahistoriaan.

AINEISTO

Helsingin Sanomat 1970–1990
Etelä-Suomen Sanomat 1970–1990
Hufvudstadsbladet 1970–1990
Iltä-Sanomat 1970–1990
Länsi-Savo 1970–1990
Maaseudun Tulevaisuus 1970–1990
Uusi Suomi 1970–1990
Suomen Kuvalehti 1970–1990

KIRJALLISUUS

- Ampuja, Marko, Koivisto, Juha & Väliverronen, Esa (2014) Medioituminen: iskusana, paradigma vai uusi paradigma? *Media & viestintä* 37:2, 22–37.
- Anstiss, Sue (2021) *Game on The Unstoppable Rise of Womens's Sport*. London: Unbound.
- Arponen, Antti O. (1996) *Olympiakisat Ateenasta Atlantaan*. Helsinki: WSOY.
- (1991) *Amatööreistä ammattilaisiksi: urheilutoimittajain liitto 1931–1991*. Helsinki: Urheilutoimittajain liitto.
- Barker-Plummer, Bernadette (2013) Fixing Gwen: News and the Mediation of (Trans)Gender Challenges. *Feminist Media Studies* 13:4, 710–724. <https://doi.org/10.1080/14680777.2012.679289> (haettu 5.7.2024).
- Butler, Judith (2006) *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Tampere: Gaudeamus. Suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi.
- Enehjelm, Nina af (2004) *Missit: suomalaisen missi-instituution historiaa vuoteen 1969*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Finlex 984/1979. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1979/19790984> (haettu 16.5.2024).
- Heinilä, Kalevi (toim.) (1977) *Nainen suomalaisessa liikuntakulttuurissa*. Liikuntasuunnittelun laitoksen tutkimuksia 15/1977. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hentilä, Seppo (2019) *TUL liikuttaa, kasvattaa, vaikuttaa. Suomen Työvän Urheiluliitto 1919–2019*. Helsinki: SKS.
- HKTL (2023) *Historian, taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitoksen arkisto*. Turku: Turun yliopisto.
- Holli, Anna Maria (2012) Kriittisiä näkökulmia tasa-arvon tutkimukseen. Teoksessa Kantola, Johanna, Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (toim.) (2012) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus, 73–96.
- Holli, Anne Maria, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (toim.) (2002) *Tasa-arvopolitiikan haasteet. Porvoo*. Helsinki: WSOY, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Holmi, Jaakko (2021) Naisvartalon muotoja vai jalkapallotuloksia. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki, Roiko-Jokela, Tapio & Jakosuo, Hanna (toim.) *Kolikon kaksi puolta. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2021*. Helsinki: Suomen urheiluhistoriallinen seura, 121–143.
- Horelli, Liisa & Saari, Milja (2002) *Tasa-arvoa valtavirtaan. Tasa-arvon valtavirtaistamisen menetelmiä ja käytäntöjä*. Sosiaali- ja terveystieteiden selvityksiä 2002: 11. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Ihalainen, Pasi & Valtonen, Heli (toim.) (2022) *Sanat siltana menneeseen. Kielelliset lähestymistavat historian tutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ikävalko, Elina & Kantola, Johanna (2017) Feminist Resistance and Resistance to Feminism in Gender Equality Planning in Finland. *European Journal of Women's Studies* 24:3, 233–248.
- Itkonen, Hannu & Laine, Antti (toim.) (2015) *Liikunta yhteiskunnallisena ilmiönä*. Tutkimuksia / Jyväskylän yliopisto, liikuntakasvatuksen laitos, 2015, 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- IOC (2021) *IOC-Framework-Fairness-Inclusion-Non-discrimination-2021*. <https://stillmed.olympics.com/media/Documents/Beyond-the-Games/Human-Rights/IOC-Framework-Fairness-Inclusion-Non-discrimination-2021.pdf> (haettu 12.5.2024).

- Julkunen, Raija (2016) Sukupuoli valtiollisen politiikan kohteena. Teoksessa Husso, Marita & Heiskala, Risto (toim.) *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 231–256.
- (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, Anneli ym. (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 179–202.
- Kantola, Johanna, Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (2012) Johdanto. Tasa-arvosta ja sen lukemisesta toisin. Teoksessa Kantola, Johanna, Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus, 7–27.
- Kokkonen, Jouko (2015) *Suomalainen liikuntakulttuuri – juuret, nykisyys ja muutossuunnat*. Helsinki: Suomen Urheilumuseosäätiö.
- (2008) *Kansakunta kilpasilla. Urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*. Helsinki: SKS.
- Kokkonen, Marja (2019) Liikunta ja urheilu – sukupuoleen perustuva ja seksuaalinen häirintä: mitä siitä tiedetään tutkimuksen valossa? *Liikunta & Tiede* 56: 1, 53–57.
- Kurvinen, Heidi (2024) *Feminism in Finnish Print Media 1968–1985*. Palgrave Macmillan, tulossa.
- (2013) *En mä oo mies enkä nainen. Mä oon toimittaja.* *Sukupuoli ja suomalainen toimittajakunta 1960- ja 1970-luvulla* Acta Universitatis Oulensis B Humaniora 113. Väitöskirjatutkimus. Oulu: Oulun yliopisto.
- Lombardo, Emanuela, Meier, Petra & Verloo, Mieke (2009) Stretching and Bending Gender Equality: A Discursive Politics Approach. Teoksessa Lombardo, Emanuela, Meier, Petra & Verloo, Mieke (toim.) *The Discursive Politics of Gender Equality Stretching, Bending and Policy-Making*. London: Routledge, 1–18.
- Lehtonen, Kati, Oja, Samuli & Hakamäki, Matti (2021) *Liikunnan ja urheilun tasa-arvo Suomessa 2021*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2022:5. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Lidman, Satu (2024) *Kaikkien oikeus liikkuu: kohti sukupuoli- ja kehotietoista liikuntakulttuuria*. Helsinki: Gaudeamus.
- Martikainen, Meri (2007) *Kaikkein kaunein tyttö. Miss Suomet 1930–2007*. Tampere: Yhtyneet Kuvalehdet.
- Meier, Henk Erik, Konjer, Mara Verena & Krieger Jörg (2021) Women in International Elite Athletics: Gender (In)Equality and National Participation. *Frontiers in Sports and Active Living* 3, 27 August 2021. <https://doi.org/10.3389/fspor.2021.709640> (haettu 5.7.2024).
- Mickwitz, Margaretha (2008) Yhdistys 9 ja sukupuoliroolikeskustelu. Teoksessa Mickwitz, Margaretha, von Essen, Agneta & Nordgren, Elisabeth (toim.) *Roolien murtaajat. Tasa-arvokeskustelua 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus, 25–55.
- Mikkonen, Marjukka (2023) *Understanding Gender (In)Equality in Leadership Positions in Sport. A Multilevel Perspective*. Tampere University Dissertations 819. Väitöskirjatutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2019) *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pirinen, Riitta (2006) *Urheileva nainen lehtiteksteissä*. Acta Universitatis Tamperensis, 1138. Väitöskirjatutkimus. Tampere: Tampere University Press.
- Pohjola, Matti (2017) Suomen talouskasvu ja sen lähteet 1860–2015. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113:3, 266–292.
- Puonti, Maija (2000) *Vuosisadan missit. Kaikki Miss Suomet 1933–1999*. Tampere: Yhtyneet Kuvalehdet.

- Railo, Erkkä (2011) *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilökuvis- sa vuosina 1975–2005*. Turun yliopiston julkaisu- ja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, osa 310. Väitöskirjatutkimus. Turku: Turun yliopisto.
- Rannikko, Anni (2016) Autenttisuuden ja arvostuk- sen analogiat: sukupuolen risteysiä vaihtoehto- liikunnan moraalisissa järjestyksissä. Teoksessa Berg, Päivi & Kokkonen, Marja (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnas- sa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusver- kosto, 250–274.
- Rantala, Maria (2011) Vaatimattomia voittajia ja viehkeitä viekoittelijoita. Naisurheilun valokuvat Suomen Urheilulehdessä 1945–1969. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Sironen Esa (toim.) *Nainen housuissa. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2011*. Helsinki: Urheiluhistoriallinen seura, 103–127.
- Roberts, Claire-Marie (2022) Towards Equality in Women's Sport, Exercise and Physical Activity Complexities and Contradictions. Teoksessa Molnár, Gyözö & Bullingham, Rachael (toim.) *The Routledge Handbook of Gender Politics in Sport and Physical Activity*. London: Routled- ge, 180–190. [https://doi-org.ezproxy.utu. fi/10.4324/9781003093862](https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.4324/9781003093862) (haettu 5.7.20234).
- Ruoho, Iiris & Torkkola, Sinikka (2010) *Journalismin sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Ruohonen, Johanna (2022) *Naisten laji. Kirja jalka- pallosta*. Helsinki: Kustantamo S&S.
- Räsänen, Leila (1984) Katsaus tasa-arvolainsäädän- nön kehitykseen vuosina 1970–1982. Teoksessa *Mies – nainen – ihminen. Tieteen näkemyksiä suku- puolten eroista ja tasa-arvosta*. Helsinki: Opetus- ministeriö, 147–168.
- Saarelainen, Juhana (2012) Konteksti ja konteks- tualisoituminen. Teoksessa Nivala, Asko & Mähkä, Rami (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuu- rihistorian tutkimusmenetelmiä*. Turku: Turun yliopisto, 244–268.
- Saarenmaa, Laura (2010) *Intiimin äänet. Julkisuus- kulttuurin muutos suomalaisissa ajanvietelehdissä 1961–1975*. Väitöskirjatutkimus. Tampere: Tam- pere University Press.
- Siivonen, Jonita (2007) *Personporträttet som tidnin- gsgenre: En närläsningsstudie med fokus på in- nehållsliga teman, berättarkonventioner och kön*. SSKH Skrifter 25. Väitöskirjatutkimus. Helsing- fors: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- Sims, Yvonne D. (2013) Florence Griffith Jones: Sexual Politician in a Unitard. Teoksessa Odgen, David C. & Rosen, Joel Nathan (toim.) *A Locker Room of Her Own: Celebrity, Sexuality, and Female Athletes*. Jackson: University Press of Mississippi, 146–161.
- Suomi, Kimmo (2015) Valtion liikuntapoliittisia linjauksia 1980–2014. Teoksessa Itkonen, Hannu & Laine, Antti (toim.) *Liikunta yhteiskunnallisena ilmiönä*. Liikuntakasvatuksen laitos. Tutkimuksia 1/2015. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 59–76.
- Turtiainen, Riikka & Kolamo, Sami (2021) Naisten tennis tasa-arvokamppailun pelikenttänä. Teoksessa *Kolikon kaksi puolta. Suomen urheilu- historiallinen vuosikirja 2021*. Helsinki: Suomen urheiluhistoriallinen seura, 95–120.
- Vares, Vesa (2022) *Enemmän kuin peliä: naisten jal- kapallo tasa-arvon tiellä maailmalla ja Suomessa*. Helsinki: Suomen urheiluhistoriallinen seura.

The Finnish press discussion on gender equality in sports during the 1970s and 1980s

In this article, we analyze the discussion on sports in the Finnish press during the 1970s and 1980s. Throughout the last century, attitudes towards women's competitive sports were gendered. This meant limiting women's opportunities and resources, as well as offering a narrower range of sports for women. In press discussions, the concepts of equality and sports began to appear together significantly more from the early 1970s onwards than before. A sign of change was the positive discourse aimed at influencing the distribution of leadership positions in sports for women. This was an important topic of discussion that also had an impact. At the same time, the variety of sports expanded alongside women's successes. Especially Finnish women's athletics made a breakthrough in international competitions in the early 1970s. However, the emphasis on appearance associated with sports also diverted attention from women's athletic performances in a country dominated by beauty pageant culture. Our method is discourse analysis, which, together with close reading, reveals the possibilities for sports journalism to also influence the structures of sports life.

KEYWORDS: EQUALITY, SPORTS, SPORTS JOURNALISM, 1970S, 1980S

Sigrid Backmanin sisällissotaromaani *Ålandsjungfrun* aikalaiskritiikin valossa

Marita Hietasaari

Sigrid Backmanin *Ålandsjungfrun* ('Oolannin neito') on poikkeuksellinen sisällissotaromaani, sillä kirjoittaja on suomenruotsalainen nainen. Analysoin artikkelissani *Ålandsjungfrunin* vastaanottoa kriittikkoreseption kautta kontekstualisoiden teoksen osaksi niin (suomenruotsalaista) sisällissotakirjallisuutta kuin naiskirjallisuutta. Intersektionaalista lukutapaa käyttämällä tutkin, miten kirjailijan sukupuoli, luokka ja etninen identiteetti näkyvät kritiikeissä. Myötätuntoisella kuvauksellaan hävinneistä Backman ei uhmunut pelkästään hegemonista vapaussotadiskurssia vaan myös omaa vähemmistöryhmäänsä, sillä suomenruotsalaiset pyrkivät vähättelemään punaisten joukoissa taistelleiden lukumäärää. Vastaanotossa korostui konservatiivis-patriarkaallinen odotushorisontti, jossa sotaa pidettiin nimenomaan vapaussotana. Teoksen tulkinat torjuttiin vähättelemällä naiskirjailijan kykyä kuvata sotaa. *Ålandsjungfrun* ilmestyi vuonna 1919, mikä tekee siitä ensimmäisen romaanin, jossa punaiset esitetään itsenäisinä toimijoina. Tätä punaista traditiota ovat jatkaneet muun muassa Anna Bondestam, Aili Nordgren ja lukuisat naiskirjailijat 2000-luvulla.

AVAINSANAT: RESEPTIOESTETIIKKA, SIGRID BACKMAN, SUKUPUOLENTUTKIMUS, SUOMENRUOTSALAINEN KIRJALLISUUS, SUOMEN SISÄLLISSOTA

Sigrid Backmanin romaanin *Ålandsjungfrun* ilmestyessä joulukuussa 1919 oli sodan päättymisestä vain puolitoista vuotta. Sisällissodan kuvaa ja muistikulttuuria hallitsi – ja tulisi hallitsemaan vuosikymmeniä – voittanut valkoinen puoli. Lehdet ja osin myös kirjallisuus toistivat propagandaa murhista, kidutuksista ja muista punaisten julmuuksista. Valtaosa heti sodan jälkeen julkaistuista teoksista oli vapaussotadiskurssin läpäisemää, mutta Backmanin teos poikkesi myönteisellä kuvallaan häviäjistä jopa niistä romaaneista, joissa pyrittiin ymmärtämään sodan taustalla vaikuttaneita syitä joko yksilöpsykologisesta (Runar Schildtin *Hemkomsten och andra noveller* 1919, suom. *Kotiinpaluu ja muita novelleja*, 1922) tai yhteiskunnallisesta näkökulmasta (F. E. Silanpään *Hurskas kurjuus*, 1919).

Ålandsjungfrun sijoittuu kuvitteelliseen Pigbackan kylään Itä-Uudellamaalla. Teoksessa kuvataan Ahvenanmaalta kylään muuttaneen Klara Vesterin ja kyläläisten suhtautumista sosialismiin ja heidän vaiheitaan syksystä 1917 kevääseen 1918. Analysoin artikkelissani *Ålandsjungfrunin* vastaanottoa keskittyen kriittikkoreseption, mutta viittaa myös kirjallisuuspalkinnoista käytyyn keskusteluun. Miten aikalaiskritiikki suhtautui Backmanin kuvaukseen sisällissodasta? Millä tavalla aikakauden asenteet näkyivät kriitikoiden arvioissa? Ruotsinkielinen kirjailija oli tyypillisesti yläluokkainen, hyvin koulutettu kaupungissa asuva mies (Sevänen 1994, 367). Backmanin voi sanoa kirjoittaneen moninkertaisesti marginaalista, kun hän alemmaa keskiluokkaa edustavana ruotsinkielisenä naisena otti kantaa

sisällissodan kysymyksiin. Käytän kritiikkien tarkastelussa intersektionaalista lukutapaa, jonka avulla selvitan, miten edellä mainitut sosiaaliset kategoriat vaikuttivat vastaanottoon. Tutkimukseni osallistuu sisällissodan kirjallisista representaatioista käytyyn keskusteluun ja kiinnittää huomiota erityisesti sotakirjallisuuden sukupuolittuneeseen rakenteeseen.

Naiskirjailijoista, -kirjallisuudesta ja naisten toimijuudesta on viime vuosina käyty vilkasta keskustelua. Anne Helttusen ja Annamari Sauren tuore julkaisu *Kynällä raivattu reitti* (2024) esittelee 35 suomalaista naiskirjailijaa aina 1600-luvulta 1950-luvulle. Tuttujen nimien joukossa on useita vähemmän tunnettuja hahmoja, mutta ei Sigrid Backmania. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen alaan kuuluvassa artikkelikokoelmassa *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa* (2015) nostetaan muutamissa artikkeleissa esiin, miten 2000-luvulla nimenomaan (nuoret) naiset ovat kirjoittaneet sodasta tarttuen sellaisiin aiheisiin kuin kotirintaman tapahtumat, lasten kokemukset ja seksuaalinen väkivalta (Jytilä 2015; Leskelä-Kärki & Melkas 2015). Taustalla voi nähdä uuden sotahistorian vaikutuksen, jonka myötä niin historian tutkimuksessa kuin kirjallisuudessa ovat nousseet esiin sotilaiden ja taistelujen sijaan sodan arki ja eri toimijoiden kokemukset ja tunteet (Lintunen & Heimo 2021, 35, 37). ”Kun joku tai jotkut päättävät, mitä menneisyyskertomukseen sisällytetään, on kyse muistin politiikasta”, toteavat Tiina Lintunen ja Anne Heimo (2021, 31) katsauksessaan ”Monisärmäinen punainen historia – 100 vuotta punaisten historiakulttuuria”. Backman kirjoitti silloista voittajien harjoittamaa ”muistin politiikkaa” vastaan tarkastellen tapahtumia pitkälti samasta näkökulmasta kuin nykykirjailijat, joiden teoksissa sota nähdään yhteisenä tragediana ja hävinneisiin suhtaudutaan myötätuntoisesti (ks. myös Kinnunen 2018, 350–357). Vuosina 1918–1919 sisällissodasta kirjoittaneiden joukko oli hyvin miehinen: Yrjö Varpion (2008, 483–484) koostamalla listalla on neljäkymmenen kirjailijan joukossa neljä naista, ja näistä ainoastaan Backman katsoo tapahtumia punaisten näkökulmasta.¹

¹ Varpion listalla on niin romaaneja, novellikokoelmia kuin runoteoksia. Naiskirjailijoista mainitaan Backmanin lisäksi Maila Talvio (*Näkymätön kirjanpäättäjä* 1918; *Kurjet* 2019), Ilma Virtala (oik. Ilma Näätänen; *Valkea kansa* 1918; *Jääkärisisko* 1918) ja Aino Airamo, joka kirjoitti nimellä Olli Solkio (*Isien teillä* 1919; *Karjalaisia sotureita ja sota-ajan kuvia* 1919). Listalta puuttuu Marja Salmelan vuonna 1918 julkaistu teos *Samasta kodista*, jonka näkökulma on niin ikään valkoinen.

INTERSEKTIONAALINEN NÄKÖKULMA KRITIIKKEIHIN

Intersektionaalisuutta on käytetty analyysin välineenä niin kulttuurintutkimuksessa, yhteiskuntatieteissä kuin politiikantutkimuksessa, jotka vastaavasti ovat keskittyneet representaatioiden, rakenteiden ja poliittisen intersektionaalisuuden tutkimukseen. (Karkulehto ym. 2012, 18.) Kirjallisuudentutkimuksessa fokus on pitkälti ollut representaatioiden eli kirjallisten esitysten analyysissä. Representaatiot eivät pelkästään esitä kohteitaan, vaan ne myös tuottavat merkityksiä, muokkaavat todellisuutta ja ymmärrystämme siitä, mikä tekee niistä poliittisia. Sanna Karkulehto ym. toteavatkin artikkelissaan, että olisi tutkittava ”rakenteiden, politiikan ja representaatioiden intersektionaalisuuden yhteisiä vaikutuksia ihmisten elämään ja yhteiskunnassa vallitsevaan tasa- tai epätasavuon”. (Ema., 23–24.) Tässä artikkelissa päähuomio on representaatioissa, joihin luen niin Backmanin romaanin kuin kriitikoiden siitä kirjoittamat arviot eli reseptiodokumentit. Rakenteellinen ja poliittinen intersektionaalisuus jäävät vähemmälle huomiolle, mutta ovat mukana tarkastellessani kriitikoiden yhteiskunnallista asemaa ja sisällissodan jälkeistä poliittista tilannetta, jossa voittaneet valkoiset käyttivät valtaa ja punaisista osa menetti henkensä tai vapautensa ja kymmenet tuhannet kansalaisoikeutensa. Backmanin teosten naishahmojen on nähty heijastavan kirjailijan persoonaa, ja siksi analysoin heistä tarkemmin Klaran ja vertailukohteena hänelle Davidin, jota voi pitää toisena päähenkilönä. Klara ja David nostettiin esiin kaikissa arvioissa, ja oletukseni on, että kriitikoiden suhtautuminen heihin kertoo myös asennoitumisesta naiskirjailijaan ja hänen kuvaukseensa sodasta.

Sisällissotakirjallisuutta on tutkittu jonkin verran vastaanoton näkökulmasta (esim. Hyöty 2015; Kunnas 1976). Kirjallisuuskritiikin rooli tulee esiin myös Kristina Malmion (2005) tutkimuksessa 1910- ja 1920-lukujen viihdekirjallisuudesta ja Julia Tidigin (2014) tutkimuksessa Jac. Ahrenbergin ja Elmer Diktoniuksen teosten monikielisydestä. Roger Holmström (1988) on tutkinut väitöskirjassaan suomenruotsalaisen modernismin esinmarssia analysoimalla kuuden kriitikon kirja-arvosteluja vuosilta 1916–1929. Holmström käsittelee myös Backmanin teosten kritiikkejä, mutta sisällissotaromaaneista mukana on vain *Familjen Brinks öden* (1922). Elina Martikainen tarkastelee kaunokirjallisuuden sota-

diskursseja käsittelevässä väitöskirjassaan *Kirjoitettu sota* (2013) muun muassa Sillanpään, Joel Lehtosen ja Maila Talvion sisällissota-aiheisia teoksia ja niiden aikalaisvastaanottoa. Kirjallisuuskritiikin kauno-kirjallisuuteen sisällissodan jälkeen kohdistamista odotuksista Martikainen toteaa seuraavasti:

Kirjallisuuskritiikki odotti kaunokirjallisuudelta analyysiä siitä, mitä kansan mielessä liikkui sen osallistuessa ”kapinaan”, joka valkoisten diskursseissa kuitenkin oli ”vapaussota”. Teosten taiteellisuudella tarkoitettiin sitä, että kirjailija suhtautuisi kuvaamiinsa tapahtumiin puolueettomasti, mutta samalla kirjallisuudelta odotettiin ”kannanottoa” eli merkkejä valkoisen diskurssin omaksumisesta. Kirjallisuus ei siten ollut vain harmitonta fiktiota vaan tärkeä tekijä määriteltäessä valkoisen Suomen arvomaailmaa. (Martikainen 2013, 82.)

Kriitikot toimivat siis eräänlaisina portinvartijoina punnitessaan kirjailijoiden tuotoksia: vaadittiin puolueettomuutta mutta samalla voittajien tunnustamista. Vaatimus on tietysti ristiriitainen, mikä näkyy *Ålandsjungfrunin* vastaanotossa.

Kriittikkoreseptiä tarkastelemalla on mahdollista perehtyä muun muassa teoksen, kirjailijan ja kirjallisuudenlajin vastaanottoon (ks. esim. Svedjedal 2009, 171). Reseptio kertoo myös ajankohdan arvoista, asenteista sekä kirjallisista ja aatteellisista virtauksista. Reseptioestetiikan yksi keskeisimpiä käsitteitä on Hans Robert Jaussin (1983, 202–204) käyttöön ottama odotushorisontti, jolla viitataan kriteereihin, joilla teosta kulloinkin arvioidaan ja tulkitaan. Lukijan odotuksiin vaikuttaa Jaussin mukaan kolme tekijää: lukijalle tutut lajille tyypilliset konventiot, teoksen suhde kirjallisuushistorialliseen ympäristöönsä sekä fiktion ja todellisuuden suhde. Kolmas kohta sisältää lukijan henkilökohtaiset ominaisuudet, tiedot ja taidot, eli lukija voi tarkastella teosta myös elämänkokemuksensa horisontista. Odotushorisontti on siis se yhteiskunnallinen ja kirjalliskulttuurinen konteksti, josta teosta arvioidaan. Odotushorisontti voi muodostua useammasta tulkintamallista², jolla tarkoitetaan laajemmalle ryhmälle ominaista yhteistä lukustrategiaa eli tapaa tulkita lukemaansa tietystä yhteiskunnallisesta, aatteellisesta tai kulttuurisesta näkökulmasta (Tiira-

kari 1997, 23–24; Ojajarvi 2011, 41–45). Yksilötasolla voidaan Jonathan Cullerin (1975, 113–130) termiä käyttäen puhua kirjallisesta kompetenssista, jolla hän viittaa lukijan kykyyn tunnistaa kirjallisuuden konventioita ja rakenteita. Vaikka kritiikkejä voi pitää eliittilukijoiden tuottamina dokumentteina (Svedjedal 2009, 159), vaihtelee kritikkojenkin kirjallinen kompetenssi.

Kritiikkien etsimisessä hyödynsin Kansalliskirjaston digitoimia aineistoja. Valtakunnallisen *Helsingin Sanomien* (Anna-Maria Tallgren) ohella kulttuurilehti *Nya Argus* (Gunnar Castrén) sekä neljä maakuntalehteä – *Åbo Underrättelser* (Einar Holmberg), *Vasabladet* (nimimerkki E. Å., josta analyysin yhteydessä enemmän), *Wiborgs Nyheter* (Gunnar Alléen) ja *Östra Nyland* (Olga Torckell) – julkaisi arvion teoksesta. Maakuntalehdissä kritiikkejä kirjoittivat usein lehden toimittajat tai amatöörit, mutta pääkaupunkiseudun lehdissä ja kulttuurilehdissä kriitikoilla oli kirjallinen tai akateeminen tausta ja näin ollen myös enemmän valtaa kirjallisuusjärjestelmässä (Ekman 2014, 140; ks. myös Sevänen 1994, 79–80). Kirjailijoiden tavoin myös kriitikoiden joukko oli hyvin miesvaltainen; tutkimuksessaan vuosien 1916–1929 kirjallisuuskritiikistä Roger Holmström (1988, 8–9) nimeää 33 kriitikkoa, joista vain neljä oli naisia. *Ålandsjungfrunista* kirjoittaneista kriitikoista neljä oli miehiä ja kaksi naisia. Anna-Maria Tallgrenia on pidetty ensimmäisenä päätoimisena kirjallisuuskriittikona. Kaksikielinen Tallgren arvosteli runsaasti myös ruotsinkielistä kirjallisuutta. (Krogerus 1988, 18, 183.) Toinen naiskriitikko oli Olga Torckell, kirjailija ja toimittaja, joka kirjoitti konservatiiviseen *Östra Nylandiin* (Forsell 2000, 55). Maakuntalehtien kirjoittajista Holmberg oli kirjastonhoitaja ja kirjailija ja Alléen puolestaan toimittaja ja kriitikko, joka oli itsekin kokeillut kirjailijanuraa parilla dagdrivar-henkisellä romaanilla, tosin huonolla menestyksellä (Ciarvolo 2000, 50). Kulttuuria ja politiikkaa tarkastelemaan *Nya Argukseen* kirjoittanut Castrén oli kirjallisuudentutkija ja kriitikko (Varpio 2014). Kuusi arviota on vähän verrattuna esikoisteokseen

² Minna Canthin teosten vastaanottoa tutkinut Leeni Tiirakari (1997, 18–24) käyttää käsitettä *lukumalli*, kun taas Jussi Ojajarvi (2011, 45) puhuu *tulkintamalleista* tutkimuksessaan, joka käsittelee Kristian Smedsin Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta* ohjaamaa näytelmää.

Vindspel (1913), jota oli arvosteltu kahdeksassa laajassa kritiikissä sekä muiden teosten yhteydessä niin kutsutuissa nippuarvioissa. Syyksi kritiikin vaikenemiseen on nähty paitsi aiheen arkaluonteisuus myös kirjailijan sukupuoli (Forsblom, Isaksson & Mazzarella 1978, 39, 43; ks. myös Willner 1968, 36–40). Backmanin toinen sisällissotaromaani, kolme vuotta myöhemmin ilmestynyt *Familjen Brinks öden*, sai hieman enemmän huomiota, sillä teoksesta löytyi yhdeksän arviota. Viitteen teokseen ja sen vastaanottoon jonkin verran, sillä sen esipuheessa Backman vastasi *Ålandsjungfrun*ia kritisoineille.

Ålandsjungfrun oli Backmanin viides teos. Toisin sanoen hän oli kirjailijana saanut näkyvyyttä lehdisissä, ja oletettavasti myös lukijat olivat löytäneet hänen teoksensa. Kritikoille oli muodostunut yhtäältä Backmanin aiempien teosten ja toisaalta muun sisällissotakirjallisuuden pohjalta odotuksia uutta romaania kohtaan. Johan Wrede (2014, 74) näkee jo varhaisessa sisällissotakirjallisuudessa kaksi selvää linjaa: poliittis-ideologisen suhtautumisen, joka ylitti omia ja tuomitsi vastustajan, sekä humanistisen ja analyttisen suhtautumisen, joka pyrki löytämään syyt tapahtuneelle. Backmanin aiemman vastaanoton, *Ålandsjungfrunista* kirjoitettujen kritiikkien, muun sisällissotakirjallisuuden ja Wreden näkemysten pohjalta hahmotelin kaksi odotushorisonttia, jotka ovat vahva konservatiivis-patriarkaallinen ja heikompi humanistis-analyttinen. Näistä ensimmäistä määrittää teoksen vastaanotto viihteellisenä naiskirjallisuutena (romanttisviihteellinen tulkintamalli) ja/tai vapaussotadiskurssin värittämänä sisällissotakirjallisuutena (vapaussota-tulkintamalli). Jälkimmäistä, humanistis-analyttistä odotushorisonttia puolestaan luonnehtii teoksen näkeminen osana emansipatorista naiskirjallisuutta (emansipatorinen tulkintamalli) ja/tai hävinnyt puolta ymmärtävänä sisällissotakirjallisuutena (humanistis-analyttinen tulkintamalli). Naiskirjallisuus määritellään naisten naisille kirjoittamaksi ja naisia kuvaavaksi kirjallisuudeksi, jossa on usein emansipatorinen sanoma (Tieteen termipankki: naiskirjallisuus). Käsitettä käytetään kuitenkin myös vähättelevässä merkityksessä, mikä tulee esiin *Ålandsjungfrunin* vastaanotossa.

Propaganda ennen ja jälkeen sodan oli molempin puolin kovasanaista. Vastapuolta mustamaalattiin kirjoittamalla oletetuista julmuuksista, liioitteleamalla tapahtumia sekä suoranaisilla valheilla.

Ulla-Maija Peltonen (1996, 191–200) toteaa tutkimuksessaan vuoden 1918 muistamisesta ja muistelukerronnasta, että kerrotuissa kauhutarinoissa aktualisoituivat vanhat vainolaistarinat ja että kertomuksista noin 85 prosenttia oli folklorea. Nämä tarinat toistuivat myös lehdissä ja kirjallisuudessa. Niin tavalliset lukijat kuin kriitikot olivat saaneet lukea molempien puolien rikoksista ja ylilyönneistä, mutta sodan päätyttyä työväenlehdet lakkasivat ilmestymästä ja kenttä jäi valkoisille.

PUNAVUOREN KASVATTI SIGRID BACKMAN

Sigrid Backman (1880–1938) syntyi Helsingissä vaatimattomiin oloihin, ja hän asui koko ikänsä eri osoitteissa Helsingin Punavuoreessa, joka tuolloin oli köyhien asuinalueetta (Forssell 2000, 58–59; Boucht 1981, 105). Birgitta Boucht (1981, 106–107) kuvaa Backmanin tilannetta seuraavasti:

Kirjailija Sigrid Backman (1.12.1880–26.5.1938). Atelier Modern, 1910–1920. Kuva: Åbo Akademin arkisto.

Hon var en av de få, kanske den enda, finlands-svenska författare på den tiden som levde det fattiga stadsproletariatets eget liv, som delade tvättstuga, bastu, utetupp och vattenpost med både röda och vita, som lyssnade på deras tal och förstod deras drömmar om ett rättfärdigare liv. (Boucht 1981, 105.)

[Hän oli yksi harvoista, ehkä ainoa, tuon ajan suomenruotsalaisista kirjailijoista, joka eli köyhän kaupunkiproletariaatin elämää, jakoi pesutuvan, saunan, ulkovessan ja vesipostin sekä punaisten että valkoisten kanssa, kuunteli heidänpuheitaan jaymmärsi heidän unelmiaan oikeudenmukaisemmasta elämästä.]³

Tätä monenkirjavaa yhteisöä – ja yhteisöllisyyttä – Backman kuvaa esimerkiksi toisessa sisällissota-romaanissaan *Familjen Brinks öden*, joka sijoittuu Sörnäisiin ja kertoo saman kujan varrella asuvista ruotsin- ja suomenkielisistä, joista osa kannattaa punaisia, osa valkoisia ja osa pysyttelee puolueettomina. Masennuskaudet, vaatimaton tausta ja niukka toimeentulo eristivät Backmanin ajan kulttuuripiireistä. Suhtautuminen alemmasta luokasta tulevaan näkyi muun muassa siinä, että kirjailijakollega Hagar Olssonin vinoiltiin harrastavan hyväntekeväisyyttä, kun hän vieraili Backmanin luona. Luokkatausta ei kuitenkaan estänyt Backmania tuomasta mielipiteitään esiin lukuisissa lehtiartikkeleissaan. (Boucht 1981, 101–104.)

Backman oli kolmekymmentäkolmevuotias debytoidessaan romaanilla *Vindspel* (1913, 'Tuulikello'), joka useiden tahojen mukaan oli esikoisteokseksi yllättävän kypsä ja tyyliltään persoonallinen (esim. Nohrström 1913, 9). Romaanin päähenkilö Astrin pakenee kaupungin melua kummitätinsä luo maalle, jossa asuu tasa-arvoisessa naisyhteisössä. Hän on yksi monista Backmanin itsenäisistä naishahmoista, jotka arvostavat vapauttaan enemmän kuin avioliittoa.

Kuten useissa Backmanin teoksissa, *Vindspeli* on avoin loppu ja sitä on tulkittu eri tavoin.⁴ Backmanin teoksissa on paljon sadunomaista ja tyyliteltyä kuvausta, ja lisäksi niille on ominaista huumori, ironia ja kielellinen leikkittely. Boucht (1981, 105–106) viittaa Backmanin kapinallisuuteen ja näkee hänen kirjailijuutensa vahvuutena idyllin sijaan ristiriidan. Bo Carpelan (1981, 114–116) on Bouchtin kanssa samoilla linjoilla: Backmanissa on uhmaa, ja hän uskaltaa asettua yhteiskunnan hylkäämien, löytyjen ja yksinäisten puolelle. Vuoteen 1935 mennessä Backman oli julkaissut kymmenen teosta, joissa monissa luonto ja maaseutu asettuvat vastakkain kaupungin ja konekulttuurin kanssa (Forsell 2000, 58–59).

Backmaniin viitataan usein unohtettuna kirjailijana (esim. Holmström 2005, 140; Willner 1968, 40). Väite ei täysin pidä paikkaansa, ja Arne Toftegaard Pedersen (2007, 357–362) omistaakin teoksessaan *Urbana odyséer* yhden luvun tämän ”paradoksin” käsittelyyn todeten, että Backman on unohtetuksi kirjailijaksi yllättävän näkyvä hahmo. On totta, että hänet on jätetty pois useista kirjallisuushistoriallisista teoksista, mutta hänellä on alusta saakka ollut puolestapuhujansa, kuten Hagar Olsson, joka muun muassa kirjoitti arvosteluja hänen teoksistaan (emt., 359). Puheet unohtetusta kirjailijasta ovat osittain totta, sillä Backman on suurelle yleisölle yhä tuntematon. Yksi syy tähän on se, että Backmanin romaaneja ei ole juuri saatavilla kirjastoissa; huonoa saatavuutta paikkaa Kansalliskirjaston ylläpitämä Doria-julkaisuarkisto, josta teokset löytyvät digitoituina. Backmanin teoksia ei ole suomennettu,⁵

⁴ *Vindspeliä* kehitysromaanina analysoinut Maria Lival-Lindström (2009, 188–189) on havainnut tulkintojen jakautuvan lukijan sukupuolen mukaan: Thomas Warburton (1984, 147–148), Roger Holmström (2005, 166–167) ja Arne Toftegaard Pedersen (2007, 350–352) katsovat Astrin olevan valmis seuraamaan kylään palaavaa taidemaalari Sveniä, vaikka heidän suhteensa oli aiemmin molemminpuolisesta ihastuksesta huolimatta päätynyt eroon. Sen sijaan Merete Mazzarella (1985, 78), Pia Forsell (2000, 58) ja Maria Renman (2005, 31) näkevät Astrin hylkäävän Svenin ja jäävän naiskollektiiviin. Lival-Lindström (2009, 2011–212) tulkitsee niin ikään rakkaustarinan päättyvän sovittamattomiin eroihin parin välillä ja Astrin jäävän valkoiseen taloon.

⁵ Kristiina Kivivuori (1963, 195–197) on kääntänyt *Ålandsjungfrunin* viimeiset sivut teossarjaan *Suomen sana*.

³ Suomennokset ovat omiani, jollei toisin mainita.

ja suomenkieliselle yleisölle häntä ovat esitelleet tietääkseni vain Mervi Kaarninen ja Pirjo Markkola (2018), jotka artikkelissaan käsittelevät sodan vaikutusta yhteisöihin Backmanin sisällissotaro-maaneissa.⁶

Mitä 1900-luvun alun kirjallisiin virtauksiin tulee, vaikuttaa Sigrid Backman ensisilmäyksellä väliinputoajalta: hän ei ollut modernisti, kuten Hagar Olsson, Edith Södergran tai Elmer Diktonius, eikä resignoituneesti modernin suurkaupungin elämää kuvaava dagdrivare. Jälkimmäiseen ryhmään kuului pääasiassa nuoria yläluokkaisia miehiä, ja siihen luettiin osittain myös Runar Schildt. (Warburton 1984, 142, 184–219.) Kiinnostavaa kyllä, Backman käyttää kirjeessään kirjallisuushistorioitsija Olaf Homénille ilmaisua ”som de andra dagdrivarna”, joka viittaisi siihen, että hän lukee itsensä kyseiseen ryhmään kuuluvaksi (Backman Homénille 16.2.1917, ÅAB, HS, Homén, Olaf 1). Ehkä Backmanin kielteinen asenne suurkaupunkeja kohtaan sai hänet tuntemaan dagdrivare-ryhmän ainakin jossain määrin omakseen. Toisaalta nykytutkimus on jo *Vindspelissä* nähnyt suomenruotsalaiseen modernismiin kuuluvia piirteitä, kuten vieraantuneisuuden modernista yhteiskunnasta, uskontotematikan ja symbolisen kielenkäytön (Lival-Lindström 2008, 186–223; Renman 2005, 31). Backmanin ohella oli toki muitakin edellä mainittuihin ryhmiin kuulumattomia naiskirjailijoita, kuten Alice Granfelt ja Karin Smirnoff, jotka eri tavoin käsitelivät teoksisaan naisen asemaa ja vapautumista perinteisistä rooleista (Forssell 2000, 55–58).

MERKITYKSETÖN KLARA – VAKAUMUKSELLINEN DAVID

Ålandsjungfrun sai ristiriitaisen vastaanoton: osa kriitikoista piti teosta kirjailijan parhaana (Castrén 1920, 8; Tallgren 1920, 3) ja osa heikoimpana (Alléen 1920, 3)⁷. Esittelen tässä luvussa lyhyesti teoksen sisällön sekä henkilöistä tarkemmin Klaran ja Davidin, joiden vastaanotossa näkyy kriitikoiden erilainen suhtautuminen nais- ja mieshahmoihin.

Ålandsjungfrunin henkilöahmot voi jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: puolueettomiin, punaisiin ja valkoiisiin mukaan lukien saksalaiset. Jako ei ole jyrkkä, sillä ääripäiden väliin mahtuu eri sävyjä. Klara on *Ålandsjungfrun*, Oolannin neito, joka ompelee vaatteita niin palvelusväelle kuin säätyläisille. Saavuttuaan Pigbackaan Klara tutustuu pian kylän sosialismista innostuneisiin nuoriin, joista keskeisimmät ovat häneen ihastuvat Ollaksen rengit David ja Fridolf. Vannoutuneimpia sosialismin kannattajia ovat Davidin ohella torppari Viktor ja työväenyhdistyksen sihteeri Helga. Klara ei pienestä painostuksesta huolimatta liity työväenyhdistykseen, mikä saa Davidin nimittämään häntä nirppanokaksi ja Helgan ihmettelemään moista henkistä pimeyttä. David ja Viktor lähtevät yhtä matkaa rintamalle, mutta Viktor määrätään venäjänkielentaitonsa vuoksi muualle, ja he kohtaavat uudelleen vasta Pigbackassa. Siinä missä David vannoo yhä sosialismin nimeen, on Viktor menettänyt uskonsa. Heidän keskustelussaan Backman nostaa esiin punaisia kohtaan esitetyt syytökset liittoutumisesta venäläisten kanssa, kidutuksista ja murhista. Nuori Fridolf jää kylään värväriksi saatuaan ”onnekkaan kirveeniskun” jalkaansa. Fridolf kulkee nimismiehen jälkeensä jättämät nenälasit päässään tehden käytöksellään ja sekavilla puheillaan itsensä naurunalaiseksi. Punaisten valta kylässä päättyy saksalaisten tuloon ja teloituksiin: niin David kuin punakaartiin liittynyt Helga surmataaan. Roger Holmström (2008, 121) pitää Backmanin viittausta laittomiin teloituksiin ja erityisesti naisten teloitamiseen hämmästyttävänä niin pian sodan jälkeen. Valkoisten edustajat jäävät sivurooleihin, ja heihin viitataan tilan tai kylän nimellä: äkernäsiläiset, Grönbyn maisteri, Ollaksen isäntä ja emäntä, Kirkko-Mina. Klaran lisäksi puolueettomana voi pitää Gali-herraa (galen = hullu), eksentristä taiteilijaa, jonka suulla Backman tulee ennustaneeksi sisällissodasta kertovan kirjatulvan.

Kun David teloitetaan, päättyy Klara surmaamaan itsensä menemällä kaivoon: ”Hon är färdig och skinnande vit – att gå i brunnen” (Å, 195).⁸ Muutamat

⁶ Artikkelia viimeistellessäni ilmestyi Maria Lival-Juuselan (2024) artikkeli ”Ålandsjungfrun och kulturell glömska”, joka tarkastelee, millä tavoin Sigrid Backman ja Ålandsjungfrun on yhtäältä sisällytetty osaksi ruotsinkielistä kulttuurista muistia mutta toisaalta suljettu siitä pois. Lival-Juusela analysoi myös teoksen allegorista tasoa ja runsasta symboliikkaa.

⁷ Ellen Birgitta Levón (1962, 47, 50) mainitsee pro gradu -tutkielmassaan, että *Ålandsjungfrunin* loppupainos olisi vedetty pois myynnistä, koska teos niin ilmeisesti puolustaa hävinnyttä osapuolta. Tekstistä ei selviä lähde, enkä ole törmännyt tietoon muualla.

⁸ [Hän on hohtavan valkoinen – ja valmis menemään kaivoon.]

kriitikot näkivät loppukohtauksessa yhtäläisyyksiä Schildtin teoksen *Rönnbruden* (1917) päähenkilön kuolemaan: Alléen (1920, 3) syyttää plagioinnista, ja Tallgrenkin (1920; 3) katsoo teoksen lopun osoittavan ”hiukan liian suurta ’sukulaisuutta’”. Schildtin romaanissa Gustafvan, joka hänkin on ompelija, elämä kytkeytyy torjutun kosijan kiroamana vanhaan pihlajaan. Kun pihlaja päätetään kaataa rautatien tieltä, Gustafva riisuutuu ja paneutuu valkealle vuoteelleen odottamaan kuolemaa: ”Sen gick hon helt stilla och lade sig i den rena hvita bädden.”⁹ (Schildt 1917, 139.) Monet näkivät Backmanin siirtyneen ensimmäisten kirjojen idyllisistä kuvauksista realistisempaan suuntaan, ja esimerkiksi Castrén katsoo realismisuuden olevan Schildtin vaikutusta. Tällaisten viittausten on nähty kertovan siitä, että naiskirjailijaa ei oteta vakavasti (Holmström 2008, 122). Klaran itsemurha yhdistettiin joissakin arvioissa rakastetun kuolemaan (esim. E. Å. 1920, 3), mutta sen voi tulkita Toftegaard-Pedersenin (2007, 355) tavoin Backmanin sympatian osoituksena hänille ja protestina teloituksia kohtaan.

Klara luonnehtii itseään vapaa-ajattelijaksi (Å, 85), mikä muistuttaa Backmanin luonnehdintaa itsestään riippumattomana naisena ja ihmisenä.¹⁰ Mazzarella (1985, 76) näkee koko hänen tuotantoaan leimaavana piirteenä pohdinnan siitä, millaisia mahdollisuuksia yhteiskunta tarjoaa itsenäiselle naiselle. Backmanille tyypillisenä ulkopuolisena hahmona Klara näkee kylän ihmiset lempeän ironisessa valossa. Klara on *Hurskaan kurjuuden* Juhan tavoin syrjästäkatsoja, mutta ei tämän lailla muiden johdateltavissa, mikä tulee ilmi kieltäytymisenä työväenyhdistyksen jäsenyydestä. Klara muistuttaa kirjailijaa myös siinä, että hän seuraa sodan molempien osapuolten elämää valitsematta itse puolta (ks. esim. Boucht 1981, 105). Klarassa päähenkilönä on samoja piirteitä kuin klassisen historiallisen roma-

an ”keskitien sankarissa” (*middle-of-the-road hero*), joka puolueettomana tarjoaa näkymän konfliktin molempiin osapuoliin ja tuo esiin sen taustalla jatkuvaa arkea (Lukács 1989, 36–37, 128). Historiallista romaania tutkinut Georg Lukács näkee edellä mainittujen piirteiden ohella hahmon tietynlaisen särjättömyyden ja pidättyväisyyden ominaisuuksina, jotka tekevät hänestä sopivan heijastamaan kohtalossaan tapahtumien seurauksia.¹¹ Klaran hahmoa moittineiden mukaan edes hänen kuolemansa ei onnistunut koskettamaan lukijaa (Alléen 1920, 3; Castrén 1920, 8), mutta kuitenkin hän ilmentää kohtalossaan – Lukácsin sanoja lainatakseen – ”tapahtumien monitahoisia seurauksia”.

Saksalaisten tultua palaavat myös kylän valkoiset. David otetaan kiinni ase kädessä ja viedään teloitettavaksi. Saksalaisten osallisuudesta punaisten teloituksiin on ristiriitaista tietoa. Marjaliisa ja Seppo Hentilän (2018, 166, 170–177) mukaan saksalaisilla ei ollut samanlaista kostomotiivia kuin valkoisilla, ja he käyttäytyivät asiallisemmin ja ammattimaisesti, mikä on tuotu esiin muisteluksissa. Lisäksi heidän joukoissaan oli sosialisteja (emt., 76–77, 98), mikä tulee myös teoksessa esiin, sillä ensimmäinen saksalainen, johon David törmää, haluaa häntä ja kutsuu toveriksi (Å, 186). Useimmiten teloituksissa oli kyse valkoisten pyynnön täyttämisestä. Näin myös *Ålandjungfrunissa*, sillä Davidin ampuvat saksalaiset kylän valkoisten pyynnöstä:

Men där står Ollas David redan invid bergvägen. Någon frågar om han önskar något.

Men David ser stumt förbi alla Åkernäsarna och alla de grönklädda soldaterna. Han råkar vara just så lång, att han räcker att se över dem alla.

Och där bakom soldaternas ryggar ser han nu Ålandsjungfrun, som smugit sig med ända fram till Tontberget. Hon står där under björkarna vid gärdesgården. Hon står där alldeles stilla. ---

⁹[Sitten hän meni aivan tyynesti makuulle puhtaaseen valkoiseen vuoteeseensa.

¹⁰ Backman luonnehtii itseään julkaisussa *Vem och vad* sanoilla ”oavhängig kvinna och människa”, mikä nostetaan esiin lähes kaikissa lähteissä (esim. Forssell 2000, 58). Julkaisussa mainittiin virheellisesti hänen syntyneen vuonna 1886 eikä 1880, minkä seurauksena lehdet onnittelivat häntä 50-vuotispäivästä kuusi vuotta myöhässä (Boucht 1981, 102). Boucht (ema.; ks. myös Mazzarella 1985, 74–75) nostaa kyseisen virheen esiin esimerkkinä Backmania kohdanneesta välinpitämättömyydestä.

¹¹“The relative lack of contour to their personalities, the absence of passions which would cause them to take up major, decisive, one-sided positions, their contact with each of the contending hostile camps etc. make them specially suited, to express adequately, in their own destinies, the complex ramifications of events in a novel.” (Lukács 1989, 128; kursivointi MH.)

Det är vidunderligt tyst en minut.
Då ljuder tre skott tätt på varandra. Ollas David
vacklar och faller. Man är säker på, att han ald-
rig mer skall resa sig. (192–193.)

[Mutta tuolla seisoo jo David kallioseinän vieres-
sä. Joku kysyy, haluaako hän jotain.

Mutta David katsoo mykkänä kaikkien äkernä-
siläisten ja vihreäpukuisten sotilaiden ohi. Hän
on juuri sen verran pitkä, että ylettyy katsomaan
heidän kaikkien ylitse.

Ja siellä sotilaiden takana hän nyt näkee Oolan-
nin neidon, joka on hiipinyt aina Tontbergetille
saakka. Hän seisoo siellä koivujen alla riukuai-
dan vieressä. Hän seisoo aivan liikkumatta. ---
Minuutin ajan on merkillisen hiljaista.

Sitten kuuluu kolme laukausta aivan peräkkäin.
David horjahtaa ja kaatuu. Hän ei siitä koskaan
enää nouse kapinaan,¹² se on varma.]

Davidin rauhallisuus, vaikeneminen ja se, että hänen
kerrotaan olevan muita pitempi, korostavat hänen
ylemmyyttään niin kylän valkoisiin kuin saksalaisiin
teloitajiin nähden. Davidin hahmoa pidettiin kri-
tiikeissä pääasiassa vahvana (esim. Holmberg 1919,
3.) Castrénin (1920, 8) mielestä niin paljon lihaa ja
verta ei ole ollut yhdessäkään Backmanin aiemmista
hahmoista: David on ”en hederlig, duktig karl i all sin
inskränkthet, och en levande, verklig människa”¹³.
Castrén vertaa Davidin kuolemaa Klaran itsemur-
haan: siinä missä jälkimmäinen on teennäinen, on
edellisessä traagista suuruutta. Martikaisen (2013,
81) mukaan *Hurskaan kurjuuden* Juha ”korotettiin
mallikappaleeksi siitä, millaisia kapinalliset olivat”.
Verrattaessa Juhan kuolemaa Davidiin on ero suuri,
sillä Jussi nöyristelee teloitajiensa edessä, mutta Da-
vid säilyttää suuruutensa.

Mitä Klaraan tulee, arviot ovat lähes päinvastaisia.
Kritiikeistä saa kuvan mitäänsanomattomasta
ja valjasta hahmosta, joka ei pysty herättämään
mielenkiintoa lukijassa (esim. Allén 1920, 3; Torckell
1919, 2). Castrén (1920, 8) näkee päähenkilössä
Backmanin aiemmista teoksista tutun nuoren

naisen, joka elää omassa sisäisessä maailmassaan
eikä koskaan täysin salli itseään vedettävän ulkoisen
elämän vaatimuksiin. Holmberg (1919, 3) on samaa
mieltä, mutta näkee silti Klaran olevan erinomaisesti
piirretty, vahvasti tunteva hahmo. *Borgåbladetin*
Hjalmer J. Wahlroos (1922, 3) niputtaa *Familjen Brinks*
öden -arviossaan aiempien ”romanttisten” teosten
naishahmot, myös Klaran ja vieläpä kirjailijan,
samaa kategoriaan: he ovat hauraita, pieniä
naisolentoja, joilla on monia yhteisiä piirteitä.

NAISKIRJAILIJA SISÄLLISSODAN KUVAAJANA

Kuten edellisessä luvussa tuon ilmi, vastaanotossa
tulee jo henkilöahmojen osalta esiin kielteinen kä-
sitys naiskirjailijan kyvystä kirjoittaa. Osassa arvioita
näkyi ajalle tyypillinen tapa lukea teosta kirjailijan
läpi; toisin sanoen naiskirjailijaan suhtauduttiin
jo ennalta kriittisesti. Naiset olivat saaneet äänioi-
keuden vuonna 1906 ja murtautuneet kodin piiristä
julkisille areenoille, mutta naiskirjailijat olivat
yhä vähemmistönä, ja suhtautuminen heihin oli
usein alentuvaa. Kriitikot muun muassa puhutte-
livat kirjailijaa neidiksi – ”nti Backman” tai ”fröken
Backman” – (esim. Alléen 1920, 3; Castrén 1920, 8;
Tallgren 1920, 3), mikä koettiin jo tuolloin halven-
tavaksi (ks. myös Mazzarella 1985, 77–78). Aiheesta
käytiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä paikoin
kärkeväkin keskustelua Suomalaisen Naisliiton
julkaisussa *Naisten ääni*, jossa erityisen loukkaavana
pidettiin sitä, että ammatistaan huolimatta nainen
oli vain neiti tai rouva tai häntä kutsuttiin miehensä
tittelillä.¹⁴

Tallgren (1920, 3) aloittaa arvionsa viittaamalla
kirjailijan edellisiin teoksiin: ”pikku romaaninowel-
lit” oli otettu vastaan ”aiwan erikoisen herttaisella”
tavalla varsinkin ”maskuliinisella taholla”. Tallgren-
in mielestä teokset olivat tulleet kerta kerralta
”werettömimmiksi”. Tämä ryöpytys ei koske kahta

¹⁴ *Naisten ääni* -lehti teki vuonna 1923 lukijoilleen kyselyn siitä, pitäisikö puhuttelua ”rouva” käyttöä kaikista täysi-ikäisistä naisista. Vastajaista valtaosa piti ehdotusta hyvänä ja ”neitiä” aikansa eläneenä. (*Naisten ääni* 22–23/1923; 2/1924.) Tallgren viittaa kirjailijaan sekä koko nimellä että ”nti Backmani-
na”. Tallgren asennoitui kritikonuransa alussa jokseenkin kielteisesti naisen yhteiskunnalliseen toimijuuteen, eikä hän osoittanut solidaarisuutta naiskirjailijoita kohtaan (Krogerus 1988, 167–169).

¹² Kiitän vertaisarvioijaa resa sig -verbin monimerkityksisyyden esiin tuomisesta.

¹³ [rehellinen, kunnon mies kaikessa rajallisuudessaan, ja elävä, todellinen ihminen].

ensimmäistä teosta, sillä Tallgrenin (1914) arvio romaanista *Hälleberget och Kavaljeren* (1914, 'Kallio ja kavaljeeri'), jonka alussa hän kiittää vuolaasti esikoisteosta *Vindspel*, on myönteinen. *Ålandsjungfrunin* kritiikki kääntyy niin ikään hyväksyväksi, sillä Tallgren kehuu sekä henkilöhahmoja että miljöökuvauksia. Vaikka Tallgren moittii suorasukaisesti Backmanin joidenkin romaanien tyyliä, ei hän kyseenalaista kirjailijan kykyä kuvata aihetta. Tallgrenin kriitikonuraa tutkinut Tellervo Krogerus (1988, 227) näkee hänen olleen sisällissodan ”järkyttynyt, myötäelävä sivustakatsoja” Juhani Ahon, Sillanpään ja Schildtin tapaan – listaan voisi lisätä vielä Backmanin. Aikalaisarvioista Tallgren onkin lähimpänä sekä humanistis-analyttista että emansipatorista tulkintamallia. Jälkimmäisestä kertovat viittaus mieskriitikoiden setämäiseen asenteeseen ja Tallgrenin osoittama kylläytyminen aiempien teosten ”vegetatiivisesti eläviä, leperteleviä” naishahmoja kohtaan.

Osa kriitikoista näki sodan aiheena olleen liikaa naiskirjailijalle. Nimimerkin E. Å. (1920, 2–3) tyyli on suorastaan alentuva.¹⁵ Arviossa toistuu sana ’pieni’: *Ålandsjungfrun* on ”lilla saga”, sillä ”den lilla kwinnohand” ei ole kyennyt antamaan väriä kuvaukselle myrskyisestä ajasta, jonka muisto yhä täyttää ”meidät” kauhulla. Eikä “[d]en lilla romantiska sänggudinna” ole tälläkään kertaa pettänyt suojattiaan. Nimimerkki näkee siis kirjailijan sukupuolen syynä sille, että punaisten väkivaltaa ei kuvata ja että henkilöt ovat ”niin lempeitä, niin rauhallisia ja aivan liian valoisia” (ema., 3). Arviosta erottuu halu nähdä *Ålandsjungfrun* viihteellisenä naiskirjallisuutena, mutta Backmanin teos ei suostu asettumaan romanttisvihteelliseen tulkintamalliin. Sen sijaan Klara ja Helga ovat monien muiden Backmanin naishahmojen tavoin itsenäisiä ja omat ratkaisunsa tekeviä naisia, mutta heidän tulkintansa emansipatorisesta näkökulmasta on jäänyt pää-

asiassa myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi (esim. Lival-Lindström 2008; Renman 2005; Mazzarella 1985). Boucht (1981, 109) kysyykin, kuinka paljon Backmanilla olisi ollut annettavaa, jos häntä ei olisi yritetty ahtaa vääranlaiseen muottiin: ”Om man inte avfärdat hennes skildringar från inbördeskriget som skrattretande? Om man sagt: Sigrid Backman har en stark och viktig röst – –.”¹⁶ Backmaniin kohdistetun kritiikin ei pitäisi olla yllätys, sillä samaan vastustukseen ovat törmänneet monet hänen seuraajistaan. Anna Bondestamin romaania *Klyftan* (1946, suom. *Kuilu* 1967), joka kertoo vuoden 1918 tapahtumista Pietarsaareissa kymmenvuotiaan tytön silmin, kiitettiin psykologisesti taitavasta lapsikuvauksesta. Sen sijaan teoksen poliittinen puoli sivuutettiin Bondestamin pettymykseksi lähes täysin. (Nyqvist 2021, 51–53.) Ulla-Lena Lundbergin talvi- ja jatkosotaa kuvaava *Marsipansoldaten* (2001, suom. *Marsipaanisotilas* 2001) aiheutti vielä 2000-luvun alussa kiivaan keskustelun. Teosta kritisoitiin niin asiavirheistä kuin kevyestä kerrontatavasta. Osa keskusteluun osallistuneista katsoi kielteisten kommenttien johtuvan siitä, että kirjoittaja oli nainen ja vieläpä suomenruotsalainen (ks. esim. Hietasaari 2015, 131–135).

Holmberg (1919, 3) näkee lähes ylittämättömän ristiriidan aiheen ja tyylin välillä: vaikka Backman kuvaa maaseudun köyhää väestöä, on tyyli yhä tutun pastellinomaista. Todenmukaisuuden saa luki- ja Holmbergin mukaan unohtaa, sillä sen tilalla on kaunis ja kaunisteltu kuvitelma, joka on ”en varm och vidhjärtad kvinna protest mot konventionell uppfattning och okritisk egenrättfärdighet”.¹⁷ Tällainen tapa viitata jo sanavalinnoilla (tässä esimerkiksi ’varm’, ’vidhjärtad’) nimenomaan naiskirjailijaan on ollut tyypillistä kriitikoille. Kriitikot olivat nähneet jo esikoisteoksen *Vindspel* kerrontatavassa ja sävyssä naisellisia piirteitä kuvaillen sitä esimerkiksi somaksi (*nåpen*) (Mazzarella 1985, 77–78). Yasmin Nyqvist (2021, 61) on todennut tutkimuksessaan Anna Bondestamin romaaneista, että niin markkinoinnissa kuin kritiikeissä hänen tyyliään kuvattiin perinteisillä naiseuteen liittyvillä adjektiiveilla. Moitteistaan huolimatta Holmberg näkee

¹⁵ *Salanimet ja nimimerkit*-teoksen (Hirvonen 2000, 175) mukaan nimimerkki E. Å. kuuluisi Emma Åkermanille, joka oli kirjailija ja opettaja. On vaikea kuvitella, että naisyhdistyksenä toimiva ja ”ennakkoluulottomasti uusia toimintamuotoja” (ks. Sainio 2001) kehittävä nainen olisi kirjoittanut tämän 2000-luvun näkökulmasta misogynynen arvion. Nimimerkin takana on luultavasti tilapäiskirjoittaja, sillä vuosina 1918–1925 *Vasabladetissa* työskenteli paremmin pedagogina tunnettu Karl Bruhn (Kansanen 2002), jonka arvioita löytyy runsaasti kyseiseltä ajalta.

¹⁶ [Jos hänen sisällissotakuvauksiaan ei olisi torjuttu naurettavina? Jos olisi sanottu: Sigrid Backmanilla on vahva ääni ja tärkeää kerrottavaa – –.]

¹⁷ [lämpimän ja laajasydämissen naisen vastalause totunnaisia käsitteitä ja kritiikitöntä omahyväisyyttä vastaan].

Backmanin teoksessa paljon myönteistä ja ennustaa sille hyvää vastaanottoa. Arvio oli kuitenkin väärä, mitä aikalaisvastaanottoon tulee.

Alléenin (1920, 3) kritiikki oli paitsi laajin myös kielteisin: *Ålandsjungfrunin* päähenkilö on täysi nolla, todellisuus pohja olematon ja dispositio niin löyhä, että juonesta voi tuskin puhuaakaan. Alléenin mielestä henkilöahmot eivät vastaa todellisuutta, koska heistä puuttuu punaisille ominainen julmuus. Kriitikoista monet yhtyivät Alléenin moitteisiin siitä, että kirjailija oli kuvannut punaiset aivan liian kiltteinä ja sympaattisina (ks. myös E. Å. 1920, 3; Holmberg 1919, 3). Vielä vuonna 1950 Bjurström (1950, 53) moittii tutkielmassaan Backmanin kuvaa punaisista ihannoiduksi, koska heissä ei ole sitä primitiivistä raakuutta ja kostonhalua, joka hänen mielestään oli leimallista punaisille. Se todellisuus, johon hahmoja verrattiin, eli lehtien ja kirjallisuuden toistamat kauhutarinat, oli kuitenkin lähes yhtä fiktiivinen kuin arvosteltavana oleva teos. Niin erilaisia kuin Holmbergin ja Alléenin arviot ovatkin, yhteistä niille on kielteinen suhtautuminen *Ålandsjungfruniin* sisällissotakuvauksena. Arvioista paljastuu konservatiivis-patriarkaalin odotushorisontti, johon teos ei sopinut. Vapaussota-tulkintamalli olisi vaatinut nimenomaan voittajan tunnustamista ja häviäjien tuomitsemista (vrt. Martikainen 2013, 82).

Torckellin ja Castrénin arvioissa näkyy käsitys punaisista harhaan johdettuina. Torckell pitää Davidia arvostelukyvyttömänä ja Castrén kunnan miehenä ”kaikessa rajallisuudessaan”. Heidän kommenttinsa voi lukea humanistis-analyttisen odotushorisontin ja tulkintamallin mukaisesti hävinnyttä puolta ymmärtäviksi. Ajatus harhaan johdetuista tulee esiin myös teoksessa ruustinnan ja Davidin keskustelussa syksyllä 1917: ”Käraste David – – David är oskyldig och vilseledd. Gud straffe ledarna”¹⁸ (Å, 155), mutta David torjuu tämän päätelmän. Toftegaard-Pedersen (2007, 356) viittaa ruustinnan kommenttiin mutta laittaa sanat virheellisesti Klaran suuhun todeten tämän pitävän renkejä syyttöminä ja harhaan johdettuina. Ekman (2011, 217–218) siteeraa Toftegaard-Pedersenin tulkintaa, mutta ei korjaa virhettä. Backmanin punaiset ovat kuitenkin itsenäisesti ajattelevia ja toimivia ihmisiä, eivätkä piiri-sihteerit Myrskyn tai venäläisten agitaattorien harhaanjohtamia, minkä analyysini osoittaa.

¹⁸ [David hyvä – – David on syytön ja harhaan johdettu. Jumala rangaiskoon johtajia.]

PÄÄOSASSA RUOTSINKIELISET PUNAISET

Suomenruotsalainen yläluokka korosti tarkoituksella vain joidenkin harhaan johdettujen ruotsinkielisten eksyneen punaisten riveihin, vaikka heitä oli tuhansia. Magnus Westerlund (2006, 164–165) on nähnyt pääasialliseksi syyksi kielipolitiikan: omaa panosta voiton saavuttamisessa korostettiin, jotta suomenkieliset eivät saisi lisäaseita kielikiistaan. Nykytutkimus korostaa ruotsinkielisten olleen yhtä lailla jakautuneita kuin suomenkielisten. Billnäsin ruukin työyhteisöä tutkineen Matias Kaihovirran (2015, 343, 350) mukaan alueen muistikulttuurissa huomiota herättävää on vaikeneminen siitä, että ruotsinkielinen työväestö oli liittynyt punakaartiin ja että osa sen paikallisista johtohahmoista oli ruotsinkielisiä. Kaihovirta osoittaa intersektionaalista lähestymistapaa käyttäen, miten luokan ohella esimerkiksi sukupuoli, etnisuus ja ikä vaikuttivat poliittiseen toimintaan sodan jälkeen. (Emt. 33, 383–385.)

Backman kuvaa *Ålandsjungfrunissa* nimenomaan ruotsinkielistä kyläyhteisöä, jossa eri yhteiskuntaluokista tulevat joutuvat vastakkain sodassa ja sen jälkiselvittelyissä. Muutamat kriitikot mainitsivat kuvauksen koskevan ruotsinkielisiä ja että tapahtumia katsotaan maalaisväestön, ”uusmaalaisten piikojen ja renkipoikien” näkökulmasta (E. Å. 1920, 3). Ärhäkämmin reagoi vain Alléen (1920, 3), joka moittii luonnekuvausta vääräksi, sillä hänen mielestään ruotsalainen maaseutuväestö on yleensä valpasta eikä suhtautuisi vaaraan niin välinpitämättömästi kuin Backman kuvaa. Toki kirjailijan luonnehdinta voi olla oikea, lisää Alléen hiukan pilkallisesti, eihän hän tunne itäuusmaalaista kansaa eikä sen suhtautumista punakapinaan. Kun Alléen vielä huomauttaa teoksen palkollisten ymmärtävän ja tulkitsevan sosialistisia ajatuksia maalaisen yksinkertaisen tapansa, välittyy suhtautumisessa ainakin jonkinasteinen ylenkatse alemppaa luokkaa kohtaan.

Se että kirjailija oli nimenomaan ruotsiksi kirjoittava nainen, tuli suoraan esiin suomenruotsalaisille naisille suunnatun *Astra*-lehden artikkelissa. Backman sai *Ålandsjungfrunista* niin Valtion kirjallisuuspalkinnon kuin Svenska litteratursällskapetin palkinnon. *Astra*-lehden kirjoittanut nimimerkki N. J-n. moitti SLS:n päätöstä rajusti – nimimerkin takana lienee kirjailija Naima Jakobson (ks. Hirvo-

nen 2000, 550). Hänen mielestään teos olisi pitänyt sivuuttaa kaikessa hiljaisuudessa, koska se niin selvästi loukkasi ”valkoista kevättä” nostamalla punakaartilaisen sankariksi ja kuvaamalla valkoiset ironisesti. Jakobson (1920, 4) paheksuu nimenomaan loppukohtausta, jossa David asetetaan muiden yläpuolelle. Jakobson oli erityisesti huolissaan siitä, että palkinnon ansiosta teos saisi näkyvyyttä Ruotsissa ja tukisi ”syvään juurtunutta väärinkäsitystä vapaustaistelumme sisällöstä”. Kirjoituksen lopussa korostuu vahvasti naisnäkökulma: ruotsalaiset naiskirjailijat eivät ole ymmärtäneet bolševismien luonnetta, ja siksi suomalaisen *naisten*lehden olisi pitänyt protestoida kotimaisen naiskirjailijan teoksen harhaanjohtavaa sisältöä kohtaan. Toisin sanoen Jakobson pelkäsi Backmanin romaanillaan tahrivan suomenruotsalaisten maineen (ks. myös Kaarninen ja Markkola 2018, 177).

Backman (1922, 6) vastasi saamaansa kritiikkiin *Familjen Brinks öden* -teoksen esipuheessa. Hän torjuu syytökset puoluepoliittisesta propagandakirjoittelusta – hän ei katso pystyvänsä mihinkään niin suurisuuntaiseen – mutta kertoo olevansa kiinnostunut yhteiskunnan vähäosaisista: ”[J]ag har endast lyssnat på, huru tusende av dem reagerat för tidens och idéernas vindspel.”¹⁹ Mieslukijoille ja naisille, joita politiikka ei ärsytä liikaa eikä hurskastelu vaivaa, Backman katsoo voivansa omistaa kirjan ilman esipuhetta. Esipuheen näyttäisi kirjoittaneen Jakobsonin *Astraan* kirjoittama mielipidekirjoitus, mutta se lienee samalla vastaus *Ålandsjungfruniin* kohdistetulle kritiikille yleensä. Näin 2000-luvun näkökulmasta esipuheessa näkee ehkä liikaakin ironiaa, sillä sen piiriin lukisi mielellään myös huomautuksen mieslukijoista, jotka ymmärtävät teoksen ilman kirjailijan alkusanoja. Kuten Raoul Palmgren (1983, 177) toteaa teoksesta *Familjen Brinks öden*, ”uusi romaani on entistä dokumentoidumpi tilitys vuosien 1917–1918 tapahtumista”, joten siitäkin näkökulmasta esipuhe huokuu ironiaa.

Familjen Brinks öden -teoksen kritikoista monet viittasivat alkusanoihin, esimerkiksi Hagar Olsson (1922) kirjoittaa *Hufvudstadsbladetin* iltapäivälehdessä *Svenska Pressenissä*, että Backman on naiivi luullessaan vain naislukijoiden tarvitsevan va-

kuuttamista: miehiltähän kahvipöytiensä ääressä istuvat tädit kaavamaiset mielipiteensä saavat. Se että Backman on katsonut aiheelliseksi korostaa teoksen epäpoliittisuutta, kertoo Olssonin mukaan kirjallisuuden ahtaasta tilasta, siitä että taideteoksen arvottaa, hyväksyy ja hylkää puoluepolitiikka (ks. myös Holmström 1988, 191). Uusi teos samasta aiheesta on osoitus Backmanin rohkeudesta tuoda esiin vallitsevan valkoisen diskurssin vastaista sanomaa, minkä *Arbetarbladetin* Levi Jern (1922) tuo vahvasti esiin arviossaan. Jern huomauttaa jokseenkin pilkallisesti, miten Suomessa kirjailijan on liitettävä alkusanat teokseensa ja pyydyttävä anteeksi rehellysyyttään – piikki on tietysti kohdistettu porvarillisia lehtiä kohtaan.

SISÄLLISSODAN ROHKEA TULKKI

Sigrid Backmanin ilmaantuminen sisällissodan kirjalliselle rintamalle pian sodan jälkeen oli monella tapaa poikkeuksellista. Ensinnäkin hän oli yksi harvoista naisista muuten hyvin miehisessä kirjailijajoukossa. Toiseksi hän edusti alempaa keskiluokkaa aikana, jolloin valtaosa suomenruotsalaisista kirjailijoista kuului yläluokkaan. Kolmanneksi hän kirjoitti kahdessa sisällissotaromaanissaan myötätuntoisesti ja ymmärtäen hävinneiden puolella taistelleista maaseudun vähäosaisista ja kaupungin työläisistä aikana, jolloin voittaneiden valkoisten totuus dominoi. Neljänneksi hän ei teoksillaan uhmannut pelkästään hegemonista vapaussotadiskurssia vaan omaa vähemmistöryhmäänsä, sillä suomenruotsalaiset pyrkivät vähättelemään punaisten joukoissa taistelleiden lukumäärää.

Tässä artikkelissa olen tutkinut Sigrid Backmanin vuonna 1919 ilmestyneen *Ålandsjungfrunin* aikalaisvastaanottoa kriittikkoreseptiä tarkastelemalla. Olen keskittynyt representaatioiden – kritiikkien ja jossain määrin myös teoksen – intersektionaaliseen luentaan. Koska kohteenani on sisällissodasta kirjoitettava naiskirjailija, kietoutuvat tulkintoihin väistämättä mukaan poliittisen ja rakenteellisen intersektionaalisuuden tasot: sisällissodan jälkeinen aika oli korostetun maskuliininen paitsi valtakoneiston suhteen myös kirjallisuusinstituutiossa, jossa valtaosa kirjailijoista ja kritikoista oli miehiä. Kritiikkien intersektionaalisisessa luennassa nousivat esiin kirjailijan sukupuoli ja etninen tausta ja jossain määrin

¹⁹ [Olen vain kuunnellut, miten tuhannet heistä ovat reagoineet ajan ja aatteiden oikkuihin.]

luokka. Vuosina 1918–1919 vain noin joka kymmenes sisällissodasta kirjoittava oli nainen, eikä tilanne muuttunut seuraavina vuosikymmeninä. Vastatällä vuosituhannella naiset ovat astuneet vahvemmin esiin sodan kuvaajina. Tässäkin mielessä Sigrid Backman teki historiaa. Lisäksi hän kirjoitti aikana, jolloin virallista julkisuutta hallitsivat valkoiset voittajat ja hävinneet joutuivat vaikenemaan.

Kriitikot, kaksi naista ja neljä miestä, tulksivat teosta pitkälti konservatiivis-patriarkaalisesta odotushorisontista, joka aktivoitui kahdella tavalla. Yhtäältä teoksen kuvaus sodasta torjuttiin, koska se ei ollut vallitsevan vapaussotadiskurssin mukainen (vapaussota-tulkintamalli). Useiden kriitikoiden mielestä teoksen punaiset olivat liian kilttejä ja sympaattisia, eivätkä vastanneet heidän punakaartilaisista saamaansa kuvaa, perustui se sitten omiin kokemuksiin tai lehdistön levittämään propagandaan. Toisaalta lyömäaseeksi otettiin kirjailijan sukupuoli ja todettiin, että ”kirjailijattaren” olisi parempi palata aiempien teostensa romanttiseen satumaailmaan. Tässä aktivoitui romanttisviihteellinen tulkintamalli, johon Backmanin teos ei kuitenkaan asetu. Backmanin joidenkin kriitikoiden mielestä ”hauraat” naishahmot on myöhempi tutkimus tulkinut emansipatorisesta näkökulmasta ja nähnyt heidät riippumattomina, omasta elämästään päättävänä naisina (esim. Lival-Lindström 2008; Renman 2005; Mazzarella 1985). Aikalaiskriitikissä emansipatorista tulkintamallia edusti lähinnä vain *Helsingin Sanomien* Anna-Maria Tallgren.

Muutamissa kritiikeissä oli havaittavissa jonkinlaista ymmärrystä hävinneitä kohtaan, kun punaiset nähtiin harhaan johdettuina (humanistis-analyttinen tulkintamalli). Selitys oli yleinen, ja sitä käytti myös suomenruotsalainen yläluokka, joka halusi kielipoliittisista syistä vaieta punaisten puolella taistelleista. Se että kirjailija oli suomenruotsalainen nainen, tuli esiin Svenska litteratursällskapetin palkinnosta esitetystä vastalauseesta, jossa kirjoittaja pelkäsi teoksen saavan julkisuutta Ruotsissa ja pilaavan ”valkoisen kevään” ja suomenruotsalaisten maineen. Backman vastasi ”lukijattarilleen” *Familjen Brinks öden* -teoksen ironisessa esipuheessa sanoutuen irti kaikenlaisesta puoluepoliittisesta propagandakirjoittelusta. Uusi teos jatkoi yhtä kaikki samalla linjalla kuvaten monikielistä ja eri tavoin soitaan suhtautuvien yhteisöä Sörnäisten työläiskortte-

lissa – aihe, joka suomenkielisille on tullut myöhemmin tutuksi Kjell Westön Helsinki-romaaneista.

Westö (2019, 168, passim) onkin nostanut Sigrid Backmanin yhdeksi esimerkiksi suomenruotsalaisen kirjallisuuden punaisesta traditiosta. Itse asiassa *Ålandsjungfrun* aloittaa tradition, vaikka myös suomenkielinen kirjallisuus otettaisiin huomioon, sillä se on ensimmäinen Suomessa julkaistu sisällissotaromaani, joka kuvaa hävinneitä itsenäisesti ajattelevina ihmisinä, jotka sosialismin innoittamina pyrkivät rakentamaan oikeudenmukaisempaa maailmaa. He eivät ole Sillanpään *Hurskaan kurjuuden* Juhan tapaan yksinkertaisia, johdateltavissa olevia resukoita. He eivät myöskään muistuta Schildtin novellikokoelmassaan *Hemkomsten* kuvaamia punaisia. Westö (2019, 166) on pitänyt novellin ”Aapo” kuvausta umpimielisestä ja kostonhimoisesta suomalaisesta rengistä stereotyyppisenä. Novellin ”Kotiinpaluu” päähenkilö Albin puolestaan on malliesimerkki agitaattorien harhaanjohtamasta suomenruotsalaisesta. Backmanin aloittamaa traditiota jatkoivat ruotsinkielisellä puolella muun muassa Jarl Hemmer, Anna Bondestam ja Aili Nordgren – kaikki ennen Väinö Linnan vuonna 1961 julkaistua *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian toista osaa, jonka on sanottu palauttaneen hävinneille ihmisoikeudet. Sisällissodan voittajien hallitsemassa ajassa Sigrid Backmanin pasifistinen, hävinneitä ymmärtävä *Ålandsjungfrun* oli poikkeuksellinen kansalaisrohkeuden osoitus.

FT Marita Hietasaari on tutkija kirjallisuuden oppiaineessa Oulun yliopistossa. Hänen tutkimusintressijään ovat (sisällis)sodan representaatiot kirjallisuudessa, kulttuurinen muisti ja suomenruotsalainen kirjallisuus. Artikkelin osa hänen suomenruotsalaisista sisällissotakirjallisuutta tutkivaa hankettaan, jota Svenska litteratursällskapet i Finland on tukenut seuraavista rahastoista: Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond, Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond I ja Selma, Ingrid och Lars Wasastjernas fond.

TUTKIMUSAINEISTOT

KOHDETEOKSET

Backman, Sigrid (1919) *Ålandsjungfrun* (= Å). Helsingfors: Holger Schildts förlag. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00009422> (haettu 29.7.2024). – (1922) *Familjen Brinks öden*. Helsingfors: Holger Schildt. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00009421> (haettu 29.7.2024).

KRITIIKIT

[Alléen, Gunnar] G. A. (1920) Sigrid Backman: *Ålandsjungfrun*. *Wiborgs Nyheter* 03.02.1920, 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1351690?page=3> (haettu 29.7.2024).

[Castrén, Gunnar] G. C. (1920) Sigrid Backman: *Ålandsjungfrun*. *Nya Argus* 01.01.1920, 14. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/665129?page=14> (haettu 29.7.2024).

E. Å. (1920) Sigrid Backman: *Ålandsjungfrun*. *Vasabladet* 9.1.1920, 2–3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1342713?page=2> (haettu 29.7.2024).

[Holmberg, Einar] E. Hbg. (1919) Sigrid Backman: *Ålandsjungfrun*. *Åbo Underrättelser* 23.12.1919, 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1160440?page=3> (haettu 29.7.2024).

[Jakobson, Naima] N. J-n. (1920) I anledning av Svenska litteratursällskapets senaste prisutdelning. *Astra* 6, 3–4. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/751474?page=3> (haettu 29.7.2024).

[Jern, Levi] L. J. (1922) En svensk roman med motiv från inbördeskriget. *Arbetarbladet*, 08.11.1922, 4. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1378472?page=4> (haettu 29.7.2024).

[Olsson, Hagar] Hgr O. (1922) Sigrid Backmans nya bok. *Svenska Pressen* 28.10.1922, 4. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1733548?page=4> (haettu 29.7.2024).

[Tallgren, Anna-Maria] A-M. Tn. (1920) Sigrid Backman, *Ålandsjungfrun*. *Helsingin Sanomat* 23.02.1920, 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1176492?page=3> (haettu 29.7.2024). [Tallgren, Anna-Maria] A-M. Tn. (1914) Sigrid Backman, *Hälleberget och kavaljeren*. *Helsingin Sanomat* 18.11.1914, 7. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1172649?page=7> (haettu 29.7.2024).

[Torckell, Olga] –a –l. (1919) Julens böcker. II. *Östra Nyland*. 17.12.1919, 2. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1275609?page=2> (haettu 29.7.2024).

[Wahlroos, Hjalmer J.] H.J.W. (1922) Sigrid Backman: *Familjen Brinks öden*. *Borgåbladet* 9.11.1922, 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1380178?page=3> (haettu 29.7.2024).

ARKISTOLÄHTEET

Åbo Akademin kirjasto (ÅAB), Käsikirjoituskoelmat, Homén, Olaf 1.

KIRJALLISUUS

Bjurström, Anna-Lisa (1950) *Sigrid Backman: hennes liv och diktning*. Pro gradu -tutkielma. Åbo: Åbo Akademi.

Boucht, Birgitta (1981 [1980]) *Hundra år av ensamhet, Sigrid Backmans liv och diktning*. Teoksessa Mazzarella, Merete, Salminen, Johannes, Svedberg Ingmar & Willner, Sven (toim.) *Författare om författare. 24 finlandsvenska diktarporträtt*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 100–111.

Carpelan, Bo (1981 [1980]) *Sigrid Backman – en skiss*. Teoksessa Mazzarella, Merete, Salminen, Johannes, Svedberg Ingmar & Willner, Sven (toim.) *Författare om författare. 24 finlandsvenska diktarporträtt*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 112–119.

- Ciaravolo, Massimo (2000) Dagdrivare och Runar Schildt. Teoksessa Zilliacus, Clas (toim.) *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 47–54.
- Culler, Jonathan (1975) *Structuralist poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ekman, Michel (2014) Modernisterna i kritik och debatt. Teoksessa Ekman, Michel (toim.) *Finlands svenska litteratur 1900–2012*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 140–142. <https://www.sls.fi/wp-content/uploads/mfiles/1758/1758.pdf> (haettu 29.7.2024).
- (2011) *Må vi blicka tillbaka mot det förflutna. Svenskt och finskt hos åtta finlandssvenska författare 1899–1944*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Forsblom, Ylva, Isaksson, Boel & Mazzarella, Merete (1978) Sigrid Backman: oavhängig kvinna och människa. *Horisont* 25:4, 39–46.
- Forsell, Pia (2000) Skönandar och engagemang. Teoksessa Zilliacus, Clas (toim.) *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 55–60.
- Helttunen, Anne & Saure, Annamari (2024) *Kynällä raivattu reitti. Suomalaisia kirjailijanaisia*. Helsinki: SKS Kirjat.
- Hentilä, Marjaliisa & Hentilä, Seppo (2018 [2016]) *Saksalainen Suomi 1918*. Helsinki: Siltala.
- Hietasaari, Marita (2015) (Epä)tavallisia sankareita. Ulla-Lena Lundbergin *Marsipansoldaten*, Lars Sundin *Eriks bok* ja Carola Sandbackan *Under kriget*-romaanien sotakuvaukset. *Joutsen / Svanen* 2015, 127–148. <https://doi.org/10.33346/joutsensvanen.114251> (haettu 29.7.2024).
- Hirvonen, Maija (2000) *Salanimet ja nimimerkit*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Holmström, Roger (2008) Bofinken har varken frejdebevis eller medlemsbok: några finlandssvenska berättare om inbördeskriget 1918. *Svenska folkskolans vänners kalender* 122: 116–128.
- (2005) *Att ge röst: omvärld och identitet i några nyländska folkklivberättelser*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- (1988) *Karakteristik och värdering. Studier i finlandssvensk litteraturkritik 1916–1929*. Åbo: Åbo akademis förlag.
- Hyöty, Helena (2015) ”*Toiset rakastavat, toiset vihaavat.*” *Ilmari Kiannon tuotannon julkinen reseptio Suomessa*. Väitöskirjatutkimus. Acta Universitatis Ouluensis B, Humaniora 131. Oulu: Oulun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789526209623> (haettu 29.7.2024).
- Jauss, Hans Robert (1983) Kirjallisuushistoria kirjallisuustieteen haasteena. Teoksessa Nevala, Marja-Liisa (toim.) *Kirjallisuuden tutkimuksen menetelmiä*. Tietolipas 94. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 197–235.
- Jytälä, Riitta (2015) Kuvittelun keinoin. Sodasta kertominen ja muistamisen mahdollisuus Katja Ketun romaanissa *Kättilö*. Teoksessa Parente-Čapková, Viola, Grönstrand, Heidi, Hapuli Ritva & Launis, Kati (toim.) *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Turku: Turun yliopisto, 133–153.
- Kaarninen, Mervi & Markkola, Pirjo (2018) Perhe muuttuu sisällissodan näyttäjäksi. Teoksessa Melkas, Kukku & Löytty, Olli (toim.) *Toistemme viholliset? Kirjallisuus kohtaa sisällissodan*. Tampere: Vastapaino, 161–178.
- Kaihovirta, Matias (2015) *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

- Kansanen, Pertti (2002) Bruhn, Karl. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:kg-006982> (haettu 29.7.2024).
- Karkulehto, Sanna, Saresma, Tuija, Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna (2012) Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus–Kvinnoforskning* 25:4, 17–28.
- Kinnunen, Tiina (2018) Sisällissodan muistokulttuuri kylmän sodan jälkeen: uusvanhoja ja uusia tulkintoja. Teoksessa Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (toim.) *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Suomentanut Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus, 335–357.
- Kivivuori, Kristiina (1963) Oolannin-neito. Teoksessa Jäntti, Yrjö A. (toim.) *Suomen sana: kansalliskirjallisuutemme valiolukemisto. 2, Bertel Appelberg – Einar Böök*. Porvoo: WSOY, 195–197.
- Krogerus, Tellervo (1988) *Anna-Maria Tallgren. Tutkimus kriitikontyöstä ja sen taustoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kunnas, Maria-Liisa (1976) *Kansalaissodan kirjalliset rintamat eli kirjallista keskustelua vuonna 1918*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Melkas, Kukku (2015) Raunioiden raivaajat ja jälleenrakentajat. Uuden vuosituhannen historiallinen romaani. Teoksessa Parente-Čapková, Viola, Grönstrand, Heidi, Hapuli Ritva & Launis, Kati (toim.) *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Turku: Turun yliopisto, 109–131.
- Levón, Ellen Birgitta (1962) *Sigrid Backman*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lintunen, Tiina & Heimo, Anne (2021) Monisärmäinen punainen historia. 100 vuotta punaisten historiakulttuuria. *Ennen ja nyt – historian tietosanomat* 21:4, 30–55. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.108036> (haettu 29.7.2024).
- Lival-Juusela, Maria (2024) *Ålandsjungfrun och kulturell glömska. Om Sigrid Backman och skildringen av samvetsfrågan under inbördeskriget. Historiska och litteraturhistoriska studier* 99, 15–44. <https://doi.org/10.30667/hls.141131> (haettu 25.9.2024).
- Lival-Lindström, Maria (2009) Mot ett eget rum. *Den kvinnliga bildningsromanen i Finlands svenska litteratur*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Lukács, Georg (1989 [1962]) *The Historical Novel (Der Historische Roman, 1937)*. London: Merlin Press. Translated from the German by Hannah and Stanley Mitchell.
- Malmio, Kristina (2005) *Ett skrattretande (för) fall: teatraliskt metaspråk, förströrelselittertur och den bildade klassen i Finland på 1910- och 1920-talen*. Helsingfors: Helsingfors universitet. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-10-2593-X> (haettu 29.7.2024).
- Martikainen, Elina (1995) *Kirjoitettu sota: sotadiskursseja suomalaisessa kaunokirjallisuudessa (1917–1995)*. Väitöskirjatutkimus. Acta Universitatis Tamperensis 1885. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9283-9> (haettu 29.7.2024).
- Mazzarella, Merete (1985) *Från Fredrika Runeberg till Märta Tikkanen: frihet och beroende i finlandssvensk kvinnolitteratur*. Helsingfors: Söderström.
- Naisten ääni* 01.12.1923, nro 22–23, 9 <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bindin-g/907828?page=9> (haettu 29.7.2024).

- Naisten ääni* 02.02.1924, nro 2, 8 <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/907830?page=8> (haettu 29.7.2024).
- [Nohrström, Holger] H. N. (1913) En debuterande novellist. *Hufvudstadsbladet* 4.12.1913, 9–10. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1175705?page=9> (haettu 29.7.2024).
- Nyqvist, Yasmin (2021) Anna Bondestam som arbetarförfattare. En marknadsförings- och receptionsanalys. *Sammlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur* 142, 34–68. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1643763/FULLTEXT01.pdf> (haettu 29.7.2024).
- Ojajarvi, Jussi (2011) Yhteiskunnallisen kamppailun näyttämöt. Linnan—Smedsin *Tuntematon sotilas* ja vastaanotto. Teoksessa Koivunen, Anu & Lehtonen, Mikko (toim.) *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 41–85.
- Palmgren, Raoul (1983) *Kapinalliset kynät. Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus I, Kaksi puoluekirjallisuutta ja muotovallankumous (1918–30)*. Porvoo: WSOY.
- Peltonen, Ulla-Maija (1996) *Punakapinan muistot: tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Väitöskirjatutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Renman, Maria (2005) Lågmäld men tydlig civilisationskritik. *Astra nova* 87: 2, 26–31.
- Sainio, Venla (2001) Åkerman, Emma. *Kansallisiografia-verkkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004613> (haettu 29.7.2024).
- Schildt, Runar (1917) *Rönnbruden och Pröfningens dag: två berättelser från Råfsbacka*. Helsingfors: Schildt. <http://www.urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00000253> (haettu 29.7.2024).
- Sevänen, Erkki (1994) *Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Svedjedal, Johan (2009) Kritiska tankar. Om litteraturkritiken. Teoksessa Forslid, Torbjörn & Ohlsson, Anders (toim.) *Litteraturens offentlighet*. Lund: Studentlitteratur, 157–176.
- Tieteen termipankki. Kirjallisuudentutkimus: naiskirjallisuus. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:naiskirjallisuus> (haettu 14.2.2024).
- Tidigs, Julia (2014) *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-709-9> (haettu 29.7.2024).
- Tiirakari, Leeni (1997) *Taistelevat lukumallit. Minna Canthin teosten vastaanotto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Toftegaard Pedersen, Arne (2007) *Urbana odysseer. Helsingfors, staden och 1910-talets finlandssvenska prosa*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Warburton, Thomas (1984) *Åttio år finlandssvensk litteratur*. Helsingfors: Schildt.
- Varpio, Yrjö (2014) Castrén, Gunnar. *Biografiskt lexikon för Finland, elektronisk utgåva*. Svenska litteratursällskapet i Finland. URN:NBN:fi:sls-4661-1416928957267 (haettu 25.9.2024).
- Varpio, Yrjö (2010) Sisällissotaa käsitteleviä kaunokirjallisia teoksia. Teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.) *Sisällissodan pikkujättiläinen. Toinen painos*. Helsinki: WSOY, 483–487.

Westerlund, Magnus (2006) Harhaanjohdetut torpparit ja isänmaalliset opiskelijat. Ruotsinkieliset suomalaiset ja vuoden 1918 sota. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 123–165.

Westö, Kjell (2019) Den bortträngda skulden och tvånget att tåga. En romanförfattares anteckningar om det finländska ödesåret 1918. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 94, 157–174. <https://doi.org/10.30667/hls.86123> (haettu 29.7.2024).

Willner, Sven (1968) *Dikt och politik*. Helsingfors: Söderström & C:o.

Wrede, Johan (2014) Inbördeskriget i litteraturen. Teoksessa Ekman, Michel (toim.) *Finlands Svenska litteratur 1900–2012*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 70–81. <https://www.sls.fi/wp-content/uploads/mfiles/1758/1758.pdf> (haettu 29.7.2024).

Sigrid Backman's Civil War Novel *Ålandsjungfrun* in the Light of Contemporary Criticism

Sigrid Backman's *Ålandsjungfrun* ('Maiden of Åland') is an exceptional Civil War novel, because the author is a Finland-Swedish woman. In my article, I analyse the critical reception of *Ålandsjungfrun* and contextualise the work as part of (Finland-Swedish) Civil War literature as well as women's literature. Using an intersectional reading, I examine how the author's gender, class, and ethnicity emerge in the critical reception. Backman's sympathetic description of the losers defied not only the hegemonic discourse where the conflict was seen as the War of Liberation, but also her own minority group, as Finland-Swedes tend to downplay the number of those who fought in the Red Guards. In the reception of the novel emerged the conservative patriarchal horizon of expectations, in other words, the war was seen specifically as the War of Liberation and not as an internal conflict. The interpretations of the novel were rejected by diminishing the female writer's ability to describe the war. *Ålandsjungfrun* was published in 1919, which makes it the first novel in which the Reds are presented as independent actors. This red tradition has been continued by Anna Bondestam, Aili Nordgren, among others, and numerous other female writers in the 21st century.

KEYWORDS: FINLAND-SWEDISH LITERATURE, FINNISH CIVIL WAR, GENDER RESEARCH, RECEPTION THEORY, SIGRID BACKMAN

Akateeminen kotityö ja sukupuolentutkimuksen tulevaisuus

Hanna Ylöstalo & Anna Elomäki

Sukupuolentutkimuksen seura SUNSia viisaudella kaksi edellistä vuotta johtanut professori Leena-Maija Rossi luopui puheenjohtajuudesta vuoden 2024 kevätkokouksen yhteydessä huhtikuussa, ja seura sai uudet puheenjohtajat. Tässä ensimmäisessä puheenjohtajien tervehdyksessämme pohdimme sukupuolentutkimuksen nykytilaa katsomalla sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen.

Olemme molemmat omaksi oppiaineekseen pikkuhiljaa institutionalisoituneen nais- ja sukupuolentutkimuksen kasvattajia. Teimme maisterintutkimotamme 2000-luvun alussa ja olimme ensimmäisten naistutkimuksesta valmistuneiden joukossa. Toinen meistä teki maisterintutkintonsa lyhytaikaiseksi kokeiluksi jääneenä yhdistelmäutkintona, jossa naistutkimuksen syventävät opinnot integroitiin silloisen pääaineen syventävien opintojen kanssa. Toinen valmistui naistutkimus varsinaisena pääaineena. Väittelimme seuraavan vuosikymmenen alussa nais- ja sukupuolentutkimuksesta, ja hieman myöhemmin haimme ja saimme sukupuolentutkimuksen dosentuurit. Oppiaineen nimi ehti vaihtua, mutta mikä muu muuttui niinä 20 vuotena, kun nais- ja sukupuolentutkimuksessa on voinut virallisesti pätevoityä suomalaisyliopistoissa?

Virkistääksemme institutionaalista muistiamme luimme Kirsti Lempiäisen ja Liisa Rantalaihion (2023) teoksen *Naistutkimuksen alkua: muistikuvia akateemiselta kentältä*. Kirja tarkastelee pääasiassa aikaa ennen nais- ja sukupuolentutkimuksen vakiintumista omaksi oppiaineekseen, mutta tavoittaa mainiosti myös sen ilmapiirin, jossa aloitimme omat

opintomme vuosituhannen vaihteessa. Omissa muistoissamme ovat säilyneet nais- ja sukupuolentutkimusta kannatteleva moninainen kollektiivinen toiminta (eroja ja erimielisyyksiä unohtamatta) ja tee-se-itse-henki, joita kirjakin elävästi dokumentoi.

Lempiäisen ja Rantalaihion teoksesta välittyy kuva, että nais- ja sukupuolentutkimuksen oppiaineen asemaa ei vakiinnutettu niinkään ideologisilla kamppailuilla (joita toki myös oli) kuin jatkuvalla yhteisellä, arkisellakin toiminnalla. Tätä olivat esimerkiksi seminaarien ja muiden tapahtumien järjestäminen, oman lehden perustaminen ja toimittaminen, kurssien yhteinen suunnittelu ja toteuttaminen (usein yhteistyössä opiskelijoiden kanssa), sekä sinnikäs vaikuttamistyö yhteistyössä muiden feminististen ja tasa-arvotoimijoiden, kuten Tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANEN kanssa.

Tällaista työtä on kutsuttu myös akateemiseksi kotityöksi (esim. Hejstra, Steinhorsdóttir & Einarsdóttir 2017). Käsite viittaa akateemisissa instituutioissa tehtävään ja niitä tuottavaan ja ylläpitävään työhön, kuten opetuksen kehittämistyöhön, hallinnolliseen työhön, tapahtumien järjestämiseen, lausuntojen tekemiseen, toisten tekstien kommentointiin, työryhmiin osallistumiseen ja yliopistojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöhön. Akateemista kotityötä tehdään tutkimuksen ja opetuksen rinnalla sekä niiden osana. Sitä tekevät akateemisessa maailmassa ainakin periaatteessa kaikki, mutta käytännössä akateeminen kotityö kasautuu naisille. Se kasautuu usein myös uransa alkuvaiheessa tai epävarmassa työtilanteessa oleville, sillä heillä on

vähemmän autonomiaa neuvotella työtehtävistä ja niiden jakautumisesta. (Ema.) Akateeminen kotityö on luonteeltaan tiedeyhteisöjä ja tieteenaloja tuottavaa ja ylläpitävää, ja myös nais- ja sukupuolentutkimuksen alut olivat siitä riippuvaisia. Silti akateemista kotityötä ei useinkaan tunnusteta ja tunnusteta tiedeyhteisöissä.

Kotityöksi nimeäminen on monella tavalla osuva. Palkattoman kotityön tavoin akateeminen kotityö on naistapaista työtä, joka kasautuu organisaatioiden vastuunkantajille. Kotityön tavoin akateeminenkin kotityö on näkymätöntä ja aliarvostettua työtä, joka tulee näkyväksi lähinnä silloin, kun se jää tekemättä. Kotona tekemättä jättäminen näkyy vähintään sotkun kasautumisena, akateemisessa maailmassa esimerkiksi yhteisöjen, kollegiaalisuuden ja yliopistodemokratian haurastumisena. Myöskään tieteenalojen alut eivät kasva, ellei niitä ravitse.

Rinnastus kotityöhön on osuva myös siksi, että niin kotona kuin akateemisissa yhteisöissäkin kotityö jää usein vaille tunnustusta. Kotityötä kohdellaan ilmaisena lahjana, ja sitä ajatellaan olevan tarjolla rajattomasti. Kotityö ei kuitenkaan ole ilmaista, vaan se ehdyttää tekijänsä voimavaroja, aikaa ja muita resursseja, jos tekijän omista tarpeista ei huolehdi. Samoin on akateemisen kotityön laita. Akateemisessa maailmassa voimavarojen ehtyminen voi näkyä uupumuksena tai tutkijoiden ja opettajien siirtymisenä töihin yliopiston ulkopuolelle. Lisäksi akateeminen kotityö usein vie aikaa työuralla meritoivilta tehtäviltä, kuten tutkimusjulkaisujen kirjoittamiselta tai rahoituksen hakemiselta.

Akateemisen kotityön tunnustuksen puute ja kasautuminen voivat johtaa myös siihen, että sitä tehdään entistä vähemmän. Nyky-yliopisto on hyvin otollinen ympäristö yhteisöjä kannattelevan kollektiivisen toiminnan haurastuttamiselle. Tutkijoiden, instituutioiden ja tieteenalojen keskinäinen kilpailu, tiukentuvat tulostavoitteet sekä yliopistojen strateginen pyrkimys nopeaan läpivirtaukseen eivät kannusta yhteiseen tekemiseen, joka perustuu usein ainakin jonkinasteiselle vapaaehtoisuudelle. Kotityön tavoin akateemisesta kotityöstä tulee sen tekijöille helposti toinen työvuoro, jota tehdään täysipainoisen tutkimusjulkaisemisen ja rahoitusten hakemisen lisäksi.

Olisiko akateemista kotityötä mahdollista ajatella ja toteuttaa toisin – vastarintana uusliberalisoituvalle yliopistolle? Voisiko kollektiivinen toimijuus

auttaa jakamaan työtaakkaa sen lisäämisen sijaan? Voisiko tieteenalaa vahvistava akateeminen kotityö lisätä työn lisäksi työpaikkoja? Voisiko tee-se-itsehenki lisätä autonomiaa keskusjohtoisiksi käyvässä akateemisissa instituutioissa? Voisiko avoimuudelle ja ajoittaiselle erimielisyydellekin rakentuva yhteistyö kollegojen ja opiskelijoiden kanssa vahvistaa yliopistodemokratiaa? Ennen kaikkea: voisiko feministinen kollektiivinen toimijuus lisätä työn mielekkyyttä – ja sisältää uusia sukupuolentutkimuksen alkuja?

Akateemista kotityötä voi tarkastella myös feministisen sosiaalisen uusintamisen teorian viitekehyksessä. Sosiaalinen uusintaminen on elämää ja yhteisöjä ylläpitävää ja tuottavaa toimintaa ja työtä. Vaikka sosiaalisen uusintamisen analyyseissä korostuu usein elämän ja työvoiman uusintaminen (kuten synnyttäminen, imettäminen, kasvatus, koulutus ja päivittäisiin hoivan tarpeisiin vastaaminen), sosiaalinen uusintaminen pitää sisällään myös kulttuurisen muistin ja ideologian uusintamisen (Bakker 2007) – mikä oli avainasemassa myös nais- ja sukupuolentutkimuksen aluille. Tällainen uusintava työ on myös prefiguratiivista politiikkaa, eli toivottavien tulevaisuuden suhteiden ja käytäntöjen ennakoitua harjoittamalla niitä tässä ja nyt (Salmenniemi & Ylöstalo 2023). Näin ymmärrettynä akateeminen kotityö voisi olla kollegiaalisen, autonomisen, demokraattisen ja uutta luovan intellektuaalisen yhteisön rakentamista ja kannattelua.

Siinä missä nais- ja sukupuolentutkimuksen alut olivat riippuvaisia akateemisesta kotityöstä, niin on myös sukupuolentutkimuksen tulevaisuus. Sukupuolentutkimus ei luo vain teoreettisia malleja paremmalle maailmalle tulevaisuudessa, vaan feministinen tieteenharjoittaminen on myös käytännön tekoja ja toimintaa, joilla asetetaan kyseenalaiseksi nykyisiä tietentekemisen tapoja ja tarjotaan niille konkreettisia vaihtoehtoja. Akateemisen kotityön ja sen tekijöiden hankala asema nyky-yliopistoissa kuitenkin osoittaa, että institutionaalisen arvostuksen vaatiminen akateemiselle kotityölle on edelleen ajankohtainen feministinen kysymys.

FT dos. Anna Elomäki on akatemiatutkija Tampereen yliopistossa. Elomäki on SUNSin varapuheenjohtaja.

YTT dos. Hanna Ylöstalo on sukupuolentutkimuksen apulaisprofessori Tampereen yliopistossa. Ylöstalo on SUNSin puheenjohtaja.

KIRJALLISUUS

Bakker, Isabella (2007) Social Reproduction and the Constitution of a Gendered Political Economy. *New Political Economy* 12:4, 541–556.

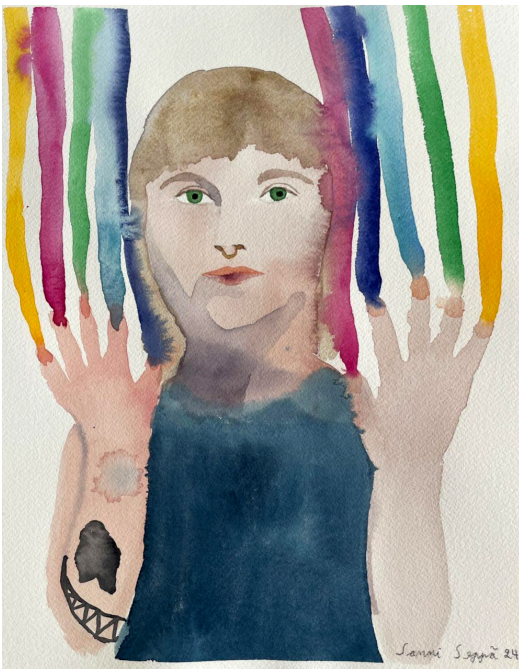
Heijstra, Thamar Melanie, Steinhorsdóttir, Finnborg Salome & Einarsdóttir, Thorgerdur (2017) Academic Career Making and the Double-Edged Role of Academic Housework. *Gender and Education* 29:6, 764–780.

Lempiäinen, Kirsti & Rantalaiho, Liisa (2023) *Nais-tutkimuksen alkuja: Muistikuvia akateemiselta kentältä*. Tampere: Vastapaino.

Salmenniemi, Suvi & Ylöstalo, Hanna (2023) Everyday Utopias and Social Reproduction. *Current Sociology* 72:6.

Sateenkaaritiedon vahvistaminen sosiaali- ja terveysalan perustutkinnossa

Siri Törölä

Kuva Sanni Seppä: ”Sateenkaari” (2024).

Sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisena lähihoitajan on tuettava työssään muun muassa asiakkaiden sosiaalista toimintakykyä, yhdenvertaisuutta ja hyvinvointia (Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöstä 2015/817 § 4) sekä huomioitava potilaiden yksilölliset tarpeet (Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 1992/785 § 3). Tällöin työssä on otettava huomioon asiakkaiden ja potilaiden monimuotoisuus, mukaan

lukien sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt sekä heidän tarpeensa. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta on käsiteltävä sosiaali- ja terveysalan perusopinnoissa, jotta lähihoitajalla on työssään riittävät tiedot ja taidot näihin vähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden ja potilaiden kohtaamiseen.

Tähän mennessä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta ei ole mainittu sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon perusteissa lainkaan. Perusopinnoissa on käsitelty kasvatusta-, sosiaali- ja terveysalan työn arvoja ja ammattieettisiä ohjeita (Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto 2021), mutta niiden voi tulkita sisältävän monenlaisia asioita. Lähihoitajan ammattieettiset ohjeet käsittelevät muun muassa sukupuolten tasa-arvoa, mutta niissä ei viitata sukupuolen moninaisuuteen tai seksuaalisuuteen lainkaan (Nevala, Pérez & Lehtinen 2019, 8).

Tässä puheenvuorossa tarkastelen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittelyn merkitystä sekä Suomeen muuttaneiden että Suomessa syntyneiden ja suomalaisen peruskoulun käyneiden sosiaali- ja terveysalan perustutkintoa suorittavien opiskelijoiden osaamisen kartuttamisen näkökulmasta. On mahdollista, että Suomeen muuttaneiden opiskelijoiden kotimaiden sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä syrjivien lakien takia opiskelijoilla on heikot perustiedot sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Myöskään Suomessa syntyneillä ja suomalaisen peruskoulun suorittaneilla opiskelijoilla ei välttämättä ole aiempaan lainsäädäntöön ja perusopetuksen opetussuunnitelmaan

pohjautuen riittävää ymmärrystä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Tämän vuoksi sosiaali- ja terveysalan perustutkinnossa on tärkeää aukikirjoitetusti käsitellä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden ja potilaiden kohtaamisen taitoja (ks. mm. Hästbacka & Sirén 2017, 114; Törmä ym. 2014, 198–199; Lepola 2018, 81).

ULKOMAALAISTAUSAISET LÄHIHOITAJAT ALAN TYÖVOIMAPULAN RATKAISUJONA

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittely sosiaali- ja terveysalan perusopinnoissa on tärkeää siksi, että alalla työskentelevien ammattilaisten joukko ja heidän tietonsa aihepiiristä ovat hyvin moninaiset. Tämä johtuu osittain siitä, että sosiaali- ja terveysalaa vaivaa työvoimapula (mm. Hanhinen & Rintala 2022, 1; Tevameri 2021, 102), johon on pyritty vastaamaan muun muassa houkuttelemalla alalle Suomeen muuttaneita ihmisiä (mm. Kurki 2018, 15; Niemi & Kurki 2013, 212). Vuoden 2018 lopussa sosiaali- ja terveyspalveluissa työskenteli 19 521 Suomen ulkopuolella syntynyttä ammattilaista. Heistä 8793 oli ulkomaiden kansalaisia. Kokonaisuudessaan muiden kuin Suomessa syntyneiden ammattilaisten osuus sosiaali- ja terveysalan ammattilaisista oli 4,9 prosenttia ja ulkomaiden kansalaisten osuus 2,2 prosenttia. (THL tilastoraportti 2021, 10.) Suomeen muuttaneita ihmisiä ohjataan erityisesti hoiva- ja matalapalkka-aloille, kuten lähihoitajiksi (mm. Kurki 2019, 11, 15, 36, 60; Krivosos 2019, 10, 13; Könönen & Himanen 2019, 56; ks. myös Näre 2013, 78). Vuonna 2023 lähihoitajia edustava ammattiliitto SuPer kyseli edustamiltaan ammattilaisilta heidän työyhteisöjensä työntekijöiden kielitaustoja. Kyselyyn vastanneista 65 prosenttia ilmoitti työskentelevänsä työyhteisössä, jossa äidinkielenä puhutaan muutakin kuin suomen, ruotsin tai saamen kieltä (Kaasinen & Kiuru 2023, 9). Monen sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen äidinkieli on siis jokin muu kuin Suomen virallinen kieli. Moni heistä, jotka eivät puhu äidinkielenään Suomen virallisia kieliä, on luultavasti syntynyt jossain muualla kuin Suomessa.

Sen lisäksi, että sosiaali- ja terveysalalla työskentelee Suomeen muuttaneita ihmisiä, heitä myös koulutetaan näille aloille Suomessa. Esimerkiksi Suo-

men suurin ammatillista koulutusta tarjoava Stadin ammatti- ja aikuisopisto tarjoaa kohdennetusti koulutusta myös maahan muuttaneille ihmisille (Helsingin kaupunki 2023). Vuonna 2022 ammatillista perustutkintoa suoritti reilut 250 000 opiskelijaa, joista sosiaali- ja terveysalan perustutkintoa suoritti vajaat 45 000 opiskelijaa. Viimeksi mainituista noin 20 prosenttia puhui äidinkielenään jotain muuta kuin yhtä Suomen virallisista kielistä. (Opetushallinto 2022.)

Suurin osa Suomessa asuvista ulkomaalaistaus- taisista ihmisistä on lähtöisin Venäjältä, Virosta, Irakista ja Somaliasta (Tilastokeskus 2021). Osa heistä työskentelee lähihoitajina. Eri maiden sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen asemaa ohjaavat lainsäädännöt voivat olla hyvin erilaisia kuin Suomen. Esimerkiksi Venäjällä myönteinen puhe sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista ihmisistä on kriminalisoitu (Pöyhönen 2022). Sen sijaan Virossa ensimmäinen transtaustainen ihminen vahvistettiin sukupuolensa vuonna 1992 (Equaldex 2024) ja tasa-arvoinen avioliittolaki astui voimaan vuonna 2024 (Lehtinen 2024). Vakavin tilanne sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin vaikuttavan lainsäädännön näkökulmasta näistä neljästä maasta on Irakissa ja Somaliassa. Vuonna 2023 Irakin parlamentissa keskusteltiin kuolemanrangaistuksen langettamisesta samaa sukupuolta olevien ihmisten välisestä suhteesta sekä transsukupuolisuuden ilmaisemisesta (Human Rights Watch 2023). Myös Somaliassa saman sukupuolisten seksuaalinen kansakäytännön voi pahimmillaan johtaa kuolemanrangaistukseen (Human Dignity Trust 2023). Vuoteen 2014 mennessä Somaliassa valtio ei ollut huomionnut lainsäädännössään lainkaan sukupuolen vahvistamista tai transtaustaisia (The Swedish International Development Cooperation Agency 2014).

Suomeen muuttaneiden ihmisten lähtömaiden lakien lisäksi myös koulutusjärjestelmät vaihtelevat suuresti (Männikkö & Kirjavainen, 2015, 6), eikä eri maiden kouluissa luultavasti opeteta täysin samoja sisältöjä. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus saattavat siis olla aiemmista opinnoista riippumatta opiskelijalle täysin uusia asioita ja hänen käytöksensä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista ihmisistä eivät välttämättä perustu tietoon. Toisaalta opiskelija voi itse kuulua sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön. Onkin tärkeää muistaa, että myös opiskelijoiden joukko on sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninainen.

LAINSÄÄDÄNTÖ JA OPETUKSEN SISÄLLÖT SUOMESSA

Suomessa Yhdenvertaisuuslaki kieltää yksilön syrjinnän muun muassa seksuaalisen suuntautumisen perusteella (Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325 § 8). Niin ikään tasa-arvolaki vaatii viranomaisia ehkäisemään yksilön syrjimisen muun muassa sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609 § 6 c). Suomessa siis sosiaali- ja terveysalan työtä ohjaavan lainsäädännön lisäksi erityisesti tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslait velvoittavat lähihoitajia kohtaamaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat asiakkaat ja potilaat asiallisesti. Tasa-arvoon ohjaavat myös lähihoitajan eettiset ohjeet (Nevala, Pérez & Lehtinen 2019, 8), vaikkei niissä sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöjä mainitakaan. Vuonna 2014 voimaan tuli perusopetuksen opetussuunnitelma, johon sisältyy perusymmärrys sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuudesta. Ei silti ole syytä olettaa, että kaikki Suomessakaan syntyneet ja peruskoulunsa käyneet sosiaali- ja terveysalan perustutkintoa suorittavat opiskelijat ovat omaksuneet nykyisenlaiset opetuksen sisällöt. Siihen, millaista kouluopetusta Suomessa on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä saanut, vaikuttaa vahvasti myös koulunkäynnin ajankohta. Toisaalta nykyäänkin aihepiirin käsittely perusopetuksessa voi jäädä maininnan tasolle.

Suomessa niin sanottu kehotuskielto, eli lakiin perustuva kielto julkisesta kehottamisesta homoseksuaalisuuteen, on poistunut lainsäädännöstä vasta vuonna 1999. Lain tarkoituksena oli ehkäistä erityisesti nuoria saamasta tietoa homoseksuaalisuudesta. (Mustola 2007, 20, 27.) Vaikka pykälä muuttui kuolleeksi kirjaimeksi jo 1980-luvun aikana (Mustola 2007, 30), on lainsäädäntö saattanut vaikuttaa siihen, miten suomalaisissa peruskouluissa on käsitelty seksuaalisuuden monimuotoisuutta. Vielä vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet olivat sukupuolineutraalit (Jääskeläinen ym. 2015, 18), mikä ei tukenut sukupuolen moninaisuuden huomioimista. Opetusministerin asettama segregaatian lieventämistyöryhmä vaatikin vuonna 2010 laatimassaan lopparaportissa, että peruskouluissa tulisi murtaa sekä binäärisen sukupuolijäjestelmään että heteroseksuaalisuuden normiin nojaavaa heteronormatiivista ajattelua (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010, 55–56), ja nykyiset perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet edellyttävätkin sukupuolitietoisuutta (Jääske-

läinen ym. 2015, 18). Voidaan siis olettaa, että vasta viimeisimpien perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden voimassaolon aikana suomalaisen peruskoulun käynneillä on todennäköisimmin perustiedot sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta.

TIETOJA JA TAITOJA SUKUPUOLI- JA SEKSUAALIVÄHEMMISTÖJEN KOHTAAMISEEN

Olipa sosiaali- ja terveysalan perustutkintoa suorittavan opiskelijan kotimaa Suomi tai mikä tahansa muu maa, ei tasa-arvo ja yhdenvertaisuus välttämättä tarkoita kaikille samoja asioita tai sitä, mitä niillä lainsäädännössä tarkoitetaan. Opiskelija ei välttämättä osaa ottaa huomioon, että tasa-arvoinen ja yhdenvertainen kohtelu koskee myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia asiakkaita ja potilaita. Kaikilla ei myöskään ole riittävästi tietoa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista ihmisistä, ja ennakkosasenteet saattavat olla kielteiset.

Kuten edellä on todettu, sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden asenteet, perusopetuksen suorittamisen ajankohta sekä koulutus- ja kulttuuritaustat vaihtelevat. Kun opiskelijajoukko on moninainen, ei sosiaali- ja terveysalan perustutkinnossa opetuksen lähtökohta voi olla se, että jokaisella opiskelijalla olisi hallussaan edes perustietoja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Jos opinnoissa ei käsitellä aihetta tai sitä käsitellään pintapuolisesti, on vaarana, ettei kaikilla opiskelijoilla ole riittävästi tietoa ja taitoa kohdata sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia asiakkaita ja potilaita tulevassa työssään. Opetuksen on lähdeävä perusasioista.

Ei riitä, että lähihoitajan asiakkaina ja potilaina todetaan olevan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä ja kerrotaan, että kaikki on kohdattava tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti. Kuten tasa-arvolaisa todetaan, viranomaisen on ehkäistävä sekä välitöntä että välillistä syrjintää.¹ Vastaavasti yhdenvertaisuuslaissa kielletään välitön ja välillinen syrjintä (Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325 § 8, § 13).

¹ Välittömän syrjintäkiellon tarkoituksena on ehkäistä yksilön asettaminen muun muassa sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella muihin nähden eri asemaan. Välillisen syrjintäkiellon tavoitteena on ehkäistä syrjintä muun muassa sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella silloin, kun peruste tai käytäntö vaikuttaa neutraalilta. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609 § 6 c, § 7.)

Tämän vuoksi sosiaali- ja terveysalan perusopinnoissa on valmistauduttava huomioimaan myös sellaiset sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten tarpeet, jotka eivät välttämättä ole samoja kuin sukupuoli- ja seksuaalienemmistöihin kuuluvien asiakkaiden ja potilaiden tarpeet (ks. mm. Alanko 2014, 18; Öro & Oksanen 2015, 73; Valtonen 2012, 16; Jämsä 2009, 138; Moring 2013, 56; Aarnio ym. 2018, 4). Aihe vaatii syvällisempää käsittelyä.

Tarpeiden lisäksi lähihoitajan on tärkeää tunnistaa myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten erityispiirteitä. On hyödyllistä olla tietoinen, että esimerkiksi sateenkaariperheessä lapsella voi olla kahden sijaan useampia vanhempia (Aarnio ym. 2018, 74–75), jolloin lapsella on mahdollisesti elämässään heteroydinperhettä enemmän hänestä huolehtivia aikuisia. Erilaisissa palveluissa, joissa kohdataan perheitä, on kaikkien palveluita käyttävien koettava tulevansa kohdatuiksi täysivaltaisina perheenjäseninä. Sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluvan asiakkaan tai potilaan niin sanottu valittu perhe tai muut merkitykselliset läheissuhteet voivat myös korvata mahdollisesti biologiseen perheeseen katkenneet suhteet ja toimia tiiviinä tukiverkostona (ks. Wickman & Irni 2011, 81–82). Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla asiakkailla tai potilailla voi siis olla elämässään muita enemmän merkityksellisiä ihmissuhteita, jotka eivät välttämättä ole juridisia sukulaissuhteita. Tämä on tärkeää huomioida lähihoitajan työssä.

Toisaalta sosiaaliset normit voivat vaikuttaa eri tavoin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden ja potilaiden elämään (Hästbäck & Sirén 2017, 114), mikä saattaa aiheuttaa vähemmistöstressiä. Vähemmistöstressi voi vaikuttaa heikentävästi hyvinvointiin (Cao ym. 2017) ja ilmetä esimerkiksi uniongelmina (Butler, McGlinchey & Juster 2019). Pahimmillaan vähemmistöstressi voi altistaa muun muassa päihteiden ongelmakäytölle, mielenterveysongelmille ja itsemurhille (King ym. 2018; Valentine & Shipherd 2018; Tebbe & Moradi 2016). Onkin tärkeää, että asiakas tai potilas voi luottaa siihen, että lähihoitajalla on riittävät tiedot ja taidot, jotta hänen ei tarvitse ennalta selvittää palveluiden tasa-arvoisuutta ja inklusiivisuutta (ks. Aarnio ym. 2018, 4, 131, 136, 181; Kerppola 2021, 83).

LOPUKSI

Olivatpa sosiaali- ja terveysalan perustutkintoa suorittavien opiskelijoiden taustat mitkä tahansa, on sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden ja potilaiden kohtaaminen tärkeä aihe opinnoissa ja sen käsittely on aloitettava perusasioista. Syksyllä 2024 otettiin käyttöön uudistetut sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon perusteet (Opetushallitus 2024). Ensimmäistä kertaa perusopinnoissa mainitaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus (Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto 2023).

Tämä tarjoaa oivan tilaisuuden vahvistaa entisestään sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden huomioimista opetuksessa, eikä aiheen käsittely jää sen varaan, miten opettaja lakeja ja lähihoitajan eettisiä ohjeita tulkitsee. Kun opiskelija saa jo perusopinnoissaan tietoja ja taitoja ammattitaitoiseen työskentelyyn myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden ja potilaiden parissa, hän oppii jo varhain kohtaamaan heidät sekä heidän lähiverkostonsa arvostaen ja yksilöllisesti (Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto 2023). Uudistetut sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon perusteet tarjoavat aiempaa paremman mahdollisuuden varmistaa, että lähihoitajat pystyvät kohtaamaan moninaisen asiakas- ja potilaskuntansa työelämässä tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti.

Siri Törölä on valmistunut filosofian maisteriksi Helsingin yliopistosta sukupuolentutkimuksesta. Hän työskentelee nuorisotyön palveluvastaavana Espoon kaupungin nuorisopalveluissa. Aiemmin Törölä opetti Stadin ammatti- ja aikuisopistossa sosiaali- ja terveysalan perustutkinnossa. Törölä on kiinnostunut tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta sosiaali- ja terveysalan työssä sekä feministisestä kasvatustutkimuksesta.

KIRJALLISUUS

- Aarnio, Kia, Kylmä, Jari, Solantaus, Tytti & Rotkirch, Anna (2018) *Sateenkaariperheiden vanhemmat: Kokemuksia lasten hyvinvoinnista, perhesuhteista ja tuen saannista*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 63/2018. Helsinki: Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos.
- Alanko, Katarina (2014) *Mitä kuuluu sateenkaari-nuorille Suomessa?* Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 146, verkkojulkaisuja 72 & Seta-julkaisuja 23. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura & Seta.
- Butler, Eliana S., McGlinchey, Eleanor & Juster, Robert–Paul (2020) Sexual and Gender Minority Sleep: A Narrative Review and Suggestions for Future Research. *Journal of Sleep Research* 29:1.
- Cao, Hongjian, Zhou, Nan, Fine, Mark, Liang, Yue, Li, Jiayao & Mills–Koonce, W. Roger (2017) Sexual Minority Stress and Same–Sex Relationship Well–Being: A Meta–Analysis of Research Prior to the US Nationwide Legalization of Same–Sex Marriage. *Journal of Marriage and Family* 79:5, 1258–1277.
- Equaldex (2024) *LGBT Rights in Estonia*. <https://www.equaldex.com/region/estonia> (haettu 28.5.2024).
- Hanhinen, Sari & Rintala, Taina (2022) Ulkomaisen työvoiman rekrytointi sosiaali- ja terveysalalle. Tarkastusmuistio 13/2022. Helsinki: Valtiontalo-uden tarkastusvirasto.
- Helsingin kaupunki (2023) Kasvatus- ja koulutuslautakunnan lausunto kaupunginhallitukselle ammatillisen koulutuksen resurssoinnin parantamiseksi. Helsingin kaupungin kasvatus- ja koulutuslautakunta. Pöytäkirja 11/2023. Diaari-numero HEL 2023-007050.
- Human Dignity Trust (2023) Somalia. <https://www.humandignitytrust.org/country-profile/somalia/> (haettu 28.5.2024).
- Human Rights Watch (2023) Iraq: Scrap Anti-LGBT Bill. Death Penalty for Same-Sex Conduct; Imprisonment for Transgender Expression. <https://www.hrw.org/news/2023/08/23/iraq-scrap-anti-lgbt-bill> (haettu 28.5.2024).
- Hästbacka, Noora & Sirén, Inka (2017) *Ehkä ne on senkin takia ollu hiljaa: Ammattilaisten valmiudet kohdata sateenkaarinuoria ja huomioida moninaisuutta päihde- ja mielenterveyspalveluissa*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 193, verkkojulkaisuja 114. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
- Jääskeläinen, Liisa, Hautakorpi, Johanna, Onwen-Huma, Hanna, Niittymäki, Hanna, Pirttijärvi, Anssi, Lempinen Miko & Kajander Valpuri (2015) *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Oppaat ja käsikirjat 2015:5, Helsinki: Opetushallitus.
- Jämsä, Juha (2009) Sateenkaariperheiden lasten hyvinvointi. Teoksessa Lammi-Taskula, Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 138–148.
- Kaasinen, Leena & Kiuru, Elina (2023) *Työperäinen maahanmuutto ja kielitaito superilaisten kokemana*. Selvitys 2023. Helsinki: Suomen lähi- ja perus- hoitajaliitto SuPer.
- Kerppola, Jenni (2021) *Parental Empowerment in Child and Family Services*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Health Sciences, 632. Väitöskirjatutkimus. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- King, Michael, Semlyen, Joanna, Tai, Sharon See, Killaspy, Helen, Osborn, David, Popelyuk, Dimitri & Nazareth, Irwin (2008) A Systematic Review of Mental Disorder, Suicide, and Deliberate Self Harm in Lesbian, Gay and Bisexual People. *BMC Psychiatry* 8, 1–17.
- Krivosos, Daria (2019) The Making of Gendered 'Migrant Workers' in Youth Activation: The Case of Young Russian-Speakers in Finland. *Current Sociology* 67:3, 401–418.

- Kurki, Tuuli (2018) *Immigrant-ness as (Mis)Fortune? Immigrantisation through Integration Policies and Practices in Education*. Väitöskirjatutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Könönen, Jukka & Himanen, Markus (2019) Maahanmuuton sääntelyn ja etnisen syrjinnän yhteydet maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan. Teoksessa Kazi, Villiina, Alitolppa-Niitamo, Anne & Kaihovaara, Antti (toim.) *Kotoutumisen kokonaiskatsaus. Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta*. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, 54–65.
- Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017/531. Annettu 11.8.2017. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170531>
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609. Annettu 8.8.1986. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 1992/785. Annettu 17.8.1992. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>.
- Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöstä 2015/817. Annettu 26.6.2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150817>.
- Lehtinen, Don (2024) Tasa-arvoinen avioliittolaki tuli voimaan Virossa. *Aamulehti* 1.1.2024. <https://www.aamulehti.fi/ulkomaat/art-2000010091999.html> (haettu 28.5.2024).
- Lepola, Outi (2018) *Koko ajan jännittyneenä – moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana*. Oikeusministeriön julkaisu 51/2018. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Moring, Anna (2013) *Oudot perheet. Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa*. Väitöskirjatutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mustola, Kati (2007) Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa. Teoksessa Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) *Sateenkaari-Suomi: seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki: Like, 18–42.
- Männikkö, Marko & Kirjavainen, Tanja (2015) *Maahanmuuttajaoppilaat ja perusopetuksen tuloksellisuus. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 12/2015*. Helsinki: Valtiontaloudentarkastusvirasto.
- Nevala, Soili, Pérez, Johanna & Lehtinen, Mervi (2019) *Lähihoitajan eettiset ohjeet*. Helsinki: Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer.
- Niemi, Anna-Maija & Kurki, Tuuli (2013) Amislaiksi valmistettu, valmennettu, kuntoutettu ja ohjattu? Teoksessa Brunila, Kristiina, Hakala, Katariina, Lahelma, Elina & Teittinen, Antti (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus, 201–215.
- Näre, Lena (2013) Ideal Workers and Suspects: Employers' Politics of Recognition and the Migrant Division of Care Labour in Finland. *Nordic Journal of Migration Research* 3:2, 72–81.
- Opetushallinto (2022) Opetushallinnon tilastopalvelu vipunen.fi. Tilastokeskus. https://vipunen.fi/fi-fi/_layouts/15/xlviewer.aspx?id=/fi-fi/Raportit/Ammatillinen%20koulutus%20-%20opiskelijat%20-%20koulutusala.xlsb (haettu 15.3.2024).
- Opetushallitus (2024) Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon perusteet. <https://www.opi.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sosiaali-ja-terveysalan-perustutkinnon-perusteet> (haettu 10.3.2024).
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2010) Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:18.
- Pöyhönen, Sari (2022) Entistä kireämpi homopropagandalaki tuli voimaan Venäjällä – vähemmistöön kuuluva Aleksei lähti ja sinnittelee säästöilään uudessa maassa. *Yle*. 1.12.2022. <https://yle.fi/a/74-20006784> (haettu 15.3.2024).
- Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto 2021. Eperusteet. <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/ammattillinenperustutkinto/7854765/tutkinnon-osat> (haettu 28.5.2024).

- Sosiaali- ja terveystieteen perustutkinto 2023. Eperusteet. <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/ammattillinenperustutkinto/8531450/tutkinnonosat/8583568> (haettu 28.5.2024).
- Tevameri, Terhi (2021) *Katsaus sote-alan työvoimaan: Toimintaympäristön ajankohtaisten muutosten ja pidemmän aikavälin tarkastelua*. TEM toimialaraportit 2021:2. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Tebbe, Elliot A. & Moradi, Bonnie (2016) Suicide Risk in Trans Populations: An Application of Minority Stress Theory. *Journal of Counseling Psychology* 63:5, 520–533.
- The Swedish International Development Cooperation Agency (2014) The Rights of LGBTI People in Somalia. <https://cdn.sida.se/app/uploads/2021/05/07084956/rights-of-lgbt-persons-somalia.pdf> (haettu 15.3.2024).
- THL tilastoraportti (2021) Terveys- ja sosiaalipalvelujen henkilöstö 2018: Tuleva sote-uudistus koskee 7,3 prosenttia työssäkävivistä. Tilastoraportti 47/2021. Helsinki: Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143512/Terveys- ja_sosiaalipalvelujen_henkil%C3%B6st%C3%B6_2018_Korjattu_29.3.2023.pdf?sequence=6&isAllowed=y (haettu 20.3.2024).
- Tilastokeskus (2021) Joka seitsemäs 30–34-vuotias on ulkomaalaistaustainen. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/til/vaerak/2020/02/vaerak_2020_02_2021-05-28_tie_001_fi.html (haettu 20.3.2024).
- Törmä, Sinikka, Huotari, Kari, Tuokkola, Kati & Pitkänen, Sari (2014) *Ikäihmistien moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa*. Sisäministeriön julkaisu 14/2014. Helsinki: Sisäministeriö.
- Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325. Annettu 30.12.2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>.
- Valentine, Sarah E. & Shipherd, Jillian C. (2018) A Systematic Review of Social Stress and Mental Health Among Transgender and Gender Non-Conforming People in the United States. *Clinical Psychology Review* 66, 24–38.
- Valtonen, Saini (2012) Yhdenvertainen vanhuus -hanke. Raportti vanhustyöntekijöille suunnatun kyselyn tuloksista. Setä & Mummolaakso & Suomen karhut. <https://docplayer.fi/3063635-Yhdenvertainenvanhuus-hanke-raportti-vanhustyontekijoillesuunnatun-kyselyn-tuloksista.html> (haettu 28.5.2024).
- Wickman, Jan & Irni, Kuura (2011) *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt, vanheneminen ja palveluntarpeet*. SETA-julkaisu 20. Helsinki: Seksuaalinen tasavertaisuus SETA. <https://docplayer.fi/4502343-Sukupuoli-ja-seksuaalivahemmistot-vanheneminen-ja-palveluntarpeet.html> (haettu 25.3.2024).
- Örö, Kirsi-Maria & Oksanen, Jonna (2015) Mitä erityistä on erityisryhmien seksuaalikasvatuksessa? Teoksessa Katriina Bildjuschkin (toim.) *Seksuaalikasvatuksen tueksi*. Työpäperi 35/2025. Helsinki: Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos, 70–78.

Sukupuolentutkimuksen tasa-arvopoliittiset juuret: erojen ja risteymien tarkastelua

Kirsti Lempiäinen

Käsittelen tässä luennessa tasa-arvopoliittikan ja sukupuolentutkimuksen sekä sen edeltäjän naistutkimuksen kohtaamisia, yhteyksiä ja eroja. Ymmärrän tasa-arvopoliittikan toiminnaksi, joka toteutuu hyvin laajasti yhteiskunnassa ja valtiossa ja jossa keskiössä on sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen. Koko laajaa tasa-arvopoliittikan kenttää en edes yritä hahmottaa, vaan pysyttäydyn pitkälti akateemisesa kontekstissa.

Nais- ja sukupuolentutkimus viittaa jatkumoon, jossa ollaan sekä juurilla että nykypäivässä. Naistutkimus vaihtui sukupuolentutkimukseksi Suomessa 2010-luvulla, ja vuotta aiemmin päätös nimenmuutoksesta oli jo tehty Helsingin ja Lapin yliopistoissa (Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 12).

Kun puhutaan tasa-arvosta ja sen edistämisestä Suomessa, mainitaan usein varhain saavutettu yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, joka onkin tärkeä merkkipaalu. Tasa-arvon ja naisten aseman edistämisen puolesta on toimittu pitkään, ja yhteiskunnan muuttamista ovat vaatineet monet naisasiatoimijat. Yksi tunnetuimmista on Minna Canth, joka vuonna 1885 julkaistussa tekstissään ”Naiskysymyksestä vielä sananen” pohtii yhteiskuntaa ja yliopistoa, jossa naiselle ei näytä olevan jalansijaa, ja sitä, kannattaako tällaiseen yliopistoon edes pyrkiä ”kynsin hampain”. Samassa tekstissä Canth suomii ”ummeh-tunutta ja onttoa sivistystä”, josta olisi hyvä pysyä erossa, ehkä myös erossa yliopistoista. (Canth 1885, 492–493.) Olemassa olevaan mukaan meneminen ei aina ole hyvästä. Tämä kuvastaa myös hyvin nais-

tutkimuksen opetuksen valtakunnallista toimintaa, jossa omaehtoisuus ja yhteistyö esimerkiksi pedagogisen koulutuksen järjestämisessä toimivat rinta rinnan. Ei ole vain menty mukaan, vaan on aktiivisesti muutettu olemassa olevaa.

Canthin pohdinnat asettuvat länsimaiseen nais-asiahistoriaan, jossa voidaan lähteä vaikkapa Christine de Pisanin 1400-luvun alun utopiasta, jossa de Pisan rakentaa kynänsä muurauslastalla ”naisten kaupungin”. Tämä tila syntyy tutkimustyössä ja vuoropuhelussa Rouvien Järki, Rehellisyys ja Oikeus kanssa. De Pisanin naisten kaupungin naiset ovat myös esimerkkejä siitä, millaisia positiivisia vaikutuksia naisilla on yhteiskuntaan. Utooppinen yhteisö kertoo tulevaisuudesta, siitä miten asiat voisivat olla toisin. (Lempiäinen & Mehtonen 2009.)

Naisten kaupungin voi nähdä allegoriana naistutkijoiden, sukupuolentutkijoiden ja tasa-arvoa edistävien kaikkensukupuolisten toimijoiden tilana yliopistossa ja yhteiskunnassa. Järki, rehellisyys ja oikeus ovat kaikille tärkeitä. Toiminnassa nivoudutaan yhtä aikaa tasa-arvopoliittikkaan, tutkimukseen ja opetukseen. Nykyään akateeminen sukupuolentutkimus on edelleen monin tavoin kytköksissä naisliikkeeseen, sukupuolten välisen ja seksuaalisen tasa-arvon edistämiseen, sukupuolipoliittikkaan sekä emansipatoriseen poliittiseen ja kulttuuriseen toimintaan. Sukupuolentutkimus antaa välineitä tasa-arvopoliittikan tekemiseen, ja tasa-arvopoliittikan asiat ovat myös sukupuolentutkijoiden intresseissä.

Pohdittaessa tasa-arvopolitiikan ja nais- ja sukupuolentutkimuksen risteymiä ja eroja yksi virinnyt kysymys on ollut, miten paljon pyritään muuttamaan yhteiskunnan rakenteita ja miten toimijuutta ja toiminnan tapoja muutetaan, jos muutetaan. Voimme kysyä Anu Koivusen ja Marianne Liljeströmin tapaan sitä, mitä kulloinkin halutaan tasa-arvopolitiikalta (ks. Koivunen & Liljeström 1996, 17–18). Tarkastelen näitä risteymiä ja eroja sukupuolentutkimuksen näkökulmasta. Esitän seuraavaksi neljä näkökulmaa, joiden avulla tasa-arvopolitiikan ja sukupuolentutkimuksen suhdetta on mahdollista avata. Kaikissa paikanotoissa on aste-eroja, mutta ne kertovat jotakin olennaista mainitusta suhteesta. Paikanotot, jotka limittyvät toisiinsa, ovat liittolaisuus, etäisyys, satunnainen tai vaihteleva vuorovaikeus ja elävä, jatkuva yhteys.

LIITTOAISUUS

Liittolaisuus tasa-arvopolitiikan toimijoiden kanssa on ollut yksi liikkeelle paneva voima naistutkimuksen synnyssä. Liittolaisuus sopii valtiofeministisiin toimintatapoihin, joissa tehdään yhteistyötä valtion kanssa (Rantalaiho 1994, 20; Kantola & Outshoorn 2007; Brunila 2009a). Sukupuolentutkijoilla on ollut vahvat yhteydet sekä Suomen Akatemiaan että Tasa-arvoasiain neuvottelukuntaan, tutummin TANEen, joka siis on toiminut sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. TANE on esimerkiksi suunnitellut nais- ja tasa-arvotutkimuksen kehittämisohjelman, rahoittanut valtakunnallista naistutkimuksen koordinaatiota vuosikymmenen ajan, ollut mukana saamassa nais- ja sukupuolentutkimuksen professuureja yliopistoihin ja kaiken kaikkiaan pitänyt yllä jatkuvuutta tasa-arvopolitiikassa. Kun sukupuolentutkimus on herättänyt epäilyjä erilaisissa akateemisissa ja tiedepolitiikan tilanteissa, tasa-arvolla (ja tasa-arvotutkimuksella) on ollut tunnistettava poliittinen tavoite, jolla on voitu perustella oppiaineen tieteellistä merkitystä. Aluksi esimerkiksi nais- ja sukupuolentutkimuksen professoreista puhuttiinkin julkisessa keskustelussa tasa-arvoprofessoreina, eli naistutkimuksella ja tasa-arvolla ei nähty suurta eroa. (Lempiäinen & Rantalaiho 2023.) Liittolaisuus on ollut rakenteellista, toiminnallista, identiteettiä muodostavaa ja ideologista.

Tasa-arvopolitiikalla on ollut vaikutusta nais- ja sukupuolentutkimukseen. Kun tutkimme naistutkimuksen alkua Liisa Rantalaihon kanssa, emme keskittyneet tasa-arvopolitiikkaan sinänsä. Tästä huolimatta voin muistitieto- ja asiakirja-aineistomme perusteella päätellä, että naistutkimus ei ole ollut alisteinen tasa-arvopolitiikalle – ei tutkimuksen eikä opetuksen osalta. Yhteistyötä ja yhteyksiä on toki ollut paljon. Valtio on ollut naistutkijoille verkosto, jossa tietyt, usein tututkin ihmiset pääsivät päättämään asioista Suomen Akatemiassa, TANESSa, ministeriöissä ja eduskunnassa. Päätelimmekin, että valtio on ollut toimintamahdollisuuksia antavan tahon sijasta osa nais- ja feministitutkijoiden liikettä. (Lempiäinen & Rantalaiho 2023.)

ETÄISYYS

Toinen näkökulma on nais- ja sukupuolentutkijoiden etäisyyden pitäminen tasa-arvopolitiikkaan. Tästä olen havainnut merkkejä tekemieni haastattelujen perusteella. Etäisyys osuu aikaan, jolloin naistutkimuksen oppiainetta tehtiin ja sen omaa yliopistollista identiteettiä luotiin. Oppiaineen identiteetti on rajattava erilleen muista, jotta saadaan tehtyä oma ala. Jotkut toimijat erottautuivat omassa tutkimusorientaatioissaan ”tasa-arvoasioista”, vaikka samaan hengenvetoon pitivät tasa-arvon edistämistä tärkeänä. Jonkinlainen feministinen maailmankuva lienee yhteistä nais- ja sukupuolentutkijoille, mutta muutoin akateemisessa feminismissä eroja ei piilotella. Oletan, että etäisyyden otossa kyse on myös käytännöllisen orientaation ja tutkimuksellisen orientaation eroista, jossa tasa-arvotutkimusta pidetään liikaa käytäntöön sidottuna.

Tieteenalaa koskevassa identiteetikamppailussa kyse oli myös siitä, tulisiko nais- ja sukupuolentutkimuksen olla oma oppiaineensa vai tulisiko sen levittäytyä eri tieteenaloihin vai sekä että. Kyse oli siis suhtautumisesta niin kutsuttuun kaksoisstrategiaan: perustetaan ja kehitetään sukupuolentutkimuksen oppiainetta, ja pyritään sisällyttämään sukupuolentutkimusta myös muihin oppiaineisiin. Levittäytymisen puolustajat pitivät naistutkimuksen kytköstä valtiollisiin elimiin ja tasa-arvoon ongelmallisena, ja myös tästä syystä sukupuolentutkimuksen sisällyttäminen muihin tieteenaloihin nähtiin tärkeäksi. Nykypäivän sukupuolentutkimuksessa on vaikeaa

tunnistaa tällaista identiteettipoliittikkaa, jossa pidättäytyttäisiin liian läheisistä kytköksistä valtioon tai tasa-arvotoimijoihin, enkä näe siinä tällaista etäisyyden ottoa tasa-arvopoliittikkaan.

SATUNNAINEN VUOROVAIKUTUS

Kolmas paikanotto on satunnainen tai vaihteleva vuorovaikutus. Tulkitsen niin, että sekä tasa-arvopoliitiikan tekijöiden että sukupuolentutkijoiden intresseissä on toisaalta olennaista pitää yhteyksiä yllä. Toisaalta olemassa olevilla resursseilla ei aina yllätä siihen, mihin olisi halua. Niinpä sukupuolentutkimuksen ja tasa-arvopoliitiikan ruohonjuuritasolla on tarvittu vapaaehtoistyötä ja sellaista itsensä likoon laittamista, jota nykyään en juuri tunnista yliopistossa. Nais- ja sukupuolentutkimusta on rakennettu oman työn ohella työtunneista tai omasta meritoitumisesta juurikaan piittaamatta.

Vaikka viime vuonna ilmestyneessä *Naistutkimuksen alkuja* -teoksessa katsomme sukupuolentutkimuksen varhaisista juurista tasa-arvopoliitiikan sisältöjä, yhtä tärkeää on tarkastella tasa-arvopoliitiikan sisällöistä nais- ja sukupuolentutkimusta. Tasa-arvopoliittikka on saanut vaikutteita naistutkimuksesta, mikä käy ilmi Kristiina Brunilan (2009b) tutkimuksesta, jossa aiheena on sukupuolten tasa-arvo koulutuksessa ja tutkimuksessa. Esimerkiksi hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa viime vuosituhanen lopulla mainitaan naistutkimus ja todetaan sen tuoneen ”tärkeää tietoa suomalaisen tasa-arvopoliittikkaan” (emt. 19). On nähtävissä suurtakin vaihtelua siinä, milloin vaikkapa sukupuolten välinen tasa-arvo korkeakoulutuksessa mainitaan hallitusohjelmissa ja miten se mainitaan. Erilaisilla poliittisilla aikakausilla sekä tasa-arvopoliitiikan että nais- ja sukupuolentutkimuksen näkyvyys ja merkitykset ovat vaihdelleet. Esimerkiksi 1970-luvulla tasa-arvoliik ehdinnän ja naisemansipaation oli tasapainoteltava vasemmistoradikalismien vallattua tilaa yhteiskunnassa ja akatemiassa. Vasemmistopoliittikka yliopistoissa nosti esiin yhteisen toveriaatteen, joka jätti sukupuolen kysymykset taka-alalle. Tämä johti Aino Saarisen mukaan siihen, että ”liik ehdintä imeytyi systeemiin”, yliopistoinstituutioon (Lempiäinen & Rantalaiho 2023, 33). Vaikka esimerkiksi Helsingin yliopiston sosiologiassa Elina Haavio-Mannilan mukaan oltiin jo 1960-luvulla kiinnostuneita suku-

puoliaiheista opinnäytteistä, 1970-luvulla sukupuolikysymykset jätettiin taustalle (emt. 31–32).

Samaisella vuosikymmenellä tasa-arvopoliittikka auttoi siinä, että nais- ja tasa-arvotutkimus tuli osaksi tiedepoliittisia kysymyksiä. Tuolloin naisia oli monilla aloilla vähän ja ”naiset olivat räikeän aliedustettuja valtion tieteellisissä toimikunnissa”, jotka olivat tärkeitä yliopistojen tutkimusrahoituksen kannalta (emt. 56). TANEn aktiivisten toimien ansiosta yliopistoja kehoitettiin lisäämään naisehdokaiden määrää, ja naisten osuus valtion tieteellisissä toimikunnissa alkoi nousta.

ELÄVÄ YHTEYS

Neljännessä paikanotossa, eli elävässä ja jatkuvassa yhteydessä ja erityisesti yhteyden synnyttämisessä, on Suomen Akatemian hankerahoituksella iso rooli. Vuonna 1981 perustettiin naistutkimuksen valtakunnallinen tutkimuskoordinaattorin virka TANEn yhteyteen. Samana vuonna TANE myös perusti tutkimusjaoston, joka pian ryhtyi suunnittelemaan nais- ja tasa-arvotutkimuksen kehittämissuunnitelmaa. Naistutkimuksen valtakunnallinen tutkimuskoordinaattori Liisa Husu toimi jaoston sihteerinä, ja asiantuntijajäsenenä oli keskeisiä naistutkijoita kustakin tiedeyliopistosta. Ei liene yllättävää, että muut Pohjoismaat olivat nais- ja tasa-arvotutkimuksessa tuolloin Suomea edellä, mutta nopeasti naistutkimusta ja sen valtakunnallista tukea saatiin täälläkin liikkeelle. (*Feministinen aikamatka* 2006, 42–43, 67; Lempiäinen & Rantalaiho 2023, 56–59.)

Tasa-arvopoliitiikan vakiintuneeseen asemaan on pysyvillä TANEn virkailijoilla ollut suuri merkitys. Niin ikään tärkeää parlamentaarille elimelle on ollut se, että puolueet ovat nimenneet innostuneita kansanedustajia tasa-arvoasioita kehittämään ja ajamaan. Sukupuolentutkimuksesta on saatu asiantuntijoita erilaisiin komiteoihin, joissa painotukset ovat vaihdelleeterikaudena. TANEssa jalaajemmintasa-arvopoliittikkassa on seurattu tarkasti tutkimus- ja opetuskentän kehitystä, ja tästä esimerkkinä voi mainita TANEssa jo 1980-luvulla toimineen miestutkimusryhmän. Valtakunnallisen toiminnan mahdollistuminen oli olennaista, ja TANEn kanssa yhteistyössä pystyttiin myös esimerkiksi kierrättämään ulkomaisia tutkijavierailijoita eri yliopistoilla, eli yhteydet elivät arjessa.

Yliopistoissa naistutkimus pääsi kehittymään yhtä aikaa tasa-arvopolitiikan kanssa. Kun maamme ensimmäinen tasa-arvovaltuutettu Paavo Nikula ja naistutkimuksen koordinaattori Liisa Husu tekivät tasa-arvokierroksia yliopistoissa 1980-luvulla, oli heidän vierailuillaan vaikutusta yliopistojen toimijoihin niin tasa-arvon kuin naistutkimuksen osalta, toki muidenkin alojen osalta. Vierailuilla sekä tuotiin tunnetuksi valtakunnallista tasa-arvopolitiikkaa ja naistutkimusta että synnytettiin tietoisuutta tasa-arvon merkityksestä yliopistoissa. (Lempiäinen & Rantalaiho 2023, 59–60.)

Koska Helsingissä ollaan valtakunnan tapahtumien keskipisteessä, välimatka keskusteluihin päättäjien kanssa on ollut lyhyt. Yksi tärkeä merkki-paalu löytyy TANEn tutkimusjaoston naistutkimuksen kehittämiskeskusteluista, ja niiden pohjalta neljä naiskansanedustajaa teki keväällä 1989 opetusministerille eduskuntakyselyn naistutkimuksen opetuksen rahoittamisesta. Eri yliopistojen naistutkijat jättivät opetusministeri Christoffer Taxellille vetoituksen viroista ja opetuksesta. Elävä suhde jatkui monin tavoin, ja vuonna 1994 TANE ja Suomen naistutkimuksen seura perustivat naistutkimuksen kehittämisryhmän, jonka tarkoituksena oli kuvitella ja suunnitella seuraavan vuosituhaten naistutkimusta. Tuloksena ideoitii naistutkimuksen professuurit tiedeyliopistoihin, ja Suomen yliopilaskuntien liiton (SYL) puheenjohtajan Aino Järven ja opetusministeri Olli-Pekka Heinosen tuen avulla professuureja perustettiin. Professuurien saamisen jälkeen sukupuolentutkimus kasvoi Suomessa täysivaltaiseksi akateemiseksi oppiaineeksi. (Lempiäinen & Rantalaiho 2023.)

Olen kiteyttänyt tässä luennossa nais- ja sukupuolentutkimuksen suhdetta tasa-arvopolitiikkaan. Sukupuolentutkimuksen opetuksen verkosto HILMA kertoo olemassaolollaan sukupuolentutkimuksen ja tasa-arvopolitiikan kiinteästä suhteesta valtakunnallisessa yhteistyössä. HILMA on saanut kotisijan ja arvokasta tukea Helsingin yliopistosta. Sukupuolentutkimuksen kehittämisessä opiskelijat, opettajat, professorit, hallinnon ja viestinnän asiantuntijat sekä erilaiset yhteistyökumppanit ovat kaikki olleet kallisarvoisia ja edistäneet yliopistollisen oppiaineen vakiintumista. Paitsi Helsingin yliopisto myös kaikki HILMAssa mukana olevat yliopistot saavat nauttia reilun kahdenkymmenen vuoden työn tu-

loksista. HILMA on kasvanut ja kansainvälistynyt yhdessä toimijoiittensa kanssa. Olemme rakentaneet tilaa ensin naisille, myöhemmin kaikensukupuolisille yliopistoissa ja yhteiskunnassa. Minna Canthia mukailien toivotan toiminnan ja ajatuksen vapautta juhlivalle HILMalle ja kaikille meille!

Teksti perustuu 19.4.2024 pidettyyn puheeseen HILMA-verkoston 20-vuotisjuhlassa Helsingin yliopistossa.

Kirsti Lempiäinen on aikuiskasvatuksen sosiologian professori Lapin yliopistossa. Hänen viimeaikaiset julkaisunsa liittyvät tieteesosiologiaan ja korkeakoulututkimukseen feministisen tutkimuksen näkökulmasta.

KIRJALLISUUS

- Brunila, Kristiina (2009a) *Parasta ennen. Tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- (2009b) *Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 51. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/73340/URN:NBN:fi-fe201504225095.pdf?sequence=1> (haettu 11.6.2024).
- Canth, Minna (1885) Naiskysymyksestä vielä sananen. *Valvoja*, No.10, 492–494.[01.10.1885 Valvoja no 10 - Digitaaliset aineistot - Kansalliskirjasto.]
- Feministinen aikamatka*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tutkimusjaosto 1981–2006 (2006). Koonnut Petra Stenfors. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, sosiaali- ja terveysministeriö.
- Juvonen, Tuula, Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija (2010) Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 9–17.
- Kantola, Johanna & Outshoorn, Joyce (2007) Changing State Feminism. Teoksessa Outshoorn, Joyce & Kantola, Johanna (toim.) *Changing State Feminism*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 1–19.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (1996) Kriittikki, visiot, muutos – feministinen purkamis- ja rakentamisprojekti. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat – 10 askelta feminismiin*. Tampere: Vastapaino, 9–34.
- Lempiäinen, Kirsti & Mehtonen, Päivi (2008) Tutkimuksen lupaukset. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen, Merja (toim.) *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino, 263–273.
- Lempiäinen, Kirsti & Rantalaiho, Liisa (2023) *Nais-tutkimuksen alkuja – muistikuvia akateemiselta kentältä*. Tampere: Vastapaino.

Miksi feminististä filosofiaa tarvitaan ilmastonmuutoksen pysäyttämiseen?

FEMINISTIFILOSOFI JOHANNA OKSALAN HAASTATELU

Sanna Karhu & Johanna Oksala

Sukupuolentutkimuksessa ja feministisessä teoriassa on viime aikoina alettu yhä enemmän kiinnittää huomiota siihen, miten ilmastonmuutos ja ekokriisi syventävät globaalia eriarvoisuutta heikentämällä entisestään erityisesti naisten ja eri vähemmistöjen, kuten alkuperäiskansojen, asemaa ja elinoloja. Silti feministiset teoretisoinnit sukupuolesta, vallasta ja ympäristökysymyksistä näyttävät yhä jäävän marginaaliin. Odotusten vastaisesti 1970-luvulla alkunsa saaneet ekofeministiset keskustelut eivät ole nousseet feministisen tutkimuksen valtavirtaan. Loyolan yliopiston (Chicago, USA) filosofian professori ja feministifilosofi Johanna Oksala pyrkii elvyttämään näitä keskusteluja feminististä ekopolitiikkaa ja kapitalismikritiikkiä käsittelevässä uusimmassa ja erittäin ajankohtaisessa teoksesaan *Feminism, Capitalism, and Ecology* (2023, Northwestern University Press; ks. myös Oksalan kirjasta tehty arvio sivulla 67). *Sukupuolentutkimus-Genusforskning*-lehden päätoimittaja FT, filosofi Sanna Karhu haastatteli Oksalaa kirjan keskeisimmistä kysymyksistä.

SK: Olet kirjoittanut uusimmassa teoksessasi *Feminism, Capitalism, and Ecology* seuraavasti: ”Jos feministinen teoria ei vakavasti pureudu ympäristöongelmiin ja pohdi suhdettaan ympäristöliikkeeseen, sitä on vaikeaa tunnistaa varteenotettavaksi poliittiseksi voimaksi, joka muovaa tulevaisuuttamme” (s. 1–2, käännös SK). Voisitko avata hiukan lisää tätä

erittäin ajankohtaista ja provokatiivistakin väitettäsi?

JO: Ympäristökriisi ja erityisesti ilmastonmuutos ovat nähdäkseni tällä hetkellä suurimpia poliittisia

Kuva Sanni Seppä: ”Nimetön” (2024).

haasteita, jotka ihmiskunta kohtaa. Jokaisen poliittisen teorian tai liikkeen, joka yrittää muuttaa yhteiskuntaa tai poliittista järjestelmää, täytyy ottaa nämä huomioon. Feminismi on erityisessä asemassa tässä suhteessa. Feministifilosofit ovat osoittaneet, miten perustavanlaatuiset metafysiset näkemyksemme luonnosta ovat edelleen tiukasti kietoutuneet halventaviin näkemyksiin naisista ja feminiinisyydestä. Ympäristönsuojelun ja feminismin välinen yhteys on myös hyvin konkreettinen naisiin kohdistuvien ympäristöhaittojen, -ongelmien ja -riskien vuoksi. Kuten esimerkiksi vuoden 2022 IPCC-raportissa todetaan, sukupuoleen, etniseen alkuperään, alhaisiin tuloihin tai näiden yhdistelmiin liittyvä eriarvoisuus ja syrjäytyminen lisää merkittävästi alttiutta ilmastouhkille (IPCC 2022, 4.4, s. 66). Ympäristöngelmien ymmärtäminen edellyttää siksi niiden sukupuoliulottuvuuksien ja -vaikutusten ymmärtämistä. Ympäristönsuojelu ei voi tapahtua sukupuoleen perustuvan eriarvoisuuden pahenemisen kustannuksella, vaan sen on otettava vakavasti ympäristön tuhoutumisen ja naisten alistuksen nykyinen ja historiallinen yhteys.

SK: Korostat kirjassasi feministisen filosofian merkitystä ilmasto- ja ympäristökrisisien ratkaisussa. Miksi filosofialla – ja juuri feministisellä filosofialla – on mielestäsi tässä keskeinen rooli?

JO: Ympäristökysymykset ymmärrettiin pitkään ongelmina, joihin luonnontieteet ja insinööritieteet pystyivät vastaamaan parhaiten. Nykyään yhä useammin tunnustetaan, että myös humanistiset ja yhteiskuntatieteet ovat välttämättömiä. Uskon, että erityisesti filosofinen ymmärrys on tarpeellista kohtaamiemme haasteiden ratkaisemiseksi. En tietenkään väitä, että filosofia yksin voisi tarjota ratkaisun ilmastonmuutokseen; tarvitsemme monien tieteenalojen, ajattelijoiden, aktivistien, poliitikkojen ja tavallisten kansalaisten yhteistyötä. Filosofia tarjoaa kuitenkin tärkeitä työkaluja, kun yritämme esimerkiksi analysoida kriittisesti niitä metafysisiä taustaoletuksia luonnosta, jotka tukevat ja uusintavat ympäristöä tuhoavia käytäntöjä. Meidän on myös kyettävä analysoimaan ja arvioimaan niitä eettisiä kysymyksiä, jotka väistämättä nousevat esiin, kun yritämme löytää ratkaisuja ympäristöongelmiin.

Yksi keskeisistä väitteistäni kirjassa on, että tarvitsemme erityisesti poliittista filosofiaa kapitalismin kriittiseen analysointiin, sillä nykyinen talousjärjestelmämme on suora syy kaikkein polttavimpiin ympäristökriseihimme, kuten ilmastonmuutokseen. Yritän kirjassa osoittaa filosofisilla argumenteilla, miksi feministit ja ympäristönsuojelijat jakavat yhteisen poliittisen päämäärän vastustaessaan kapitalismia. Tämä yhteinen poliittinen kamppailu on elintärkeä akuuttien ympäristökrisisien, kuten ilmastonmuutoksen, ratkaisemisessa. Toisaalta myös globaalin epäoikeudenmukaisuuden purkaminen – johon ympäristöongelmat väistämättä liittyvät – edellyttää feministien ja ympäristönsuojelijoiden yhteistyötä

SK: Teoksessasi pyrit elvyttämään ekofeminististä teoretisointia ja poliittista kritiikkiä. Ekofeministinen ajattelu on pitkään ollut epäsuosiossa ja syrjässä feministisen teorian debateissa. Voisitko arvioida syitä tähän? Millä tavalla ekofeminismiiä pitää uudistaa, jotta se pystyisi tarjoamaan varteenotettavia välineitä pahenevan ekokatastrofin ratkaisuun?

JO: Termi ”ekofeminismi” syntyi 1970-luvulla, kun nouseva laajamittainen ympäristöliike risteytyi erilaisten sosiaalisen oikeudenmukaisuuden liikkeiden, kuten feminismin, kanssa. Ekofeminismi kehittyi teoreettisena ja poliittisena liikkeenä koko 1980-luvun ja tuotti urauurtavia analyyseja naisten ja luonnon alistuksen risteävistä muodoista. Kuitenkin 1990-luvulla ekofeminismiiä alettiin arvostella voimakkaasti ja syyttää essentialismista, etnosentrismistä ja anti-intellektualismista. Sen sijaan, että siitä olisi tullut feministisen teorian olennainen osa, joka täydentäisi ja korjaisi sen ihmiskeskeistä valtavirtaa, ekofeminismistä tuli melkein jopa pilkkanimi. Kuten amerikkalainen ekofeministi Greta Gaard provosoivasti kirjoittaa, ekofeministejä alettiin pitää ”anti-intellektuaalisina jumalarten palvojina, jotka virheellisesti ymmärtävät maapallon naisellisena ja julistavat totalisoivia ja epähistoriallisia määräyksiä maailmanlaajuisesta veganismista” (Gaard 2011, 32). Kirjani keskeinen väite on, että ekofeminismin radikaali uudelleenarviointi ja sen palauttaminen feministisen teorian keskiöön on elintärkeää tänä päivänä sekä poliittisista että teoreettisista syistä.

Feministinen teoria on kuitenkin myös muuttanut merkittävästi viime vuosikymmeninä: olemme kaikki nykyään intersektionaalisia feministejä, käsityksemme sukupuolesta ei ole enää binäärinen ja naisten rooli työmarkkinoilla on laajentunut merkittävästi. Queer-teorian, ympäristöteorian ja kriittisen rotuteorian kaltaisista aloista on tullut tärkeitä tutkimusalueita. Kapitalismi on myös otanut uusia muotoja: olemme tulleet kapitalismin historiassa hetkeen, jota ei leimaa yksinomaan ennennäkemätön ympäristötuho vaan myös esimerkiksi digitalisaatio ja työmarkkinoiden epävarmuuden lisääntyminen. Olemme joutuneet kehittämään uusia käsitteitä, kuten ”tietotalous”, ”biokapitalismi” ja ”prekariaatio”, yrittäessämme vastata teoreettisesti näihin muutoksiin. Kirjassa otan lähtökohdakseni ekofeminismin ja marxilaisen feminismin perinteet, mutta mainitsemieni syiden takia esitän, että monet näiden perinteiden keskeisistä väitteistä kaipaavat päivittämistä ja tarkistamista.

SK: Nykyään poliittisissa keskusteluissa niin globaalisti kuin Suomessakin eräs keskeisin aihe on ”vihreä siirtymä”, jolla kuvataan valtioiden ja yritysten siirtymää fossiilitaloudesta puhtaampiin energiamuotoihin. Monet ihmisoikeusjärjestöt ovat huomauttaneet, että näissä keskusteluissa kysymykset oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta jätetään usein sivuun. Esiin on tuotu esimerkiksi sähköautojen akuissa tarvittavien mineraalien ja metallien louhintaan liittyviä ihmisoikeusrikkouksia ja paikallisia ympäristöongelmia kehittyvissä maissa. Mikä on näkökulmasi ”vihreään siirtymään”? Millaisia ongelmia mielestäsi siihen liittyy feminismin näkökulmasta?

JO: Korostat oikeutetusti kysymyksiä oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta ongelmista, jotka pyyhkiytyvät näkyvistä, kun ympäristöongelmat pelkistetään teknisiksi ongelmiksi. Tarvitsemme ”vihreän siirtymän”, mutta sen on tarkoittava merkittävästi laajempaa muutosta kuin vain siirtymistä puhtaaseen energiaan. Energian tuotantotapojen täytyy toki muuttua, mutta myös lähestulkoon kaiken muun on muututtava myös, jos haluamme säilyttää maapallon elinkelpoisena: tapamme tuottaa ruokaa, työskennellä, kuluttaa, suhtautua muihin ihmisiin ja eläimiin. Ehkä vakavin ongelma näissä uusiin energiamuotoihin kes-

kittyvissä lähestymistavoissa on kuitenkin se, että ne eivät pyri mitenkään muuttamaan kapitalistista talousjärjestelmäämme, joka on ympäristötuhojen ja ilmastonmuutoksen välitön syy. Kapitalistinen talousjärjestelmä, joka perustuu jatkuvaan talouskasvuun ja yritysten voittojen maksimointiin, ei yksinkertaisesti ole yhteensopiva rajallisen planeetan ja kestäväen ympäristöpolitiikan kanssa.

Minua hämmästyttää jatkuvasti se, että samaan aikaan kun ymmärrämme kapitalistisen tuotantotapamme synnyttämän ilmastonmuutoksen muodostavan ennennäkemättömän uhan ihmiskunnan tulevaisuudelle, ainoat toteuttamiskelpoiset ratkaisut tähän uhkaan näyttävät olevan teknologia- ja markkinapohjaisia. Useat kriitikot ovat painottaneet esimerkiksi, että Pariisin ilmastopöytäkirja ei sisällä minkäänlaista mainintaa siitä, että jotain saattaisi olla viialla niissä taloudellisissa käytännöissä, jotka ovat luoneet ongelman, jota ilmastopöytäkirjalla yritetään ratkaista. Sen sijaan nykyinen ikuisen talouskasvun paradigma on sopimustekstin läpäisevä itsestäänselvyys. Ekofeministisen kriitikin on siksi tärkeää toimia myös systemaattisena kapitalismin kriitikkinä. 2000-luvulla ekofeministit eivät voi ainoastaan tukea sellaisia ympäristöpolitiikan muotoja, jotka yrittävät säilyttää ”puhtaan luonnon” kapitalististen markkinoiden ulkopuolella. Tavoitteemme on oltava radikaalimpi: ekofeministien on kyseenalaistettava kapitalistinen talousjärjestelmä, joka on ympäristötuhojen ja ihmisen aiheuttaman ilmastonmuutoksen syy.

SK: Kirjassasi pyrit myös uudistamaan marxilaista feminismiä ajankohtaisten poliittisten ongelmien, kuten ympäristökriisin ja globaalien epäoikeudenmukaisuuden, näkökulmasta. Analysoit muun muassa kaupallista kohdunvuokrausta Intiassa ja muita reproduktioon liittyviä kysymyksiä marxilaisen ekofeminismin näkökulmasta. Reproduktiolla viittaat kirjassasi marxilaisten feministien tavoin yhteiskunnalliseen uusintamiseen eli niihin työn, hoivan ja lisääntymisen käytäntöihin, jotka ylläpitävät ihmiselämää ja yhteiskuntaa. Voitko avata tarkemmin, miten feministisen teorian klassikkokysymys reproduktiosta ja sen poliittisesta säätelystä kytkeytyy ekologiaan? Entä millaisia käsitteellisiä työkaluja marxilainen feminismi tarjoaa näiden kysymysten kriittiselle tarkastelulle?

JO: Kirjassa tukeudun ekomarxilaisten ajattelijoiden esittämään ajatukseen, että kapitalistinen talousjärjestelmä nojaa vahvasti luonnonvarojen riistoon: yritysten voitot pohjaavat pitkälti niiden kykyyn hyödyntää luonnonvaroja ilmaiseksi. Ne voivat esimerkiksi käyttää ilmakehää lähes ilmaiseksi kaatopaikkana toiminnastaan syntyville kasvihuonekaasuille. Marxilaiset feministit ovat esittäneet naisten hoivatyöstä analogisen väitteen, jonka mukaan kapitalistien voitot ovat riippuvaisia myös naisten ilmaiseksi tekemästä hoivatyöstä kotona. Kuten sanot, tämä työ on välttämätöntä, sillä se ylläpitää ihmiselämää ja yhteiskuntaa. Jonkun täytyy synnyttää lapsia ja hoitaa heitä, jotta yrityksillä olisi työvoimaa myös tulevaisuudessa. Ilman tätä työtä taloudellinen tuotanto pysähtyisi väistämättä ennen pitkää. Marxilainen ekofeministinen ajattelija Maria Mies (1986) käyttää jäävuorta mallina havainnollistaakseen sitä tapaa, jolla kapitalistinen talousjärjestelmä pohjaa ilmaiseen työhön ja resursseihin. Kapitalismi on kuin jäävuori, jossa pääoma ja palkkatyö muodostavat sen näkyvän osan ja jossa hoivatyö ja luonto muodostavat sen suuren vedenalaisen osan.

Kirjani keskeinen väite on että, sukupuolten välisen epätasa-arvon ja ekologisen tuhon välillä on tätä kautta rakenteellinen yhteys: niillä on samanlainen rooli kapitalistisen voitontavoittelun logiikassa. Yritysten voitot ovat riippuvaisia luonnon riistosta ja siitä näkymättömästä työstä, jota hoivatyöntekijät suorittavat. Naiset tekevät edelleen ylivoimaisesti eniten hoivatyötä, ja globaaleissa hoivaketjuissa hoivatyö on säilytetty etenkin rodullistetuille ja prekaareissa asemassa oleville naisille. Tämä tarkoittaa, että feministit ja ympäristönsuojelijat jakavat yhteisen poliittisen päämäärän vastustaessaan kapitalismia. Molemmilla on vahva intressi haastaa talousjärjestelmä, joka ei kykene tunnistamaan tämän näkymättömän työn arvoa. Feministisen ympäristöpolitiikan on perustuttava vaatimukseen, että tarvitsemme talousjärjestelmän, jossa muut arvot kuin yritysten voitot, kulumielitymykset ja talouskasvu ovat ensisijaisia.

SK: Nykyaikaa voisi kuvata jonkinlaiseksi ekonihilismin kaudeksi. Monissa valtioissa fasiset liikehdinnät saavat yhä enemmän kannatusta: niitä yhdistävät vanhoillisten arvojen ja äärioikeistolaisen ideologian lisäksi usein myös ilmastonmuutok-

sen kieltäminen tai ainakin ilmastotoimien jyrkkä vastustaminen. Tämä on nähtävissä myös Suomessa etenkin perussuomalaisten politiikassa mutta myös laajemmin oikeistolaisessa arvomaailmassa. Myös hyvin toimeentuleva liberaali keskiluokka tuntuu vaipuneen apaattiseen horrokseen ekokriisin suhteen. Huolestuttava käänne on myös ilmastotoivivismin lisääntynyt kriminalisointi Euroopassa (Lakhani, Gayle & Taylor 2023). Toisaalta vallalla vaikuttaa olevan samaan aikaan myös eräänlainen nihilistinen ”planetaarinen” ja ihmiskielteinen näkemys, jonka mukaan ihmislaji on haitaksi maapallolle ja voisi olla jopa planeetan etu, että ihmiskielteisyys pyyhkiytyisi pois ekokatastrofin seurauksena. Olet kirjoittanut post-nihilistisestä politiikasta eräässä uusimmista artikkeleistasi (Oksala 2023). Millä tavalla tällaisia nihilistisen politiikan muotoja voisi purkaa ja vastustaa?

JO: Nämä ovat vaikeita kysymyksiä ja toivon, että osaisin vastata niihin! Uskon todellakin, että kohtaamamme ympäristökriisi on myös poliittisen ajattelun kriisi. Se on seurausta kyvyttömydestämme kuvitella todellisia vaihtoehtoja nykyiselle taloudelliselle ja poliittiselle järjestelmällemme, ei vain seurausta tietämättömyydestä tieteellisistä tosiasioista. Tämä akuutti poliittisen ajattelun kriisi ruokkii nihilismin politiikkaa. Pelko siitä, että sivilisaatiomme on matkalla kohti romahdusta, synnyttää ymmärrettävästi toivottomuutta ja apatiaa, joita nimetään nykyään termeillä ympäristöahdistus ja ilmastoahdistus. Ilman uskoa jaettuun tulevaisuuteen elämä alkaa tyhjäntyytä merkityksistä. Lisäksi se tosiasia, että vallitseva liberaali poliittinen järjestelmämme ei onnistu tarjoamaan meille uskottavia tapoja vastata ilmastonmuutoksen uhkaan, syventää eksistentiaalista epätoivoamme. Liberalismin ja kapitalismin lupaama ihanne hyvästä elämästä on osoittautunut valheeksi suurimmalle osalle planeettamme väestöstä: planeetta ei yksinkertaisesti tule kestämaan sen elämäntyylin laajenemista kaikille ihmisille, jota tällä hetkellä harjoittaa vain pieni vähemmistö. Ja kun poliittisten käytäntöjemme taustalla oleva, valistusajasta kumpuava liberaali poliittinen filosofia menettää legitimitteettinsä, politiikan kentälle muodostuu vaarallinen tyhjiö. Väitän, että myös näistä syistä tarvitsemme ekofeminististä filosofiaa: meidän on tehtävä konkreettisia toimia ilmastonmuutoksen

hillitsemiseksi, mutta meidän on myös vastustettava ”kapitalistista realismia” eli ajatusta siitä, että kapitalismille ei ole vaihtoehtoja.

SK: Kirjoitat uusimmassa artikkelissasi myös ilmastokatastrofin aiheuttamasta eksistentiaalisesta kriisistä ja sitä luonnehtivasta inhimillisen merkityksellisyuden ja arvojen katoamisen uhasta. Ehdotat nihilismin vastustamiseksi ”prefiguratiivista politiikkaa” radikaalin toiminnan aktivoimiseksi. Voisitko lopuksi kertoa hieman lisää tästä ajatuksesta ja siihen liittyvästä politiikasta?

JO: Prefiguratiivinen politiikka määritellään hieman eri tavoin sitä koskevassa kirjallisuudessa, mutta keskeinen ajatus on, että politiikan tulisi olla henkilökohtainen, eletty käytäntö, joka yrittää konkreettisesti ilmentää tai toteuttaa niitä tavoitteita, joita se pyrkii edistämään koko yhteiskunnan tasolla (esim. Swain 2017; Raekstad 2018; Jeffrey & Dyson 2021). Prefiguratiivinen politiikka tarkoittaa siis, että luodaan sellaisia sosiaalisia suhteita ja poliittisia käytäntöjä, joiden toivotaan vallitsevan tulevaisuudessa oikeudenmukaisemmassa ja tasa-arvoisemmassa yhteiskunnassa. Prefiguratiivinen politiikka on aina ollut tärkeä osa sekä ympäristö-, feminististä että alkuperäiskansojen politiikkaa. Ilmastonmuutoksen yhteydessä tällaista politiikkaa kuitenkin kritisoidaan usein individualistiseksi, naiiviksi ja tehottomaksi, koska ilmastonmuutos on pohjimmiltaan systeeminen, rakenteellinen ja globaali ongelma. Ehdotan, että prefiguratiivinen politiikka on kuitenkin avainasemassa, kun yritämme vastata esiin nostonasi nihilistisen politiikan ongelmaan. Se on politiikan muoto, joka vastustaa suoraan, kokemuksen tasolla, ilmastokriisin synnyttämää poliittista apatiasta, eksistentiaalista toivottomuutta ja nihilismia.

Johtava ajatus prefiguratiivisessa politiikassa on, että meidän ei tule muuttaa vain ympäröivän yhteiskunnan rakenteita, vaan myös poliittisia toimijoita. Heillä on oltava se tieto ja taito, joita tarvitaan sekä yhteiskunnan muuttamiseen että uudenlaiseen elämään. Poliittisten toimijoiden konkreettiset kokemukset vaihtoehtoisesta elämästä, olivatpa ne kuinka lyhytaikaisia tahansa, jättävät myös väistämättä jäljen meidän jaettuun poliittiseen muistiimme ja kykyymme kuvitella mahdollisuuksiemme rajoja. Nykyisyyttä varjostavan nihilismin torjuntaan tarvitaan kollektiivisia poliittisia kokemuksia ja kokeiluja, jotka vahvistavat uskoamme siihen, että maailmaa voidaan muuttaa poliittisin keinoin. Esi-

merkkejä prefiguratiivisesta ympäristöpolitiikasta voisivat olla alkuperäiskansojen *Dakota Access Pipeline* -protesti Yhdysvalloissa 2016–2017 tai Elokapiinan protestit kansainvälisesti.

Ilmastoahdistus liittyy usein vaikeuteen kuvitella, miltä vaihtoehtoinen tulevaisuus voisi näyttää. Tarvitsemme siksi ympäristöpolitiikkaa, joka tunnistaa tämän vaikeuden. Vaikka ilmastopolitiikan perimmäinen päämäärä on yksiselitteinen – kasvihuonekaasujen lisääntyminen ilmakehässä on pysäytettävä – meidän on hyväksyttävä, että lyhyen aikavälin tavoitteet ja keinot tähän päämäärään pääsemiseksi ovat jatkuvan kriittisen tarkastelun alaisia. Meillä ei voi olla yhtä totalitaarista visiota planeettamme pelastamiseksi. Sen sijaan tarvitsemme erilaisia politiikan käytäntöjä, jotka ovat kokeellisia ja siksi alttiita epäonnistumiselle – mutta samalla myös avoimia uusille kokeiluille.

Johanna Oksala on filosofi, joka on erikoistunut poliittiseen filosofiaan, feministiseen filosofiaan, ympäristöfilosofiaan, ekofeminismiin, Foucault'n filosofiaan ja fenomenologiaan. Hän työskentelee tällä hetkellä Arthur J. Schmitt -filosofian professorina Loyola University Chicagossa.

Sanna Karhu on filosofi, joka on erikoistunut feministiseen ja poliittiseen filosofiaan, queer-teoriaan ja ekofeminismiin sekä feministiseen ja kriittiseen eläintutkimukseen. Karhu työskentelee tutkijana sukupuolentutkimuksessa Helsingin yliopistossa ja toimii Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehden yhtenä kolmesta päätoimittajista.

KIRJALLISUUS

- Gaard, Greta (2011) *Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism*. *Feminist Formations* 23:2, 26–53.
- IPCC (2022) *AR6 Synthesis Report* (SYR). https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCCAR6_SYR_LongerReport.pdf (haettu 13.9.2024).
- Jeffrey, Craig & Dyson, Jane (2021) *Geographies of the Future: Prefigurative Politics*. *Progress in Human Geography* 45:4, 641–658.

- Lakhani, Nina, Gayle, Damien & Taylor, Matthew (2023) How Criminalisation Is Being Used to Silence Climate Activists across the World. *Guardian* 12.10.2023. <https://www.theguardian.com/environment/2023/oct/12/how-criminalisation-is-being-used-to-silence-climate-activists-across-the-world> (haettu 13.9.2024).
- Maria, Mies (1986) *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*. London & New York: Bloomsbury.
- Oksala, Johanna (2023). The Existential Threat of Climate Change. *Environmental Philosophy* 20:2, 191–214.
- Raekstad, Paul (2017) Revolutionary Practice and Prefigurative Politics: A Clarification and Defense. *Constellations* 25, 359–372.
- Swain, Dan (2019) Not Not but Not yet: Present and Future in Prefigurative Politics. *Political Studies* 67:1, 47–62.

Kehopositiivisuusaktivismi lihavuussyrjintää haastamassa

Anna Puhakka

Sukupuolentutkimuksen väitöskirjassani tutkitaan aktivismia, tarkemmin sanoen kehopositiivisuusaktivismia. Väitöskirjatyössäni kehopositiivisuusaktivismi merkitsee tarkoituksellisia tekoja, joiden päämääränä on lopettaa lihavien ihmisten järjestelmällinen syrjintä yhteiskunnassa.

Kehopositiivisuusaktivismilla on pitkä historia. Sen alkupisteeksi ehdotetaan usein vuoden 1967 kesää, jolloin sadat ihmiset osallistuivat lihavien oikeuksia puolustavaan mielenosoitukseen New Yorkin Keskuspuistossa. Toisaalta kehopositiivisuusaktivismi ei tietenkään syntynyt tyhjiössä, vaan sitä siivittivät useat kansalaisliikkeet, kuten rasismia vastustava kansalaisoikeusliike, naisasialiike sekä liikehdintä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksien parantamiseksi.

Kun kuutisen vuotta sitten aloin nähdä kehopositiivisuusaktivismiin liittyviä sisältöjä koko ajan enemmän, huomasin pohtivani, minkälaista oikeastaan oli tämä lihavuussyrjintää vastustava aktivismi, joka tuntui saavuttavan erityistä näkyvyyttä verkkoympäristöissä. Kun tuolloin aloin penkoa aiheen liepeiltä tehtyä tutkimusta, kolme asiaa tuli nopeasti selväksi.

Ensinnäkin lihavuus on yleisesti ottaen kielteisesti sosiaalisesti leimaavaa, eli stigmatisoivaa, kaikille sukupuolille. Lihavat henkilöt joutuvat rakenteellisen syrjinnän kohteeksi keskeisillä elämän osa-alueilla, kuten koulutuksessa ja terveydenhuollossa. Myös media ja elokuvateollisuus esittävät usein lihavat ihmiset sellaisten negatiivisten stereotyyppien mukaisesti, jotka yleisesti liitetään lihavuuteen. Esimerkiksi vuonna 2023 parhaan miespääosan Oscarilla palkittu elokuva *The Whale* on herättänyt kiivasta keskustelua paitsi lihavan

Kuva Sanni Seppä: "Karvahylkeellä on asiaa" (2023).

henkilön esittämisestä yleensä, myös niin sanotusta läskipuvusta, joka pääosan esittäjällä on yllään.

Toiseksi: vaikka lihavuuden stigma koskettaa kaikkia sukupuolia, lihavuus on leimaavampaa naisille kuin miehille. Naisiin kohdistuvat miehiä voimakkaammat ulkonäköpaineet. Työelämässäkään sukupuolittuneelle painosyrjinnälle ei olla immuuneja. Tämänvuotisessa Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisussa todetaan, että "erityisesti lihavia naisia syrjitään työelä-

mässä niin palkkauksen, uralla etenemisen kuin työpaikan saamisen suhteen. Lihavat naiset ovat työmarkkinoilla heikommassa asemassa kuin normaalikokoiset naiset ja lihavat miehet.” (Koivumäki ym. 2023, 28.) Lisäksi “[l]ihavuus ei vaikuta miesten sosiaaliseen statukseen yhtä alentavasti kuin naisten” (emt.).

Kolmanneksi aiempi tutkimus toi esiin, että ihmisten osallistumismahdollisuudet yhteiskunnassa linkittyvät lihavuuden ja sukupuolen lisäksi vielä

nen kiinnostuksen kohteeni oli kehopositiivisuusaktivismi Suomessa, koska se oli työni alkaessa (vuonna 2018) uudehko ilmiö tässä maassa, eikä sitä näin ollen tietysti ollut vielä juuri tutkittu.

Aihevalintaani vaikutti myös se, että perinteisesti Suomessakin lihavuus on julkisessa puheessa esitetty kansanterveydellisenä ja kansantaloudellisenä ongelmana. Lihavuudesta ovat lisäksi valtaosin puhuneet muut kuin lihavat henkilöt itse. Kehopositiivisuusaktivismissa taas toimijoina, näkyvissä

Kuvassa vasemmalla vastaväittäjä apulaisprofessori Kata Kyrölä, keskellä kustos apulaisprofessori Hannele Harjunen ja oikealla väittelijä Anna Puhakka. Kuva: Valteri Puhakka.

moniin muihinkin sosiaalisiin muuttujiin tai eron tekoihin. Tästä ilmiöstä käytetään nimitystä intersektionaalisuus. Aiempi tutkimus on esimerkiksi saanut selville, että sukupuolen ohella lihavuus on leimaavampaa mustille ja ruskeille ihmisille kuin valkoisille (ks. esim. Stewart & Breeden 2021; Strings 2019). Näin erilaiset intersektiot kietoutuvat toisiinsa ja vaikuttavat yhdessä siihen, millaisessa asemassa henkilö on suhteessa toisiin ja mitkä ovat hänelle avautuvat.

TUTKIMUKSEN PERUSKIVET

Tiesin siis lihavuussyrjinnästä ja tiesin, että naiset ja rodullistetut ihmiset ovat sille erityisen alttiita. Tälle pohjalle syntyivät väitöskirjatutkimukseni keskeiset tutkimusongelmat: halusin tutkia, millä tavoin lihavuussyrjintää vastustetaan, sekä selvittää, millaiseen vastarintaan ryhtyvät he, joihin syrjintä kaikkein kovimmin iskee. Pääsin totisesti pohtimaan näitä kysymyksiä, kun valitsin tutkimusaiheeksi kehopositiivisuusaktivismiin. Erityi-

ja kuuluviissa ovat nimenomaan lihavat ihmiset, ja lisäksi aktivistien tulokulma lihavuuteen poikkeaa selkeästi aiemmasta ongelmakeskeisyydestä. Tästä syystä lähestyn kehopositiivisuusaktivismia vastapuheena. Tukeudun eritoten Kirsi Juhilaan (2004, 20), joka toteaa vastapuheen olevan ”aina ’seuraava siirto’, -- vastaus eli reagointia johonkin”. Olennaista on myös, että tämän vastauksen ”sisältö on -- tavalla tai toisella erimielisyyttä ilmaiseva”.¹

Toisin sanoen, tutkin aktivismia toimintana, joka kyseenalaistaa vallalla olevaa näkökulmaa (tai diskurssia). Tällaista valtavirtaa haastavaa vastarintaa on luontevaa tutkia aktivistien itsensä tuottamien puheenvuorojen kautta. Koska kehopositiivisuusaktivistit toimivat pääosin internetissä,

¹ Heidi Kosonen ja Susi Mikael Nousiainen (2024, 26) ehdottavat tämän tyyppisen puheen, jolla ”viitataan sorrettujen tai marginalisoitujen ihmisten omaan toimintaan haastettaessa heidän elämäänsä koskevia diskursseja”, nimeämistä vastaanpuhumiseksi (vrt. engl. *talking back*; hooks 1989). Näin ero amerikkalaisesta sananvapauslaista kumpuavaan vastapuheeseen (vrt. engl. *counterspeech*) tulisi selkeämmin ilmi.

väitöskirjatutkimukseni aineistona oli erityyppiä verkkosisältöjä aktivismin alkuajoilta, vuosilta 2015–2020. Analysoin kolumneja, blogimerkintöjä, YouTube-videoita ja podcasteja. Tein myös vertailua suomalaisten aktivistien ja erään tanskalaisen aktivistin, Sofie Hagenin, sisältöjen välillä, jolloin aineisto täydentyi vielä Facebook-päivityksillä. Tutkimusotteeni on ollut kautta linjan laadullinen, koska olen halunnut ymmärtää, minkälaisia vastarinnan paikkoja ja tapoja aktivistien sisällöistä avautuu: olen lukenut aineistoa yhä uudelleen ja paikantanut siitä erilaisia teemoja.

MONIMUOTOINEN VASTAPUHE

Minua siis kiinnosti ensinnäkin, millä eri tavoilla aktivistit vastustavat lihavuussyrjintää vastapuheensa kautta. Kaunopuheisuuden sijaan sain huomata, että aktivistit kommentoivat kehopositiivisuusliikettä kritisoiivia tahoja varsin kärkkäästi – ja värikkäästi. Aineistosta löytyi turhautumista, hermostumista ja kiroilemista.

Analyysin edetessä aktivistien vastapuheesta alkoi erottua myös muita sävyjä. Oli puhetta, joka pyrki oikaisemaan väärinymmärryksiä ja lisäämään arvostelijoiden ymmärrystä kehopositiivisuusliikkeestä. Oli puhetta, joka vältteli vastakkainasettelua ja sen sijaan haki yhteisyyttä kriitikoiden kanssa. Oli jopa puhetta, jossa aktivistit itse tutkiskelivat avoimesti omia, ristiriitaisia ajatuksiaan ja tunteitaan lihavuuteen ja lihavuuden stigmaan liittyen.

Aloin huomata, ettei kyse ollut siitä, että aktivistit olisivat vastustaneet lihavuussyrjintää ainoastaan jollakin tietyllä tavalla, saati ennalta-arvattavasti. Kyse oli ennemminkin siitä, että minulla itselläni tutkijana oli ennakko-oletus, että vastarinnan kuuluu näyttää tietynlaiselta, tai sitten se ei ole vastarintaa laisinkaan. Kuitenkin nämä kaikki edellä mainitut vastapuheen muodot ovat osaltaan raivaamassa tietä ulos lihavuussyrjinnästä. Keskeinen tutkimustulokseni onkin, että aktivistit voivat vastustaa syrjintää ja yhteiskunnallisia ongelmia hyvin monella tavalla. Erityisen huomionarvoista on, että moni näistä tavoista ei ensi silmäyksellä välttämättä näytä vastustukselta lainkaan.

VASTARINTAA MYÖS AKTIVISMIN SISÄLLÄ

Kuten edellä kerroin, perehdyin työssäni myös toiseen, hieman tarkemmin rajattuun tutkimusteemaan. Halusin tietää, minkälaista on niiden vastarinta, joihin lihavuussyrjintä osuu kaikkein kipeimmin. Tutkimukseni kontekstissa tämä tarkoittaa lihavia, mustia tai ruskeita kehopositiivisuusaktivisteja, jotka määrittelevät itsensä naiseksi tai muunsukupuoliseksi. Kutsun heitä moninkertaisesti marginalisoiduiksi aktivisteiksi.

Olin yllättynyt siitä, mitä aineiston analyysi paljasti tästä teemasta. Kävi nimittäin ilmi, että moninkertaisesti marginalisoidut aktivistit eivät ainoastaan vastusta liikkeen ulkopuolelta tulevaa syrjintää ja arvostelua. He joutuvat lisäksi vastustamaan syrjintää, jota tapahtuu kehopositiivisuusliikkeen sisällä.

Tämä saattaa kuulostaa eriskummalliselta. Miten on mahdollista, että kehopositiivisuusaktivismi tulisi syrjineeksi joitakin aktivisteja keskuudessaan? Sen koko olemassaolon syyhän on peräänkuuluttaa kaikenmuotoisten ja -kokoisten kehojen oikeutta olla ja elää rauhassa. Näen yhtenä syynä tähän näennäiseen paradoksiin sen, että aktivismi ei ole muusta yhteiskunnasta erillinen saareke. Siksi aktivismikin voi heijastella yhteiskunnallista epätasa-arvoa, ja tutkimukset osoittavat, että näin myös valitettavasti tapahtuu.

Moninkertaisesti marginalisoidut aktivistit siis tuottavat vastapuhetta paitsi liikkeen ulkopuolelle, myös liikkeen sisäisesti. He kritisoivat sitä, että esimerkiksi valkoiset kehopositiivisuusaktivistit saavat huomattavasti enemmän näkyvyyttä kuin mustat tai ruskeat. He vaativat, että kaikki liikkeen parissa toimivat sitoutuvat kunnioittamaan sen perusolemusta ihmisoikeusliikkeenä ja yhdenvertaisuuden edistäjänä. Lisäksi he vaativat, että kehopositiivisuusliikkeen – toisin sanoen heidän etuoikeutetumassa asemassa olevien aktivistikollegoidensa – on tehtävä enemmän tilaa moninkertaisesti syrjityille.

Tässä keskeistä on se, että vastarintaa tapahtuu myös kehopositiivisuusaktivismin sisällä. Totesin aiemmin, että lihavuussyrjinnän vastustuksen muotoja on useita ja ne saattavat olla hienovaraisempia kuin mitä voisi ensi alkuun ajatella. Tämä

liikkeen sisäisen vastarinnan taso avaa aivan uuden perspektiivin, kun mietitään sitä, mitä kaikkea vastustus ja aktivismi voivat tarkoittaa.

LOPUKSI

Lopuksi tahtoisin tarjoilla joitakin vastauksia kysymykseen so what? Eli mitä iloa tästä tutkimuksesta on? Kuka siitä hyötyy?

Ensiksikin tutkimukseni on osa sukupuolentutkimuksen ja yhteiskuntatieteellisen lihavuustutkimuksen jatkumoa. Ammennan heiltä, jotka – joissain tapauksissa jo useiden vuosikymmenien ajan – ovat tutkineet lihavuutta ja sukupuolta nimenomaan sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä (ks. esim. Harjunen 2009; Kyrölä & Harjunen 2007; Murray 2008). Toivon, että työlläni on annettavaa tulevaisuudessa etenkin sellaisille tutkijoille, jotka innoittuvat lihaviiden ihmisten monipuolisesta ja rikkaasta vastarinnasta ja haluavat tietää siitä lisää.

Toiseksi toivon, että tutkimukseni voi olla osaltaan tukemassa sellaista keskustelukulttuuria, jonka keskiössä on lihaviiden ihmisten asiallinen kohtelu ja – menen askeleen pidemmälle – kunnioitava kohtaaminen. Me tarvitsemme tällaista keskustelukulttuuria yllättävän monessa arkisessakin paikassa, kuten kasvokkain lääkärin vastaanotolla ja verkossa sosiaalisen median alustoilla.

Kolmas toiveeni on harras. Olisin ikionnellinen, jos väitöskirjani löytäisi kehopositiivisuusaktivistien luo ja jos he kokisivat, että tutkimukseni tavoittaa jotakin arvokasta heidän työstään. Koska juuri arvokasta heidän työnsä on.

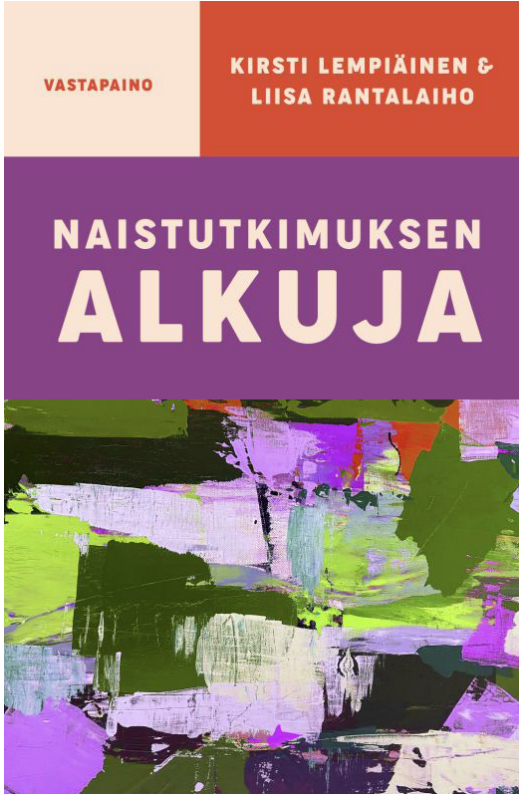
FT Anna Puhakan väitöskirja Resistances in Online Body Positivity Activism in Finland in the Late 2010s tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 12.8.2023. Väitöskirja on luettavissa osoitteessa <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/88246>.

KIRJALLISUUS

- Harjunen, Hannele (2009) *Women and Fat. Approaches to the Social Study of Fatness*. Jyväskylä studies in education, psychology, and social research, 379. Väitöskirjatutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjasto.
- hooks, bell (1989) *Talking Back. Thinking Feminist, Thinking Black*. Lontoo: Routledge.
- Juhila, Kirsi (2004) Vastapuhe ja leimattu identiteetti. Teoksessa Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- Koivumäki, Terhi, Harjunen, Hannele, Hagström, Tiia, Mikkilä, Katri, Pusa, Tuija & Lahti-Koski, Marjaana (2023) *Kohti eettistä ja vastuullista painopuhetta ja -käytäntöjä. Lihavuuden stigma ja sen vähentäminen*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2013: 10. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Kosonen, Heidi & Nousiainen, Susi Mikael (2024) Kehopositiivisuusaktivistien strategioita vihapuhetta vastaan. Huolenpitoa ja vastaanpuhusta suomalaisessa Instagramissa. *Media & viestintä* 47:1, 23–46.
- Kyrölä, Kata & Harjunen, Hannele (2007) *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Helsinki: Like.
- Murray, Samantha (2008) *The 'Fat' Female Body*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Stewart, Terah J. & Breeden, Roshaunda L. (2021) "Feeling Good as Hell": Black Women and the Nuances of Fat Resistance. *Fat Studies* 10:3, 221–236.
- Strings, Sabrina (2019) *Fearing the Black body. The Racial Origins of Fat Phobia*. New York: University Press.

Naistutkimuksen alkuja

Hannele Harjunen,
Marianne Liljeström,
Susan Meriläinen & Saara Särämä

Kirsti Lempiäinen ja Liisa Rantalaiho
(2023) *Naistutkimuksen alkuja*
— *muistikuvia akateemiselta kentältä.*
Vastapaino, Tampere. 207 s.

Kirsti Lempiäisen ja Liisa Rantalaihon teos *Naistutkimuksen alkuja* — *Muistikuvia akateemiselta kentältä* on erityisesti *Sukupuolentutkimus-Genusforskning*-lehden lukijoita kiinnostava katsaus oppiaineemme juurille, naistutkimuksen syntyyn Suomessa. Teoksen merkittävyys takia pyysimme monipuolista joukkoa feministisiä tutkijoita arvioimaan teoksen. Ohessa Hannele Harjunen, Marianne Liljeström, Susan Meriläinen ja Saara Särämä esittelevät ja arvioivat kirjan ja myös jakavat siitä heränneitä ajatuksia ja muistojaan.

HANNELE HARJUNEN,
APULAISPROFESSORI, JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Lempiäisen ja Rantalaihon kirjoittama *Naistutkimuksen alkuja* on ehdoton kulttuuri- ja naistutkimusteko. Vaikka naistutkimus on oppialana vielä suhteellisen nuori, suomalaisella naistutkimuksella on takana jo monta vuosikymmentä. Tämän vuoksi onkin aiheellista kirjoittaa auki oppialan historiaa ja kerätä talteen aikalaisten kertomuksia ja kokemuksia oppialan akateemisista alkuvuosista. Kirjassa käydään läpi niin oppiaineen yhteiskunnalliset juuret ja muutoutuminen, resurssit, organisaatio ja tekemisen ehdot, vastustajat kuin opetuksen sisällöt ja epistemologinen kehitys.

Naistutkimuksen alkuja on tärkeä niin kirjassa kuvatut ajat itse eläneille kuin ennen kaikkea jälkeen tulleille. Naistutkimusta opiskelleita ja tutkimusta tehneitä sukupolvina on ehtinyt kasvaa alun jälkeen jo useampia. Oppialan olemassaoloon liittyvät kamppailut on hyvä tehdä näkyväksi. Tuskin jäämme ilman niitä tulevaisuudessakaan.

Naistutkimuksen alkuja -teosta lukiessa välittyi erinomaisesti se henki, joka teki naistutkimuksen opiskelusta niin puoleensa vetävää ja sai minutkin aikanaan haluamaan osaksi tätä yhteisöä aloittaessani opinnot Jyväskylän yliopistossa. Kun useimmissa oppiaineissa opettajat jäivät persoonattomiksi ja etäisiksi, naistutkimuksen opiskelua ja -opintoja leimasi innostuneisuus, yhdessä tekeminen, yhteisöllisyys ja matala hierarkia. Tulin jo opiskelijana imaistuksi mukaan, identifioiduin naistutkimuksen opiskelijaksi ja opetin ensimmäiset naistutkimuskurssini jo ennen valmistumistani maisteriksi. Suurin osa työuraani on kulunut naistutkimuksen/sukupuolentutkimuksen parissa.

Tunnistan kautta koko kirjan myös sen yhteisen tahdon ja sinnikkyuden, jolla oppiainetta edistettiin ilman suuria resursseja. Kuten kirjassa tulee hyvin esille, talkootyötä tehtiin paljon. Ennen kuin naistutkimuksella oli omaa henkilökuntaa, kursseja opetettiin ja tenttejä tarkastettiin oman toimen ohessa Jyväskylässäkin. Tämä käytäntö jatkui pitkään vielä senkin jälkeen, kun oppiaineella oli ensimmäiset omat opettajansa. Olin onnekas, sillä yhteiskuntapolitiikan oppiaineessa Jyväskylän yliopiston silloisessa yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa oli aktiivinen naistutkimuselämä.

Oma kokemukseni oli, että naistutkimus puhutelti syvemmin kuin mikään muu. Kurssit käsitelivät ajankohtaisia asioita ja kiinnostavia ilmiöitä, ja seminaareissa tapasi samanhenkisiä opiskelijoita. Naistutkimuksen opinnot tarjosivat rakennusaineita ymmärtää paremmin sekä yhteiskuntaa että itseäni osana sitä. Tämän saman olen myöhemmin tunnistanut omista opiskelijoissani. Minulla oli vahva tuntuma, että kaikki mikä pääaineopinnoissa jäi rivien väliin, oli naistutkimuksessa fokuksessa: sukupuolen, seksuaalisuuden, ruumiillisuuden ja henkilökohtaisen kokemuksen merkitykset. Myös omalla tiedolla ja kokemuksella maailmasta oli merkitystä.

Naistutkimuksen alkuja tarjoaa elähdyttävän näkökulman aikakauteen, jossa oppiaine oli mahdollista rakentaa aidosti ruohonjuuritasolta ylöspäin. Nykyisen tuloskeskeisen uusliberaalin yliopiston aikana tämänkaltainen kehitys tuntuu mahdottomalta tai ainakin hyvin vaikealta. Kiitos Kirsti ja Liisa! Jään odottamaan teosta naistutkimuksen/sukupuolentutkimuksen seuraavista vaiheista.

**MARIANNE LILJESTRÖM,
PROFESSORI EMERITA**

Kirjassa käsitellään suomalaisen *naistutkimuksen alkuja* 1960-luvulta 1990-luvulle, keskittyen erityisesti 1980-lukuun. Näitä ”alkuja” on käsitelty teoksessa kattavasti tiettyihin paikallisiin aineistoihin ja naistutkimuksen aikalaisaktivistien haastattelumuisteluihin pohjaten. Kirjassa eritellään teoksen näkökulmat: ”paikallisten” naistutkimusyhteisöjen kontekstit ja feministien toimijuus, tieteenalan synnyttämisen kamppailut sekä yliopistomaailmassa toimivien feministien yhteydet nais- ja tasa-arvoliikeisiin.

Haluan keskustelun herättämiseksi kiinnittää huomiota kahteen seikkaan: akateemisen feminismin ja naistutkimuksen/sukupuolentutkimuksen suhteisiin ja varhaisessa suomalaisessa naistutkimuksessa esiintyneiden erojen luonteeseen.

Kirjassa toistuu näkemys, että naistutkimus ja feminismi sisältävät moninaisia käytäntöjä. Kirjoittajien valitsemassa katsantovinkkelissä jää kuitenkin erittelemättä, mitä nämä käytännöt ovat. Aina ei ole täysin selvää, puhutaanko naistutkimuksen oppiaineesta vai yleisemmällä tasolla akateemisesta feminismistä. Naistutkimus/sukupuolentutkimus kiin-

nitty tieteenalana, tieteidenvälisenä käytäntönä ja instituutiona osaksi laajempaa akateemisen feminismin kenttää. Tähän akateemisen feminismin kenttään sisältyy nähdäkseni ainakin seuraavia ulottuvuuksia: poliittiset projektit ja diskurssit, analyttiset perspektiivit, episteemiset genealogiat ja subjektikokemukset sekä alan muotoutumisen historia. Naistutkimus/sukupuolentutkimus tieteenalana tai tieteidenvälisenä käytäntönä, institutionalisoituneena akateemisen feminismin muotona, muodostaa puolestaan erään aspektin kyseisistä määritelmistä.

Kirjassa luodaan kuvaa suomalaisesta naistutkimuksesta menestystarinana, joka perustuu uutteruuteen ja innostuneeseen toimijuuteen. Alalla kuvataan usein vieroksuttavan sukupuolierityisyyttä ja -eroja sekä edistettävän sukupuolineutraaliutta. Kuten kirjassa toistuvasti todetaan, yhtä naistutkimuksen syntyhistoriaa ei ole olemassa. Kirjassa luotu tarina on siltikin, paikkakuntakohtaisista eroista huolimatta, luonteeltaan lineaarinen ja hieman teleologinen. Kirjassa esitetään, että naistutkimuksen oppiaineen ja akateemisen feminismin tilanne moninaistuu ja muuttuu 2000-luvulle tultaessa, kun uusliberaali doktriini juurtuu akatemiaan ja yliopisto kehittyi markkinasuuntaisesti. Yhteisöllisyys heikentyy, ja yksilöiltä aletaan vaatia yhä enemmän. Näin edistyvän ja kehittyvän yhtenäisyystarinan sijaan ilmaantuu hybridisoitu feminismi, jossa moninaisten erojen käsittely ajankohtaistuu uudella tavalla. Ensisijaisesti on ehkä kyse siitä, ajatellaanko feminismiä kritiikkinä vai identiteettitietona. Feminismiä luonnehtinut konvergensi, joka mukauttaa konfliktit yhteiseen kehykseen, saa antaa tilaa divergenssille, joka kuvaa hajaantunutta toimintaa. Tässä on kyse myös kirjassa esille tuodusta suhtautumisesta, jossa tunnustetaan poliittiset ristiriidat ja eroavat näkemykset ja keskustellaan niistä.

Kiitos ajatuksia ja muistoja herättäneestä kirjasta!

**SUSAN MERILÄINEN,
JOHTAMISEN PROFESSORI, LAPIN YLIOPISTO**

Sängyssä lukeminen on rakkaimpia nukkumaanmenorutiinejani. Akateemisen työn vastapainoksi haluan levolle asettuessani heittäytyä täysin toisenlaisiin maailmoihin kaunokirjallisuuden parissa. Tietokirjat, jollaiseksi miellän myös Lempiäisen ja Rantalaihon *Naistutkimuksen alkuja*, eivät yleensä kuulu iltalukemistöni. Kirjan saatuaani ajattelin kuitenkin nopeasti vilkaista johdantolukua ennen seuraavaan lukulistallani olevaan romaaniin tarttumista. Kello oli lähes puoli kolme yöllä, kun hahduin siihen, että Lempiäisen ja Rantalaihon kirjan tarinallinen imu oli vienyt minut mennessään. En olisi millään malttanut laskea kirjaa käsistäni, mutta lopulta järki voitti ja laskin sen yöpöydälle odottamaan seuraavan illan lukuhetkeä.

Tämä hurmaava tarinallinen tietokirja avasi minulle, 1990-luvun alkupuolelta naistutkimuksen reunamilla kulkeneelle kauppatieteilijälle, täysin uudenlaisia näkökulmia naistutkimuksen oppiaineen syntyyn Suomessa. Se, mikä aiemmin oli näyttäytynyt minulle yhtenä ja yhtenäisenä, paljastuikin kirjassa jatkuvaksi liikkeeksi ja kamppailuksi olemassaolon oikeutuksesta. Kirjassa ei kaihdeta ristiriitaisuuksien ja säröjen esille tuomista, vaikka kirjoittajat toteavat omaa tulkintaansa pohtiessaan saattaneensa haastatteluissa huomaamattaan korostaa menestystarinaa ”epäonnistumisten” sijaan. Minua puhuttelee aivan erityisesti kirjan tekijöiden esitystapa, joka ei tavoittele menneisyyden ”objektiivista” rekonstruointia, vaan antaa tilaa erilaisille näkökulmille ja äänille. Siten se murentaa illuusiota persoonattomasta, itseäänpuhuvasta historiasta. Sen sijaan, että kerrottaisiin mitä ”oikeasti” on tapahtunut, kirjan kirjoittajille on tärkeämpää, mitä tutkimukseen osallistuneet opiskelijat, tutkijat, opettajat ja opetuslatasta vastaavat ovat halunneet muistaa. Toisin sanoen oleellista on se, millaisia merkityksiä muistelijat antavat menneisyydelle.

Kirja kirvoitti myös minut muistelemaan ensikosketustani suomalaisen naistutkimuksen kanssa. Etsiessäni 1990-luvun alkupuolella tietoa ekofeministisestä tutkimuksesta ympäristöjohtamista käsittelevää esseetäni varten kävin läpi kaikki siihen asti ilmestyneet *Naistutkimus–Kvinnoforskning*-leh-

den numerot. Vaikka en löytänyt etsimääni, löysin jotain paljon arvokkaampaa – tien naistutkimuskeskustelujen ja -yhteisöjen äärelle. Muistikuvat osallistumisistani naistutkijoiden Tampereella ja Helsingissä järjestämiin tutkimusseminaareihin palaavat elävinä mieleeni. Uusia käsitteitä ja feministifilosofien ja -teoreetikoiden nimiä tulee vastaan tuosta. Lempiäisen ja Rantalaihon kirjan myötä tapahtumat ja henkilöt asettuivat historialliseen kontekstiinsa. Kirja auttaa paitsi sukupuolentutkimuksen oppiaineen nykyisyyden ymmärtämisessä, myös mahdollisten tulevaisuuksien kuvittelussa.

**SAARA SÄRMÄ,
FEMINISTI, AKTIVISTI, TAITEILIJ JA TUTKIJA**

Luin *Naistutkimuksen alkuja* -kirjan heti tuoreeltaan sen saavuttua painosta. Taisin jopa saada sen käsiini, ennen kuin kirjoittajat olivat saaneet omat kappaleensa! (Osuuskunta Vastapainon hallituksen puheenjohtajan ominaisuudessa satuin kustantamon toimistolle sopivaan aikaan.) Kirjan alaotsikko ”Muistikuvia akateemiselta kentältä” on oiva, sillä kirjaa lukiessa mieleen nousi monia muistikuvia omilta opiskeluajoiltani. Muistot ovat väläyksiä eri tiloista, paikoista ja ihmisistä:

Jyväskylän yliopiston Mattilanniemen luentosali, jossa avoimen yliopiston opiskelijana sain ensikosketuksen oppiaineeseen Leena Eräsaaren luennolla.

Tullintorin kauppakeskus Tampereella, jonka sivuovesta kiipesin toiseen kerrokseen monille eri kursseille. Klassikkoseminaarissa perehdyin Mary Dalynn. Representaatio-kurssilla analysoin *Anna* -lehden mainosta.

Tampereen yliopiston Pinni B, jonka seminaarisalissa kävin muun muassa graduseminaarissa. Olin tekemässä kaksoistutkintoa, mutta valmistumisen koittaessa tällaista mahdollisuutta ei ollutkaan kansainvälisen politiikan puolella olemassa. Laitosten olikin mahdotonta jakaa tutkintopisteitä.

Minne on kadonnut kaikki se sisällöllinen tieto, johon olen saanut opintojeni varrella upeiden opettajien johdolla upota? Eihän se mihinkään ole kadonnut, vaan siitä on tullut olennainen osa omaa ajatteluaani. Niin monet asiat, jotka tuntuivat opiskellessa vaikeilta, ovat nyt itsestään selviä.

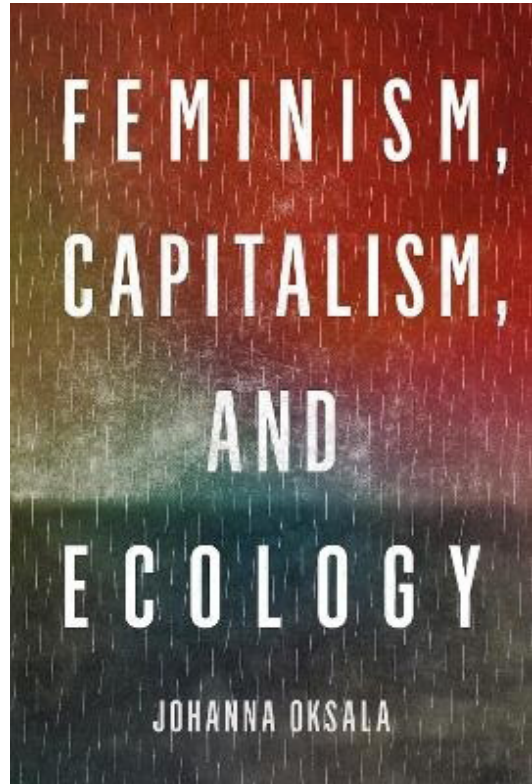
Kirja tarjosi minulle paljon uutta tietoa naistutkimuksen varhaisemmista vaiheista, ja pidän erittäin tärkeänä tällaista tieteenalan vaiheiden muistiin merkitsemistä. Haastatteluiden, muistitiedon ja arkistojen pohjalta Lempiäinen ja Rantalaiho koostavat monipuolisen kuvan naistutkimuksen vakiinnuttamisesta oppiaineeksi. Nais- ja feministisen liikkeen sekä muiden yliopistojen ulkopuolisten liitolaisten rooli 1980-luvulla jäi erityisesti mieleeni.

Itse tulin naistutkimuksen pariin 1990-luvun puolivälissä, ja vuosituhannen vaihteen tienoilla olin aktiivisesti mukana sekä ainejärjestö NaMin toiminnassa että opiskelijajäsenenä Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitosneuvostossa ja opetussuunnitelmatyöryhmässä (ja samoin politiikan tutkimuksen laitoksella). Naistutkimuksen piirissä opiskelijat olivat täysivaltainen osa yhteisöä. Osallistuimme aktiivisesti naistutkimuspäiville, ja järjestimme eri kaupunkien ainejärjestöjen kautta puolin ja toisin majoitusta toisillemme. Eräänkin näissä merkeissä tapaamani opiskelijakollegan kanssa ohjaamme nykyään yhdessä väitöskirjaa.

Kirjasta välittyä, miten paljon sinnikkyyttä, intoa, energiaa, verkostoitumista, strategista työtä ja tuuriaikin naistutkimuksen vakiinnuttaminen on vaatinut. Nykyään tasa-arvotoimijoita ja feminististä liikettä uhkaavat monenlaiset vastaiskut kansallisen ja globaalien politiikan ja liikehdintöjen suunnalta. Näiden uhkien vuoksi toivon, että löydämme taas kerran sitä samaa energiaa ja sinnikkyyttä sukupuolentutkimuksen, eri aloilla tehtävän feministisen tutkimuksen sekä aktivismin puolustamiseen ja edistämiseen. Vaikka aika on eri, tätä kirjaa voi käyttää oppaana ja inspiraationa.

Ekofeministisen kapitalismianalyysin tarpeellinen päivitys¹

Aleksi Paavilainen

Johanna Oksala (2023)
Feminism, Capitalism, and Ecology.
Northwestern University Press, Evanston,
Illinois. 184 s.

Johanna Oksalan *Feminism, Capitalism, and Ecology* on kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen feministinen ja ekologinen, filosofiseen analyysiin pohjaava kritiikki (ks. myös Oksalan haastattelu s. 54). Teos argumentoi, että kapitalismi on toimintalogiikkansa takia ylitsepääsemättömässä ristiriidassa sukupuolten globaalien tasa-arvon ja ekologisen kestävyuden

¹ Jääviikyskysymyksistä johtuen tämän kirja-arvion ovat toimitaneet *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden kirja-arvio toimittaja Tuuli Innola ja päätoimittajat Varpu Alasuutari ja Heidi Kosonen.

kanssa. Kuten esimerkiksi ekofeministit ovat pitkään argumentoineet, kapitalismiin kuuluva jatkuvan taloudellisen kasvun pakko nojaa luonnonvarojen ja palkattoman hoivatyön riistoon. Kirjassaan Oksala tarkentaa näitä väitteitä ensinnäkin kehittämällä termistöä, joka hahmottaa nykykapitalismia entistä nyansoidummin. Toiseksi Oksala konkretisoi kapitalismikritiikkiään keskittymällä esimerkiksi sijaissyntytykseen ja kotiapulaisten palkkaamiseen liittyviin feministisiin ongelmiin.

Monografia koostuu kattavasta johdannosta, kuudesta luvusta ja johtopäätöksistä. Jokainen luku on rajattu yhden ekofeministisen teeman tai kysymyksen käsittelyyn: marxilaisen ekofeminismin päivittämiseen, ihmisen ja luonnon rajojen politisointiin, kaupalliseen sijaissyntytykseen, sukupuolisen syrjinnän eliminoimiseen kapitalismissa sekä tunne- ja kotitöiden kaupallistamiseen. Luvut toimivat itsenäisinä kokonaisuuksina, mutta parhaan lukukokemuksen saa lukemalla teoksen kannesta kanteen. Kirja on nykyisessä kapitalismin kriisien ajassa tärkeä kontribuutio sekä ekofeministiselle tutkimukselle että vasemmistofeministiselle aktiivisille.

LUONNON POLITISOINTI

Oksalan teoksen lähestymistapa poikkeaa viime vuosien feministisen ympäristötutkimuksen valtavirrasta, joka tapaa nojata posthumanistisiin ja uusmaterialistisiin teoretisointeihin. Näiden asemesta kirjan vankkana lähtökohtana ovat marxilaiset feministiset analyysit yhdistettynä jälkistrukturalismin ydinajatuksiin todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Oksalan mielestä ekofeministinen, nykyään usein posthumanistinen ja uusmaterialistinen ajatus ihmisen ja luonnon rajan purkamisesta on seuraamuksiltaan tyhjänpäiväinen tai jopa vahingollinen ilman analyysin ytkemistä valtaan. Oksalan muotoileman ”feministisen ekopolitiikan” (54–61) tavoitteena on politisoida jako ihmisen ja luonnon välillä, ei luhistaa sitä. Nämä kategoriat kantavat mukanaan historian painolastia siitä, ketkä luetaan täyden ihmisyyden piiriin ja ketkä eläimellistetään sen ulkopuolelle.

Jos ihminen–luonto-jako täysin hävitettäisiin, epäinhimillisten käytäntöjen tunnistaminen ja kyseenalaistaminen kävisi Oksalan mukaan mah-

dottomaksi. Tärkeää olisi sen sijaan miettiä, miten muuttaa demokratiaa luontoa paremmin huomioon ottavaksi. Esimerkiksi tästä Oksala nostaa lain takaamien oikeuksien ulottamista koskemaan joitakin muunlaisia eläimiä ja ekosysteemejä – myönnettäänhän niitä yrityksillekin. Hän kuitenkin toteaa, että oikeuskehikon keinot eivät ole ongelmatomia, sillä kriitikoiden mukaan oikeusdiskurssi muun muassa jättää helposti huomiotta yksilöiden suhteet ympäröivään sosioekologiseen yhteisöön. Kriitikeistä huolimatta Oksala näkee oikeuskehikon laajentamispyrkimykset keinoina haastaa vallitsevia käsityksiä luonnosta ihmisten omaisuutena. Toisin sanoen oikeuksien ajaminen muunlaisille eläimille ja ekosysteemeille on konkreettinen esimerkki siitä, miten politisoida ihmisen ja luonnon välisiä rajoja. Oikeudet eivät ratkaisisi kaikkia ympäristöongelmia mutta voisivat kuitenkin ohjata yhteiskuntaa oikeaan suuntaan. Oksalan mukaan vaihtoehtoja kapitalismille ei kannatakaan ajatella lopullisina päämäärinä vaan pikemmin prosessimaisina kokeiluina, joihin feministien ja ympäristöaktivistien olisi tärkeää tarttua.

EKOFEMINISTINEN BIOKAPITALISMIKRIITIKKI

Oksalan teoksen tärkein anti on kapitalismin perustavanlaatuisen ongelmallisuuden filosofisessa osoittamisessa etenkin naisten ja luonnon kannalta. Tätä kapitalismin systeemistä ominaisuutta havainnollistaa marxilainen, feministien edelleen kehittänyt alkuperäisen kasautumisen (*primitive accumulation*) käsite. Termi kuvaa, kuinka kapitalistinen pääoman kasvu (*capital accumulation*) välttämättä nojaa riistoon: alkuperäiskansojen maiden varastamiseen, luonnonvarojen kaupallistamiseen ja ihmisiä tuottavan ja ylläpitävän uusintavan työn (*reproductive labor*) hyväksikäyttöön. Alkuperäisen kasautumisen käsite on Oksalan mukaan kuitenkin liian epämääräinen tämän päivän biokapitalismin ilmiöiden havainnollistamiseen. Biokapitalismilla Oksala tarkoittaa laveasti kapitalismin nykymuotoa, jossa luonto ei ole enää ainoastaan markkinoiden ulkopuolinen ehtymätön resurssi ja kaatopaikka, vaan nykyään luontoa myös sisällytetään tehostetummin osaksi markkinoita.

Oksala havainnollistaa biokapitalismia kahdella käsitlenipulla. Luonnon kaupallistaminen luontona (*the commodification of nature as nature*) tarkoittaa luonnon sisällyttämistä markkinoille sellaisenaan. Esimerkiksi hiilipäästöjen kaupallistaminen on erilaista luonnon hyväksikäyttöä kuin vaikka mineraalien louhiminen kaivoksista materiaalisiksi hyödykkeiksi. Päästömarkkinat eivät tuota käsin-kosketeltavia tuotteita vaan ainoastaan taloudellisia tuotteita ja niistä kauppaa käyville tahoille. Toinen Oksalan käyttämä käsitlenippu on luonnon todellinen subsumptio (*the real subsumption of nature*) eli luonnon tuottoisuuden tehostaminen uusilla, usein bioteknologiaa hyödyntävillä tavoilla. Esimerkki tästä on suomalainen metsätalous, jossa puiden kasvua pyritään kiihdyttämään esimerkiksi kemikaalisilla lannoitteilla ja tuholaismyrkyillä sekä geneettisellä manipulaatiolla. Metsää kasvatetaan entistä tehostetummin näkemättä sille muuta kuin taloudellista arvoa.

Muun luonnon lisäksi biokapitalismissa hyväksikäytetään uusilla tavoilla myös ihmisiä, etenkin naisia. Näistä Oksala ottaa esimerkeiksi kotitöiden kaupallistumisen sekä kansainväliset sijaissynnytyshinnat, jotka nojaavat etenkin globaalin etelän eli enemmistömaailman naisten kehoihin ja työhön. Kotitöiden kaupallistumista käsitellessään Oksala haastaa kansafeministejä, jotka eivät tee eroa palkatun kotiapulaisuuden ja muunlaisen palkkatyön välillä. Oksalasta tähän jäävä analyysi jättää huomiotta kotitöiden välttämättömyyden ja sen tekemisen olosuhteet. ”Palvelijatalouden” (*servant economy*) ylläpito edellyttää sosioekonomista epätasa-arvoa eikä poista kotitöiden taakkaa naisilta, vaan siirtää sen toisille, usein rodullistettuihin vähemmistöihin kuuluville naisille. Myös kaupallisia sijaissynnytyksiä käsitellessään Oksala kyseenalaistaa aiheesta kirjoittaneiden feministien näkemyksiä. Aiemmin sijaissynnyttäjiä on teoretisoitu työntekijöinä tai kotunsa vuokraajina. Oksalan analyysi kuitenkin osoittaa, että biokapitalismissa sijaissynnyttäjät ovat pikemminkin kohduikseen tyydyttettyä ”raakamateriaalia” kuin työntekijöitä tai vuokraamäntiä (69).

Sekä kaupallistettu kotityöläisyys että sijaissynnytykset ovat esimerkkejä siitä, kuinka biokapitalismi toimii ongelmallisesti ei vain ympäristön vaan myös useiden naisten kannalta. Samalla Oksala kuitenkin

tunnistaa, että kapitalismi on ollut eduksi joillekin naisille. Oksalan mukaan teoreettisesti kuvitellen kapitalismin voisikin uudistaa sukupuolten kannalta tasa-arvoiseksi, jos raskaus onnistuisi teknologisesti kehosta irrallaan, jos uusien sukupolvien kasvattamisen saisi kokonaan irrotettua sukupuolijaosta tai jos raskaus kaupallistettaisiin täysin eli lapsista alettaisiin käydä kauppaa. Oksalasta nämä keinot vaikuttavat toistaiseksi kaukaisilta. Hänestä erityisesti lapsikauppaesimerkki osoittaa tarpeen kapitalismin moraalille kritiikille: kaikkia elämäntilanteita ei tule kaupallistaa. Oksalan mukaan kapitalismin feministisen kritiikin ei pidä tyytyä osoittamaan kapitalismin toimintalogiikan ongelmakohtia, vaan kyetä myös artikuloimaan rajoja kaupallistamiselle ja siten pyrkiä purkamaan koko kapitalistista talousjärjestelmää.

RAJANVETOJEN VAIKEUS

Nostan kirja-arvioni loppuun kaksi lukukokemuksen aikana askarruttanutta teemaa: naiseuden ja luonnon. Poststrukturalismin kallistuneesta sukupuolentutkimuksesta voi toisinaan saada sellaisen käsityksen, ettei naisen ja luonnon kategorioita olisi tieteenalallamme ”enää olemassa”, kuten Oksala kärjistäen kirjoittaa (47). Vastoin tätä suuntausta Oksala käyttää kumpaakin termiä läpi kirjansa. Valinta on yhtäältä linjassa sen kanssa, että teos puolustaa käsitteellisten rajanvetojen tarpeellisuutta, mutta toisaalta etenkin naisen käsitettä käytetään varsin laveasti. Oksala kyllä tunnistaa, etteivät esimerkiksi kaikki synnyttävät ihmiset ole naisia (86) sekä tunnustaa transaktiivisuuden tärkeyden pyrkimyksissä hoivan tasa-arvoon (93). Näistä maininnoista huolimatta teoksen feministinen subjekti on nainen. Oksalan mielestä naisen kategorian käyttäminen on perusteltua ”siitä yksinkertaisesta syystä” että globaalissa mittakaavassa muiden muassa lastenkasvatustavastuu lankeaa edelleen enimmäkseen cis-naisille (86).

Luonnon kategorian kohdalla Oksala argumentoi luonnon ja ihmisten välisten rajanvetojen poliittisuuden tunnistamisen ja tutkimisen puolesta. Interventio on merkittävä ja tarpeellinen feministiselle tutkimukselle, joka toisinaan pyrkii näiden hämärtämiseen. Samalla teoksen implisiittisesti ihmiskeskeinen lähtökohta herättää kysymyksiä. Oksala

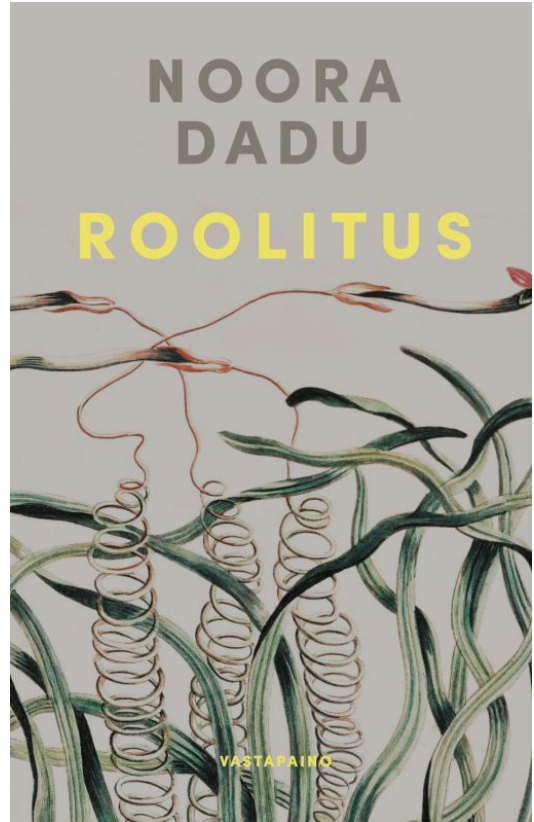
perustelee asemoitumistaan politiikan tärkeydellä, ja onkin kiistämätöntä, että poliittista vaikutusvaltaa on eniten (joillakin) ihmisillä. Kuitenkin pitäen mielessä teoksen nimen lupaaman ekologisuuden, olisin toivonut enemmän muidenkin kuin ihmiskesteisten aiheiden käsittelyä. Esimerkiksi eläin- ja kasvikysymykset ovat kirjassa nopeasti ohimenevä sivujuonne.

Oksalan kirja antaa uusia ja tarpeellisia työkaluja kapitalismin ekofeministiselle kritiikille. Suosittelem kirjaa lukemista jokaiselle yhteiskuntiemme kriiseistä ja niiden ratkaisemisesta kiinnostuneelle feministille, riippumatta siitä, kohdistuuko kiinnostus enemmän sukupuolten tasa-arvoon vai ympäristökysymyksiin. Teos auttaa ymmärtämään kapitalistista yhteiskuntajärjestystä ja inspiroi tutkimukseen ja vaikuttamistyöhön sen kumoamiseksi. Oksala osoittaa, kuinka nyansoitu filosofinen analyysi onnistuu selittämään aikaamme ja osoittamaan suuntia aktivismille. Pelkkä empiria ei riitä. Kirjan tavoitteena onkin ”tehdä filosofinen pohjatyö” kapitalismia purkavalle ekofeministiselle politiikalle (2). Teos onnistuu lunastamaan lupauksensa.

Aleksi Paavilainen on sukupuolentutkimuksen väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. Hän tutkii, miten varhaiskasvatus edistää kestävämpien ja oikeudenmukaisempien tulevaisuuksien muotoutumista.

NÄYTTELIJYYDESTÄ, TOISEUTTAVASTA KATSEESTA JA KEHONORMISTA

Kaisu Hynnä-Granberg

Noora Dadu (2024) *Roolitus*.
Vastapaino, Tampere. 393 s.

Yhdysvaltalainen elokuva-ala, vallan epätasapainot ja alalla tapahtuva seksuaalinen häirintä nousivat vuonna 2017 laajaan julkiseen keskusteluun, kun useat naisnäyttelijät syyttivät elokuvatuottaja Harvey Weinsteinia seksuaalisesta häirinnästä, seksuaalisesta väkivallasta tai raiskauksesta. Keskustelun vanavedessä myös Suomessa Opetus- ja kulttuuriministeriö tilasi selvityksen elokuva- ja teatterialan työskentelyoloista ja alalla tapahtuvasta häirinnästä ja epäasiallisesta kohtelusta. Jaana Paatenojan selvitys (2018) osoitti, että Suomessakin alan toimintakulttuurissa on useita epäkohtia, eivätkä työnantajat

välttämättä tunnista häirintä- tai kiusaamistilanteissa velvoitteitaan alaisiaan kohtaan. Vuonna 2022 julkaistu jatkoselvitys (Kaurinkoski 2022) havainnoi, että teatteri- ja elokuva-alan toimijat ovat ottaneet alkuperäisselvityksen toimintaehdotukset vakavasti ja laatineet ohjeistuksia, järjestäneet koulutuksia ja palkanneet häirintäyhteys henkilöitä. Kuitenkin ongelmien ratkaisemiseen on matkaa.

Näyttelijä-käsikirjoittaja Noora Dadun alkuvuodesta 2024 julkaistu esseeteos *Roolitus* ponnistaa #metoon ja selvitysraporttien synnyttämistä kuuhunnoista. *Roolituksen* käsittelytapa ulottuu kuitenkin syvemmälle kuin yksittäisten häirintä- ja kiusaamistapausten perkaamiseen. Teos käsittelee teatteri- ja elokuva-alalla vallitsevia työskentelyolosuhteita – uusliberalistista, yksilösuorituksiin ja pärjäämiseen pohjaavaa eetosta, prekaarisuutta ja toiseuttavaa katsetta, joka syrjii muita kuin valkoisia, hoikkia, vammattomia, keskiluokkaisia cis-heteromiehiä. Nämä olosuhteet mahdollistavat valtasuhteiden väärinkäytöt. Uusliberalistinen ja toiseuttava katse määrittää näytelmien, elokuvien ja taide- tai viihdeteosten roolitusta eli sitä, kuka näyttelijä tai esiintyjä valitaan mihinkin rooliin. Dadu perustelee teoksen tarpeellisuutta sillä, että vaikka näyttelijöi-

den kehoista on viime vuosina #metoon ja #blacklivesmatterin kaltaisten liikkeiden ansiosta puhuttu aiempaa enemmän, näyttelijöiden ääni on jäänyt keskustelussa turhan pieneen rooliin niin mediassa kuin alan sisälläkin. *Roolitus* paikkaa oivallisesti keskustelun puutteita.

Vaikka *Roolituksen* voisi luulla kiinnostavan ennen muita teatteri- ja elokuva-alalla toimivia, uskon, että teokselle löytyy paljon laajempikin lukijakunta. *Roolituksen* hienous perustuu mielestäni nimenomaan sen kykyyn puhutella näennäisesti hyvin erilaisilla aloilla työskenteleviä ihmisiä. Esimerkiksi akateeminen työläinen löytää *Roolituksesta* ja Dadun kuvailemasta työolttuurista paljon tuttua. Yliopistomaailmassa, kuten elokuva- ja teatterialla, häirintä ja kiusaaminen on tavanomaista ja pohjaa työtilaisuuksien ja rahoituksen vähyyteen sekä työntekijöiden vilpittömään haluun tutkia. Samalla toimintaohjeet epäasialliseen käytökseen puuttumiseen ovat vaillinaiset tai niitä ei tunneta.

ROOLITUS SUOMALAISISSA TEATTERI- JA ELOKUVATUOTANNOISSA

Dadun esseeteos koostuu kirjemuotoisesta prologista ja seitsemästä käsittelyluvusta, jotka paitsi valaisivat, miten kehonormi ja toiseuttava katse toteutuvat teatteri- ja elokuvatuohtantojen roolituksessa, myös ehdottavat konkreettisia tekoja näytelmien, elokuvien ja televisiosarjojen kehokuvaston moninaistamiseksi. Kantavana ajatuksena on feministiselle teoretisoinnille tuttu oivallus siitä, että normi saa voimansa nimeämättömydestään ja näennäisestä vaihtoehdottomuudestaan (esim. Butler 1990; Rossi 2006). Kun nimeämme (keho)normin – teatteri- ja elokuva-alalla sen, että kiinnostavia ja hyvin tehtyjä rooleja on tarjolla lähinnä ulkonäköihanteisiin mahtuville, valkoisille, vammattomille cis-heteromiehillä tai sellaisina läpi meneville – viemme siltä voimaa ja luomme tilaa toisintekemiselle. *Roolitus* ei kuitenkaan tyydy vain normin nimeämiseen vaan kertoo konkreettisesti, mitä esimerkiksi käsikirjoittajat, ohjaajat, tuotantoyhtiöiden johtajat, tilaajat, rahoittajat, ammattiroolitajat, elokuva- ja teatterialan koulutuslaitokset, koulujen pääsykokeita tuomaroivat raatilaiset, harrastajateatterit, katsojat ja näyttelijät voisivat tehdä tilanteen muuttamiseksi.

Sanni Seppä: "Noora Dadun muotokuva" (2024).

Prologi ”Kirje elokuvaohjaajalle, joka ei halua tehdä töitä muiden kuin puhtaina suomalaisina pitämiensä näyttelijöiden kanssa” on nimeämättömäksi jäävälle ohjaajalle osoitettu viesti, jossa petynyt ja vihainen näyttelijä, kirjeen allekirjoituksen perusteella Dadu itse, kertoo hylkäävänsä rasistiksi paljastuneen ohjaajan. Siinä missä näyttelijä on aiemmin haaveillut roolin saamisesta jossain ohjaajan teoksessa ja kuvitellut omien puutteellisten näyttelijänkykyjensä selittävän sen, ettei näin ole vielä käynyt, hän on nyt saanut kuulla ohjaajan todenneen selkensä takana, ettei sovi kantavaan rooliin ”etnisyytensä” vuoksi. Ensimmäinen käsittelyluku ”Näyttelijän ruumis” ja sen alaluku ”Kehomuistelma” jatkaa voimallisen kirjeen määrittämällä tiellä valaisten Dadun kokemuksia syrjivällä alalla ja yhteiskunnassa. ”(S)uomalais-palestiinalainen, ADHD-neuroerityinen, monenlaisia mielenterveysdiagnooseja – – saanut, panseksuaali, naiseksi useimmiten identifioituva” Dadu (2024, 20) kertoo, että on suurimman osan elämästään ”aktiivisesti kieltäytynyt *kokemasta* rasismia, seksismiä tai mitään muutakaan itsen(sä) kohdistuvaa toiseuttamista” (2024, 29; painotus Dadun). Dadu kertoo tulleensa vasta joitain vuosia sitten tietoiseksi siitä, että häntä on aina kohdeltu toisena, halusipa hän myöntää asian tai ei.

Roolitus arvostelee teatteri- ja elokuva-alaa siitä, että se olettaa toiseuttamiensa käsikirjoittajien, ohjaajien, näyttelijöiden ja taiteilijoiden tekevän taidetta yksinomaan vähemmistöpositioistaan käsin. Dadun esittämän kritiikin pohjalta onkin ilahduttavaa, että Dadu yhdistää *Roolituksessa* omakohtaista kerrontaa teatteri- ja elokuva-alan rakenteiden analyttisempaan esittelyyn. Hän avaa teoksessa upeasti positionsa merkitystä analyysille. Siinä missä prologi ja ”Näyttelijän ruumis” liittyvät Dadun henkilökohtaisiin kokemuksiin, *Roolituksen* muut luvut keskittyvät teatteri- ja elokuva-alan nykytilan kuvaamiseen, tilanteeseen johtaneen kehityksen purkamiseen ja paremman tulevaisuuden kuvittelemiseen.

Toisessa käsittelyluvussa, ”Roolituskeskustelun avainsanat”, on nimensä mukaisesti kyse käsitteenmäärittelystä ja sellaisten termien avaamisesta, joita tulisi tai ei tulisi käyttää toiseutetuista kehoista puhuttaessa. Kolmas luku, ”Mitä näyttelijä haluaa?”, tuo esille suomalaisten näyttelijöiden käsityksiä sii-

tä, millainen on hyvin kirjoitettu rooli. Luku pohtii myös toiseuttavasti kirjoitettuja rooleja, jollaisia vähemmistöjä edustaville näyttelijöille tarjotaan Suomessa ja muualla yhä edelleen liikaa.

Luvut neljä ja viisi, ”*Roolitus* on möykky” ja ”Tevoja”, muodostavat *Roolituksen* ytimen. Ne selvittävät, miksi teatteri- ja elokuva-alan roolitus on niin normatiivista, ja tarjoavat työkaluja toisenlaisen roolittamisen tueksi. Dadun pohdinnat roolituksen kuudesta eri tavasta (*typecasting*, kehoerityinen roolittaminen, itsen tai alter egon esittäminen, sukupuolileikki, kehotietoinen roolittaminen ja vapaa roolitus) tarjoavat alaa tuntemattomalle lukijalle paljon tietoa sen toimintakulttuurista, toiseuttavaa katsetta suojelevista käytännöistä ja niistä mahdollisuuksista, joita erilaisiin roolittamisen vaihtoehtoihin sisältyy.

Teoksen viimeiset luvut, ”Roolitus ja näyttelijän rajat” ja ”Sisäistettyjen sortorakenteiden purkaminen”, vievät mahdollisuuksien pohdintaa astetta konkreettisempaan suuntaan. Kehoihanteita ja erilaisten kehojen representaatioita tarkastelleena tutkijana pidän tärkeänä erityisesti Dadun analyysiä näyttelijän rajoista. Dadu tuo elävästi esille seikan, joka erottaa näyttelijän työn monista muista töistä: Samalla kun keho on näyttelijälle, kuten muillekin, henkilökohtainen, elävä kokonaisuus, jonka kautta hän on vuorovaikutuksessa maailmaan, keho on myös varsin erityisellä tavalla näyttelijän työväline. Kehon ilmaisua kuratoimalla näyttelijä eläytyy rooleihinsa. Eläytyminen ja kuratoiminen eivät ole neutraaleja prosesseja. Tietyt roolit, kuten lihavan ja hauskan mutta täysin epäseksuaalisen naisen rooli tai arabiterroristin rooli, voivat olla henkilökohtaisesti tuhoavia. Tällaisissa rooleissa näyttelijä pakotetaan kieltämään oman kehollisen olemisensa rikkaus ja osallistumaan niihin toiseuttaviin käytäntöihin, joiden kohteeksi hän todennäköisesti joutuu elämässään muutoinkin.

”PAREMPIA” REPRESENTAATIOITA TOISEUTETUISTA?

Roolitusta lukiessani huomaan miettiväni toistuvasti feministisen representaatiotutkimuksen perinnettä ja representaatiotutkimuksen kritiikkiä. Dadu kirjoittaa, että vähemmistöihin kuuluvilla näyttelijöillä tulisi olla mahdollisuus esittää teatterilavalla, elokuvissa ja televisiotuotannoissa mitä roolia tahansa

sen sijaan, että heille tarjotaan huonosti kirjoitettuja rasistisia, misogyynisiä, homofobisia, ableistisia ja/tai lihavuusfobisia sivurooleja. Toisaalta Dadun mukaan tarvitaan myös vähemmistöidentiteettiä pohivia rooleja, joissa syrjimisen kokemus ei ole ainoa hahmoa määrittävä tekijä. Tällaisen hahmon tulisi Dadun mukaan saada olla myös esimerkiksi ärsyttävä, itsekkeinen tai neuroottinen. Dadu perustelee väitettään sillä, että stereotyyppiset kuvastot eivät vastaa todellisuutta, eikä esimerkiksi suomalaisen elokuvan ylitsevuotava valkoisuus heijasta yhteiskuntaa, jossa elämme.

On vailettava tosiasia, että esimerkiksi useimmat BIPOC-näyttelijöitä varten kirjoitetut roolit ovat masentavan stereotyyppisiä ja että suomalainen yhteiskunta on huomattavasti moninaisempi, kuin mitä mediakuvasto antaa ymmärtää. Allekirjoitan Dadun toiveen monipuolisista ja syvällisistä representaatioista. Semanttisen niuhottamisen uhallakin haluan kuitenkin korostaa, että moninaisempien representaatioiden perusteleva realismilla ei ehkä ole strategisesti toimivin vaihtoehto. Griselda Pollock arvostelee vuonna 1987 ilmestyneessä artikkelissaan ”What’s Wrong with Images of Women?” feminististä tutkimusta ja aktivismia, joka vaatii taiteen ja median esineellistävien naisrepresentaatioiden tilalle ”parempia” ja ”realistisempia” kuvia naisista. Näin tehdessään tutkimus ja aktivismi tulevat väittäneiksi, että median tai taiteen tehtävä on heijastaa todellisuutta. Kun mediarepresentaatioita tarkastellaan sosiaalisen todellisuuden heijastuspintoina, representaatiot irrotetaan lihaa ja verta olevien mediakäyttäjien tasolta. Nähdäkseni media ja representaatiot ovat kuitenkin osa todellisuutta ja prosessia, jonka läpi ymmärrämme kehomme. Esimerkiksi omassa tutkimuksessani pyrin korostamaan, että median ”epärealistinen” tai ”realistinen” kuvamaailma ei vaikuta sen paremmin haitallisesti kuin parantavastikaan mediakäyttäjän kehonkuvaan, vaan kuvamaailma on pikemminkin osa kehystä, jonka kautta mediakäyttäjä tulee tietoiseksi kehostaan tietynlaisena. Ymmärrys kehostamme on kulttuurin ja median läpäisemä muttei kulttuurin ylhäältä päin sanelema.

Dadun analyysi ja tapa käsitellä normia keskittyy etenkin valkoisuuteen ja rasististen käytäntöjen avaamiseen. Näiden lisäksi Dadu pohtii laajasti tekijöitä, jotka määrittävät normatiivista kehoa suo-

malaisella teatteri- ja elokuva-alalla. Näin laajassa käsittelyssä on vaarana, että jokin henkilöä määrittävä tekijä, joka vaikuttaa esimerkiksi työllistymiseen, jää huomiotta. Dadun tarkastelu on kuitenkin ihailtavan perusteellista kattaen vammattomuusnormin, cis-sukupuolinormin, heteronormin, monogamianormin, syrjivän suomalaisuusnormin, valkoisuusnormin, kielitaitonormin, miesnormin, nuoruusnormin, kaupan ulkonäkönormin, laihuusnormin ja luokkanormin. Nämä kaikki liittyvät omalla tavallaan ulkomuotoon ja niiden toteutumista voidaan arvioida kehoa katsomalla.

Pidän erityisen kiinnostavana Dadun pohdintaa tilanteista, joissa henkilön keho asettuu normiin suhteutettuna ”normaalin” ja ”epänormaalin” rajalle. Rajalla olemisen kokemukselle on tyypillistä, että henkilö menee ajoittain tai jopa useimmiten läpi enemmistön edustajana mutta pelkää paljastuvansa arvioivan katseen edessä toiseksi. Näyttelijän kannalta rajalla oleminen voi olla työllistymismielessä jopa ongelmallisempaa kuin asettuminen selvästi normin ”väärälle” puolelle. L-kokoinen näyttelijä voi olla ”liian suuri”, kun etsitään pääosanäyttelijää romanttiseen komediaan, mutta ”liian pieni”, kun roolituksella halutaan osoittaa inklusiivisuutta ja palkata lihava näyttelijä. Koska ”väliin meneviä” identiteettejä on tutkittu vähän, pidän Dadun avausta aiheesta merkittävänä.

Dadun tavassa käyttää normin käsitettä on pientä epätarkkuutta. Teoksen keskeisiä käsitteitä esittelevässä osiossa Dadu (2024, 82) määrittelee normin yhteisön hyväksymäksi säännöksi tai oletukseksi siitä, mikä on tavallista, normaalia, suotavaa ja toivotavaa. Dadu kirjoittaa, että tuskin kukaan voi osua kaikilla osa-alueilla ja kaiken aikaa normiin. Tästä huolimatta hän tuntuu *Roolituksessa* käsittävän normin konkreettiseksi asiaksi pikemminkin kuin liikkuvaksi suhteisuudeksi, jollaisena se feministisessä teoriassa yleensä tunnetaan (vrt. Butler 1990; Rossi 2006). Henkilö voi vaikuttaa esimerkiksi ulkonäöltään normatiiviselta, mutta kukaan ei voi koskaan saavuttaa normia tai olla yhtä sen kanssa. Käsitteelliset epätarkkuudet eivät silti ole *Roolituksessa* siinä määrin hallitsevia, että ne haittaisivat lukukokemusta tai teoksen ymmärrettävyyttä.

Roolitus on ihailtavan perusteellinen ja kunianhimoisenkin teos elokuva- ja teatterialan toi-

mintakulttuureista, vallan vinoutumista ja epäta-
sa-arvosta. Se on tärkeää luettavaa kaikille alalla
työskenteleville, työskennelleille tai työskentele-
mään tähtääville. Näkisin teoksen mielelläni näyt-
telijäkoulutuksen pakollisten lukemistojen listalla.
Toisaalta, kuten Dadu (2024, 28) itsekin mainitsee,
teos soveltuu kaikille niille, jotka ”haluavat tulla
tarkemmin nähdyiksi ja – – jotka haluavat katsoa
toisin”. Normin kyseenalaistaminen vaatii sen näky-
väksi tekemistä. Vain näkyväksi tuleminen mahdol-
listaa muutoksen.

*FT Kaisu Hynnä-Granberg on tutkijatohtori Media-
tutkimuksen oppiaineessa Turun yliopistossa. Hänen
tutkimusintressinsä liittyvät kehoihanteisiin, sosiaa-
liseen mediaan, omakuvaamisen teknologioihin ja
affekteihin. Hynnä-Granberg aloittaa syksyllä 2024
postdoc-tutkijana Turun ihmistieteiden tutkijakolle-
giumissa, jossa hänen tutkimusprojektinsa Mediakas-
vatuksen kehot – Kohti tuntemisen digitaalista pe-
dagogikkaa tarkastelee digitaalista omakuvaamista
kehotiedon välineenä.*

KIRJALLISUUS

- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble: Feminism and
the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Kaurinkoski, Mitro (2022) *Häirintä ja muu epäasialli-
nen kohtelu elokuva- ja teatterialalla. Jatkoselvitys
2022*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja
2022:39. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Paatenoja, Jaana (2018) *Häirintä ja muu epäasialli-
nen kohtelu elokuva- ja teatterialalla*. Selvitysra-
portti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja
2018:31. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Pollock, Griselda (1987) What’s Wrong with Images
of Women? Teoksessa Betterton, Rosemary
(toim.) *Looking on. Images of Femininity in the
Visual Arts and Media*. Lontoo: Pandora, 40–48.
- Rossi, Leena-Maija (2006) Heteronormatiivisuus:
Käsitteen elämää ja kummastelua. *Kulttuurintut-
kimus* 23:3, 19–28.

Sanni Seppä

Muutama vuosi sitten olisin kirjoittanut esittelyyni vain taiteellisesta työskentelystäni. Identiteettini rakentui lähes kaksi vuosikymmentä vahvasti taiteilijuuteni ympärille. Luulen, etten ole ainoa (kuva) taiteilija, joka antaa kaikkensa työlleen ja lopulta palaa loppuun. Mitä jää jäljelle omasta identiteetistä, kun sen on rakentanut työn ja menestyksen ympärille? Hain pitkään rauhaa, onnea ja hyväksyntää väärästä paikasta.

Olen kärsinyt kroonisista kivuista vuosia. Tukielin-sairaudet ajoivat minut opiskelemaan muutama vuosi sitten taiteellisen työni rinnalle toisen ammatin, ja kouluttauduin Varalan urheiluopistossa personal traineriksi. Asiakaskuntani koostuu pääosin kipukroonikoista sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistön edustajista. Olen itse sukupuoleton, ja haluan tarjota turvallisemman tilan liikuntatunteja, joissa kenenkään ei tarvitse kokea vähemmistöstressiä. Ohjaan lempeää joogapohjaista kehon liikkuvuutta yksityis- ja ryhmätunneilla, ottaen huomioon normeista poikkeavat kehot.

Taiteen tekeminen on yhä minulle tärkeää: jos en maalaa, ikään kuin katoan itseltäni, tyhjänen. Valmis kuva tekee minusta täyden, mutta menestyksellä ja näkyvyydellä ei ole minulle enää mitään merkitystä.

Voisinko olla ääni kuvillani heille, joiden ääntä ei kuulla?

Eläinten ja ihmisten oikeudet sekä kapitalismin vastustaminen näkyvät arjessani vuosi vuodelta kasvavana aktivismina. Olen (pakotettuna) yrittäjänä köyhempi kuin koskaan, mutta myös onnellisempi kuin koskaan (saa tarjota töitä!). Kipukroonikko-rescue-koirani Katja ja Manteli menevät kaiken edelle. Tämän jälkeen tulee valittu perheeni ja ihanien ihmisten sekä muunlaisten kanssa ajan jakaminen, meidän yhteisöllisellä siirtolapuutarhapalstalla puuhastelu ja tuottamattomuus. Kaupallinen oravanpyörätyö on arvolistallani pohjimmaisena. Työn on oltava eettistä. Oli tosi ihanaa saada kuvittaa tämä lehti.

Hallitus alas ja Vapaa, Vapaa Palestiina!

Sanni Seppä: "Omakuva" (2024).

KIRJOITUSKUTSU:

Sukupuolentutkimus–Genusforskning 3/2025:

Feministinen elokuvanumero

Sukupuolentutkimus–Genusforskning 3/2025 on teemanumero, jossa tutkijoita kutsutaan hahmottelemaan elokuvan ongelmia ja mahdollisuuksia feministisistä näkökulmista. Viime vuosina moni kotimainen tietokirja on ravistellut suomalaisen televisio- ja elokuva-alan syrjiviä ja alistavia käytäntöjä, kuten lasikattoja, häirintää ja kapeita representaatioita intersektionaalisten valtasuhteiden näkökulmasta (Semeri & Virtanen 2023; Dadu 2024). Nämä alistavat käytännöt eivät kosketa yksinomaan alalla työskenteleviä naisia (tai suomalaista kontekstia), vaan kaikkia syrjittyjä ja toiseutettuja ihmisryhmiä, kuten sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä, rodullistettuja ja vammaisia.

Elokuvaa on useasti kuvattu yhteiskunnan peiliksi sen aikaansa heijastavan luonteen vuoksi. Samalla sen (läntinen) historia on ollut valkoisen patriarkaalisen ja kolonialistisen perspektiivin ja objektivoivan katseen dominoimaa. Esimerkiksi Alice Guy-Blachén kaltaisten pioneerien siivoaminen pois elokuvataiteen kaanonista, valkoisen ohjaajamiehen korottaminen neroksi, muiden kuin valkoisista miehistä koostuvien yleisöjen väheksyminen ja Hollywoodin korostaminen kolmannen maailman ja vaihtoehdoisen elokuvan kustannuksella ovat osaltaan tuottaneet elokuvasta valkoisen miehen taistelutannerta, joka on sekä tuontantoportaansa, näkökulmiensa, representaatioidensa ja kuvaamisen tapojensa osalta rajoittunut.

Toisaalta tasa-arvoisemman maailman on myös väitetty alkavan elokuvasta. Elokuva toimiiikin myös lukuisten performatiivisten vaikutusten tuottajana ylläpitäessään ja muovatessaan normeja ja stereotyyppisiä, tuottaessaan haluja ja muita affekteja sekä piirtäessään rajoja kollektiiviselle mielikuvitukselle. Millaisia mielikuvittelun mahdollisuuksia – ja millaisia todellisuksia – elokuvat tuottaisivat, jos elokuvan käytännöt ja näkökulmat tuontantoportaasta valkokankaalle heijastaisivat maailman todellista moninaisuutta?

Kutsumme tutkijoita osallistumaan elokuva-alan ongelmien kritiikkiin, elokuvataiteen kaanonin uudelleenkirjoitukseen ja feministisen elokuvan utopistiseen uudelleenkuvitteeluun. Tervetulleita ovat kaikenlaiset positiot, näkökulmat ja kysymykset. Artikkelit voivat käsitellä valtavirtaelokuvaa tai sen marginaalisempia virtauksia, ja niin fiktiota kuin dokumenttielokuvia. Toivomme teemanumeroon

artikkelikäsitkirjoituksia esimerkiksi seuraavista aiheista ja näkökulmista:

- **Elokuvatuotanto rakenteellisine ongelmineen, murroksineen ja inklusiivisuusratkaisuineen (esim. #me-too, kehotietoinen roolitus ym.)**
- **Multikulttuurinen tai feministinen independent-elokuva**
- **Feministisen kaanonin uudelleenkirjoittaminen**
- **Feministiset näkökulmat elokuvan tekijyyteen ja auteurismiin**
- **Representaation intersektionaaliset kysymykset**
- **Katse ja vastakatse**
- **Feministinen kuvaaminen (esim. optinen vs. haptinen kamera)**
- **Elokuvan kokeminen feministisistä positioista ja näkökulmista**
- **Elokuva ja affektit**

Teemanumeron toimittavat *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden päätoimittajat tutkijatohtori Heidi Kosonen (Jyväskylän yliopisto), tutkijatohtori Varpu Alasuutari (Turun yliopisto) ja tutkijatohtori, projektinjohtaja Sanna Karhu (Helsingin yliopisto). Ehdotettavista artikkeleista toivotaan maks. 250 sanan mittaisia abstrakteja 30.11.2024 mennessä. Valinnoista ilmoitetaan muutamassa viikossa. Valmiit artikkelikäsitkirjoitukset lähetetään toimittajille ja toimitussihteerille (varpu.alasuutari@utu.fi, sanna.karhu@helsinki.fi, heidi.s.kosonen@jyu.fi, ilmari.leppihalme@oulu.fi) viimeistään 1.3.2025 mennessä. Muut tekstit lähetetään toimittajille viimeistään 1.5.2025 mennessä. Olethan yhteydessä niihin liittyvistä ideoista päätoimittajiin ja toimitussihteriin 1.3. mennessä. Mahdolliset kysymykset ja tiedustelut teemanumerosta pyydetään lähettämään päätoimittajille ja toimitussihteerille.

TEEMANUMEROKUTSU

ehdota Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehdelle teemanumeroa

Onko mielessäsi hyvä, sukupuolentutkimuksellinen aihe teemanumeroksi ja intoa sen toimittamiseen? *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehti ottaa vastaan ehdotuksia Teemanumerot on tarkoitus julkaista vuoden 2025 lopussa (4/2025) ja vuoden 2026 keväällä (1/2026). Teemanumeroehdotus on noin liuskan mittainen luonnos kirjoittajakutsusta, jossa kuvataan tarkasteltava aihe, sen rajaus ja merkitys sekä kuvaus siitä, millaisia tekstejä numeroon toivotaan. Teemanumeroehdotuksien lähettäjiä toivotaan myös lyhyitä biografioita, joista käy ilmi heidän aiempi asiantuntemuksensa ehdotettuun teemaan liittyen.

Teemanumerovalinnoista vastaavat *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden päätoimittajat tutkijatohtori Varpu Alasuutari (Turun yliopisto), tutkijatohtori, projektinjohtaja Sanna Karhu (Helsingin yliopisto) ja tutkijatohtori Heidi Kosonen (Jyväskylän yliopisto). Lähetä teemanumeroehdotuksesi 30.11.2024 mennessä päätoimittajille ja toimitussihteerille (varpu.alasuutari@utu.fi, sanna.karhu@helsinki.fi, heidi.s.kosonen@jyu.fi, ilmari.leppihalme@oulu.fi). Valinnoista ilmoitetaan muutamissa viikoissa. Mahdolliset kysymykset ja tiedustelut teemanumerosta pyydetään lähettämään päätoimittajille ja toimitussihteerille.

EHDOTUS

Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehden vuoden 2023 artikkelipalkinnoksi

Kristina Rolin

Kiitän Sukupuolentutkimuksen seuran hallitusta kutsusta vuoden 2023 *Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehden* artikkelipalkinnon valitsijaksi. Ehdotan palkintoa artikkelille: Katriina Huttunen & Elina Oinas: ”Rodullistavien ja sukupuolittavien käytäntöjen tulkintaa rokotetutkimushankkeen liepeillä,” 36:1 (sivut 4–19), *Feministisen tieteen- ja teknologiantutkimuksen teemanumero*, 1/2023.

Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehdessä ilmestyi vuonna 2023 kolme numeroa, joista yksi oli kaksoisnumero (3–4) ja joissa julkaistiin yhteensä seitsemän artikkelia. Vuoden 2023 artikkelit muodostavat korkeatasoisen ja monimuotoisen kokonaisuuden, jossa käsitellään ajankohtaisia ja kiinnostavia ilmiöitä (mm. hoivarobotit, nautinto digitaalisilla alustoilla, kodin tekeminen, pelikulttuuri) ja joissa sukupuolen tutkimuksen analyttiset käsitteet yhdistyvät eri tieteenalojen menetelmiin luovalla tavalla (mm. kirjallisuudentutkimuksen menetelmät, etnografia, integroiva kirjallisuuskat-saus).

Ehdotan palkittavaksi Huttusen ja Oinaan artikkelia sillä perusteella, että se punoo yhteen monia feministisen tutkimuksen teemoja ja puhuttelee erilaisia yleisöjä. Huttusen ja Oinaan tutkimuksen kohde on suomalainen vuosina 2017–2019 toteutettu ripulirokotetutkimus, jota varten suomalaiset lääketieteen tutkijat, tutkimusavustajat ja vapaaehtoiset tutkimukseen osallistujat matkustivat Länsi-Afrikan Beniniin. Huttusen ja Oinaan sosiologisen tutkimuksen ensisijaisena aineistona ovat etnografiset muistiinpanot ja havainnot sekä haastattelut tutkimuksen kohteena olleen lääketieteellisen hankkeen henkilökunnan, osallistujien ja sellaisten paikallisten kanssa, jotka olivat tekemisissä hankkeen kanssa. Rokotetutkimuksen tukikohdaksi oli valittu Beninissä jo pitkään toiminut suomalais-beniniläinen kulttuurikeskus. Vaikka lääketieteellisen tutkimushankkeen henkilökunta ja vapaaehtoiset

osallistujat tulivat Suomesta, paikallisilla työntekijöillä oli merkittävä rooli tutkimushankkeen mahdollistajina. Ilman heidän panostansa rokotetutkimusta olisi ollut mahdotonta toteuttaa Beninissä (s. 13).

Huttusen ja Oinaan tutkimus on kiinnostava paitsi sukupuolentutkimuksen myös tieteen- ja teknologian tutkimuksen yhteisölle. Feministisessä tieteen- ja teknologiantutkimuksessa on jo pitkään pyritty ymmärtämään, miten eri tavoin tiede voi olla sukupuolittavaa ja rodullistavaa toimintaa. Sikäli kun sukupuolta ja rotua ylläpitävät käytännöt johtavat myös ihmisten eriarvoiseen kohteluun, ne vaikuttavat siihen, ketkä menestyvät tiedeuralla, ketkä marginalisoituvat tai jätettyvät pois tiedemaailmasta. Erityisenä haasteena on ymmärtää, miten sukupuolta ja rotua ylläpitävät käytännöt voivat vaikuttaa siihen, millaisia aiheita tutkitaan, miten niitä tutkitaan ja mitä jätetään tutkimatta. Huttusen ja Oinaan rokotehanketta koskeva tutkimus on kiinnostava juuri sen vuoksi, että rokotteiden kehittäminen vaikuttaa olevan sukupuoli- ja rotuneutraalia tutkimusta. Tästä neutraaliuden vaikutelmasta huolimatta Huttunen ja Oinas tunnistavat tutkimushankkeen liepeillä ja tieteentekemisen lomassa lukuisia puhetapoja, jotka ylläpitävät sukupuoleen ja rotuun kytkeytyvää eriarvoisuutta.

Huttusen ja Oinaan tutkimus puhuttelee myös yhä laajempaa yleisöä, joka on kiinnostunut käytäntöjen ja niihin osallistuvien ihmisten rodullistamisesta. Huttusen ja Oinaan mukaan rodullista eriarvoisuutta ylläpiti esimerkiksi rokotetutkimuksen lähtökohtainen oletus, että tutkimukselle olennainen osaaminen kannatti tuoda Suomesta (s. 13). Vaikka tutkimushanke tarjosi myös beniniläisille työtehtäviä ja tuloja, heillä ei nähty olevan osuutta varsinaisessa tieteentekemisessä (s. 13). Heidän roolinsa rajautui tutkimusta kannattelevien arkisten asioiden hoitamiseen ja vapaa-ajan toiminnan

järjestämiseen. Tämän työnjaon kautta tieteen tekemisen ja sen reunamalla tapahtuvan ei-tieteelliseksi ymmärretyn toiminnan välinen raja rodullistettiin tavalla, joka korosti tieteen ”valkoisuutta.”

Huttusen ja Oinaan tutkimus auttaa myös ymmärtämään, kuinka pitkän varjon kolonialismi on luonut ja luo yhä edelleen tieteen päälle. Suomalaisen rokotehankkeen työntekijät ja osallistujat eivät juurikaan reflektoineet kriittisesti kolonialismin perintöä vaan uudelleen tuottivat omalla puheellaan tarinaa edistyksellisistä pohjoismaista ja takapajuisesta Afrikasta. Tämä tuli esille esimerkiksi toteumuksissa suomalaisista tasa-arvokehityksen edelläkävijöinä ja beniniläisistä tasa-arvokehityksen jäljessä kulkijoina (s. 12).

Huttusen ja Oinaan tutkimus tarjoaa paljon pohdittavaa tutkimusetiikasta kiinnostuneelle yleisölle. Heidän tulkintaansa ohjaa pyrkimys lukea aineistoa ”eettisesti vastakarvaan” (s. 5), eli tutkimukseen osallistuneita henkilöitä kunnioittaen mutta kuitenkin niin, että tutkittavien toimintaa tarkastellaan kriittisesti osana käytäntöjä, jotka ylläpitävät sukupuolittavia ja rodullistavia merkityksiä globaalin epätasa-arvon asetelmassa. Huttunen ja Oinas analysoivat, kuinka heidän tutkimuksensa kohteena olevat suomalaiset ”solahtavat usein tahtomattaan” (s. 5) rodullistaviin käytäntöihin. Huttunen ja Oinas

myös uskovat, että näiden henkilöiden henkilökohtaisissa suhteissa toteutui ”mahdollisuus niin kunnioittaviin kohtaamisiin kuin yleistävään, rodullistavaan luokitteluun ja arvottamiseenkin” (s. 13).

E erityisen kiinnostava on se tieto, että sosiologinen tutkimus on aloitettu rokotehankkeesta vastaavan päättäjän aloitteesta, koska hän on halunnut ymmärtää oman tutkimushankkeensa sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia. Huttunen ja Oinas eivät ole saaneet rahoitusta lääketieteellisestä hankkeesta eivätkä rokotetta kehittävältä yritykseltä; he ovat kuitenkin saaneet tutkimusluvan ja mahdollisuuden kerätä ainutlaatuisen, erittäin kiinnostavan aineiston. Toivon, että Huttusen ja Oinaan tutkimus rohkaisee muitakin tutkimus- ja kehitysohankkeiden vetäjiä selvittämään heidän hankkeidensa sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia.

Helsingissä 1.4.2024
Kristina Rolin
Tutkimusetiikan yliopistonlehtori
Tampereen yliopisto